

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Ivan Cankar

Troje povesti

O M N I B U S

BES^eDA

Ivan Cankar

TROJE POVESTI

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-463-X

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

Zgodba o dveh mladih ljudeh

I

Nočilo se je, ko sta šla skozi vas; krčme so bile svetle in polne, prepevalo in vriskalo je preko doline.

Pavle je bil sin Martinovca, kajžarja s hriba; štiriin-dvajset let mu je bilo.

Mana je bila hči kmeta Lukanca, četrta izmed sestrá; sedemnajst let ji je bilo.

Šla sta skozi vas in sta prišla do županove krčme. Tam so bila vsa okna svetla; veseli svatje so prihajali iz veže, hladit si obraz; razgreti so bili od plesa in od vina.

»Svatujejo!« je rekel Pavle in je povесil glavo.

Molčala sta in sta šla dalje, po samotni stezi, zato da bi ne slišala prešernih pesmi. Pa vendar sta obadva poslušala; in da sta romala uro in dve uri hodá, v hrib in čez goro, bi bila slišala svatovsko ukanje, v srce bi ga bila slišala.

»Zdaj gre v hrib moja pot, tvoja pa v dolino!« je rekel Pavle.

»Kar zdi se mi, da bi se poslovila na tem kraju: ti da bi šla tod, jaz da bi šel ondod, ker nama ni dano in nikoli ne bo.«

»Če me nimaš rad, pojdi ti tod, jaz pojdem ondod, kakor si rekel!«

»Bog in ti in jaz, trije vemo, da te imam od srca rad! Če bi te rad ne imel, bi se zdajle smejal in bi zavriskal, kakor vriskajo tam doli! — Mimo sva šla, sama si vide-la, tam svatujejo.«

»Srečo daj Bog obema, nevesti in ženinu!« je odgovorila Mana.

»Že jima jo je dal, ob rojstvu že! Ta dva se imata rada, kakor se midva imava; mlada sta, kakor sva midva mlada; ustvarjena sta kakor midva, jesta in pijeta in živita kakor midva. Ali tádva svatujeta in se veselita, nama pa je do solz od same bridkosti. Želela si jima srečo, ko jo imata v izobilju; nama je nihče ne želi in nikoli je ne bova deležna.«

»Še več grenkobe je v tvoji besedi, nego v mojem srcu. Kaj ni sreče zadosti, da se imava rada? Nate mislim, pa je vse dobro.«

»Ker si mlada in ne veš, kakšna pota hodi svet! Jaz pa vem, kako nama je sojeno že v zibeli. Tako nama je so-jeno: Sin kajžarja, ti si rojen za hlapca in hlapec boš umrl na stelji! Ti, kajžarjev sin, ne smeš biti mlad, ne smeš ljubiti, ne smeš se ženiti; tvoj delež je grenko delo od jutra do noči, črn kruh in voda iz potoka. Tako boš živel do konca dni in še Bog, če boš imel na stara leta skorjo in hlev! Tebi je tako sojeno, kajžarjev sin, in tudi

tebi nič drugače, kajžarjeva hči! Zato je vajina ljubezen greh, pred Bogom in ljudmi!«

»Če sama v tej svoji žalosti pokopljeva ljubezen, kdo jo bo izkopal? Grenke so že solze, ti pa jih še grediš!«

Stala sta ob plotu, na klancu, ki se je vzpenjal v hrib. Pod njima v dolini je ležala vas, z drobnimi lučmi je mežikala k njima. Zaukalo je visoko v hrib, razlegla se je fantovska pesem. Obema je bilo tako pri srcu, kakor da ju pozdravlja vas in se jima smeje ter jima pravi: Kako se vama godi tam gori na pustem klancu, v samotni noči? Koliko solz sta že prelila na kamen, ki jih ni občutil? Koliko vzdihov že spustila k zvezdam, ki jih niso slišale? Nam, ki smo v dolini in v svetlobi in v družbi, nam se godi prijetno. Mi ne prelivamo solz in ne vzdihujemo, naše pesmi slišijo zvezde in se smejejo z nami! Zakaj sta kajžarja, da vama je prepovedano svatovanje?

Oba sta slišala ta prešerni pozdrav iz doline in obema je bilo hudo pri srcu; Mana pa je rekla:

»Ne bojva se, dokler se imava rada! Nikjer ni zapisano, da jutri ne bo dneva, ker je danes oblačno. Kako bi nama bila sojena sama bridkost? Ni greha brez pokore, ali kakó bi bila pokora brez greha? Nikomur nisva storila zlega, da bi bila že v zibeli sojena!«

»Zlo sva storila, ker sva se rodila. Zibel ne sodi v bajto. Če je sodba krivična in če je krvava — sodba je in kajžar se ji ne upiraj.«

»Zatorej praviš, da se posloviva, da greva vsak po svoji poti, vsak s svojo žalostjo?«

»Tako je potreba.«

Ali nobeden izmed obeh ni ganil roke v slovó. Pavle je gledal proti nebu in zdelo se mu je, da gredo zvezde zmerom višje in višje, v neizmerno daljavo.

»Na Lojzeta sem se spomnil!« je rekel. »Na tistega, ki je v Ameriki. Kje je pač Amerika? Na tisti strani, se mi zdi, tam, kamor gredo zvezde kakor v procesiji!«

Z zvezdami so šle njegove misli; sijala je nanje nebeška luč in je popila vso bridkost.

»Čemu bi ne šel za njim? Vso tisto revščino tam doli bi prodal in bi šel za njim! Nič mlajši ni bil od mene, nič močnejši ne in nič bogatejši. Pa se mu godi dobro tam onkraj morja, vesela pisma piše in nič se mu ne mudi domov!«

Tudi Mana je gledala v zvezde in tudi njene misli so se vzdignile k njim, bežečim v svetlo daljavo.

»Na Hanco sem se spomnila!« je rekla. »Na tisto Hanco, ki je šla v mesto služiti. Nič mlajša ni bila od mene, nič močnejša in nič lepša. Pa se ji godi dobro pri gospôdi, vesela pisma piše in o božiču, ko se je prikazala, je imela židano jopo!«

Obadva sta molčala dolgo; koprneče misli so romale v daljavo, onkraj zvezd so gledale svetli paradiž. In zdelo

se je obema, da je paradiž že čisto blizu, da je treba le še poseči, kakor po jabolku na veji.

»Budalo, da se nisem prej domislil, zdavnaj že!« je vzkliknil Pavle. »Lahko bi letos imel že lepo merico tolarjev, lahko bi štel že mesece in dneve celó, da pridem póte, ali pa da te pokličem v Ameriko. Tako pa sedim in se cmerim, kakor berač pred cerkvijo. Storil bom, kakor so mi zdajle zvezde ukazale — prodam tisto revščino ter pojdem.«

»Tudi jaz pojdem,« je rekla Mana. »Ni potreba, da bi jemal beračico in da bi ji dajal vbogajme; sama si prislužim doto. Eno leto, ali dve, ali še več — vse bo minilo kakor praznik, ker se imava rada.«

Ukanje in prepevanje se je glasilo iz doline; njima pa je bilo pri srcu, da bi še sama zaukala in zapela.

»Prav nič ne bom odlašal,« je rekel Pavle. »Predolgo sem že odlašal — sedel sem na zapečku, ura pa se mi je ustavila zaradi moje lenobe. Nič se ne boj, Manca! Eno leto komaj, pa nama več ne bo hudo, ko bova slišala svatovsko vriskanje, zakaj vriskala bova sama! Tam v Ameriki, tam nič ne vprašajo, če si kajžarjev, ali če si županov; vreden si, kolikor si vreden, pa bodi tvoj oče cesar ali berač. Tudi Lojze je bil kajžarjev sin, pa bi danes ne menjal z županom, se mi zdi, nikogar nima, za nikogar ne dela in ne skrbi — kako šele bi se godilo meni, ki imam tebe in sem zatorej dvakrat močnejši! Kaj jih ni

bilo že na stotine, ki so obogateli kar čez noč? S praznimi rokami, sirotni in žalostni, so pobegnili onkraj morja, da bi se skrili hudobnim očem — pa so se vrnili po kraljevsko, sipali so zlatnike z obema rokama! Čemu bi se meni tako ne zgodilo? Tam nisem več kajžarjev sin, tam ne vprašujejo več, čegav si. Kmalu pridem pote, Manca; takrat bova tudi midva vriskala in prepevala!«

Ona pa je rekla:

»Kadar se vrneš, ne bom stala pred tabo, kakor stojim nocoj! Ne bo treba, da bi me oblekel, da bi žejno napojil in lačno nasitil; druge so šle v svet, pa so se vrnile z doto; kolika bo šele moja dota, ko bom mislila nate in se ne bom veselila in ne bom oblekla židane jope, dokler se ne vrneš!«

Od same prešerne radosti se je Pavle zasmel naglas.

»Vse je tako svetlo pred nama, kakor da bi videla do konca — pa sva jokala in vzdihovala brez nehanja! Stala sva v hlevu, brez vode in krme, vrata pa so bila odprta in koj zunaj je bila zelena paša! Kaj je potreba, da živim brez veselja in brez belega kruha, kakor je živel moj oče; da umrjem, zgoden starec, kakor je on umrl? Ni potreba — velik je svet, na vse strani se križajo pota! Mlada sva obadva — stopila sva komaj na cesto, pa sva se razjokala; zdaj pa sva izpregledala, vriskaje pojdeva do konca; in za roko se bova držala, ves svet naju ne bo premagal!«

Mana mu je gledala v obraz; njegove oči so bile tako svetle, kakor da so odsevale zvezde v njih.

»Čakala bom nate, Pavle, in nikoli ne bom žalostna. Bog vedi, morda bo trpljenja kaj, bridkosti kaj; ali ne trpljenja in ne bridkosti ne bom občutila, ker bom mislila nate in ker bom vedela, da se povrneš!«

Pavle se je razsrdil.

»Kako pa govoriš, zakaj pa govoriš o bridkosti? Ne smej se ob pogrebu in ne jokaj na svatbi! Kje je najina bridkost? Za zmerom sva jo pokopala! Ali čuješ, kako vriskajo tam doli? Tudi midva zaukajva!«

In zavrisknilo je s klanca dolgo veselo ukanje, od vseh hribov je odmevalo in iz doline je odgovarjalo. Obema, Pavletu in Mani, se je zdelo, da je nebo vse višje in svetlejšo, nego je bilo poprej, da je zvezd veliko več in da vse lepše svetijo.

»Vidim te, kakor podnevi,« je rekel Pavle.

»Tudi meni se zdi, da je svetel dan, pa je že zdavnaj za hribom večerna zarja!«

»Če je v srcu dan, zakaj bi ne bil na nebu?«

Tako vesela, kakor sta bila, sta se prijela za roko in se napotila v dolino.

»Kako si rekla, Manca? Srečo daj Bog obema, nevesti in ženinu! Žalosten sem bil, pa mi je šla tvoja beseda v srce kakor brušen nož. Zdaj pa sem vesel, da bi vriskal do nebes — zato reciva obadva: Srečo daj Bog obema,

nevesti in ženinu. In če ostane kaj tega blaga, bodi nama dodeljeno! — Sam ne vem, Manca, čemu se je med nama vse tako spremenilo, kakor da bi trenil!«

»Zato se je spremenilo, Pavle, ker sva bila žalostna do smrti. Kaj nisi rekel sam: Pojdi ti tod, jaz pojdem ondod? Tako je, se mi zdi: kadar je srce toliko polno bridkosti, da kane kaplja čez rob, se prelije vsa posoda in ne kapljice bridkosti ni več v nji. Rekla sva, da se posloviva, pa sva si dala roko za veselo svatovanje!«

Stala sta sredi klanca; spomladansko nebo se je bleščalo nad njima; svetla, vesela, vsa nedeljska je vabila dolina. In že nista vedela, ali so pesmi od neba, ali so iz doline; ali pojejo zvezde, ali pojejo svatje.

»Prej sva jokala, ko so oni vriskali; zdaj vriskajva z njimi!« je rekel Pavle.

»Vabili so naju; pojdiva!«

Roko v roki, visoka in vesela, kakor nevesta in ženin, sta šla v dolino. Kadar je zaukalo doli, je zaukal Pavle; kadar je pesem pozdravila iz doline, sta zapela tudi ona dva.

»Pa sva bila samotna, pa sva se skrivala kakor gobavca,« se je smejal Pavle.

»Pa sva jokala, kakor dvoje sirot brez matere in varuha,« se je smejala Mana.

»Glej!« se je začudil Pavle. »Kaj se ti ne zdi, da je zdaj vsa lepša ta dolina, da naju pozdravlja in da naju ima rada? Nikoli je nisem videl take poprej!«

»Tudi mene pozdravlja in tudi meni je prijazna! Zato naju pozdravlja, ker sva vesela, kakor je sama, in ker jo imava rada.«

»Vse se je spremenilo!« je vzkliknil Pavle. »Kakor da je božja roka ukazala. Kajžarja sva bila, nisva več kajžarja. Žalostna sva bila, nisva več žalostna. Zvezde poglej! Zasmehovale so naju prej in še bežale so pred nama, Bog vedi kam; zdaj se nama veselo smejó in nama želé sreče do groba še naprej! — Manca, pojdiva med svate, ker je vse svatovsko najino srce nocoj!«

»Pojdiva med svate,« se je zasmejala Mana.

Prišla sta v vas; cesta se jima je zdela vse bolj široka, vse bolj svetla in vesela, nego kdaj poprej. Ljudje, ki sta jih srečavala, so bili vse bolj prijazni in ljubeznivi, nego kdaj poprej.

»Ali se je svet spremenil, ali sva se midva spremenila?« je vprašal Pavle ves začuden.

»Spremenila sva se midva in svet se je z nama!« je odgovorila Mana.

Šla sta, kakor sta bila, roko v roki, naravnost do županove krčme, naravnost med svate.

»Pozdravljen, Pavle!«

»Pozdravljena, Mana!«

Ženin in nevesta sta jima odzdravila, svatje so jima napijali vsi po vrsti.

Godci so zagodli, pari so se vzdignili, Pavle in Mana sta zaplesala, najprva med vsemi.

II

Kakor sta se domenila, tako sta storila. Pavle je prodal svojo revščino in še vesel je bil, da je dobil kupca kar na cesti; za bajto in za tistih par izžetih leh se niso trgali.

Ali ko je Pavle prodal svojo bajto, se mu je čudno storilo. Komaj je imel v roki denar in komaj je vedel, da bajta ni več njegova, jo je pogledal s strmečimi očmi in je spoznal nenadoma, da jo ima od srca rad. Vse drugačna je bila bajta, ves drugačen svet okoli nje. Vsako veselje njegovo in vsaka njegova bridkost, vse je bilo napisano na tej bajti z razločnimi črkami, ki bi jih nobena roka ne izbrisala in nobena voda ne izprala. Bajta je imela spredaj samo dvoje majhnih in ozkih oken. Ko se je Pavle poslavljaj, se mu je zdelo, da gledata okni za njim, kakor dvoje žalostnih, očitajočih oči; in da ga kličeta, se mu je zdelo, in da pravita:

»Ne očeta nimaš in ne matere, nikogar ni, da bi te v bridkosti tolažil in da bi se veselil s teboj. Kakor ti je dom siroten in ubog, zdaj ti je oče in mati, sestra in brat. Poslušaj njegovo besedo, kakor da bi mater poslušal!«

In res se je Pavletu zdelo, da sliši njegovo besedo.

»Če ti je popotniku sreča milostna, Bog ti jo blagoslovi. Ali kadar boš jokal, za kom boš jokal? Kadar bodo zaradi vsega hudega splašene tvoje misli, kam bodo bežale? Še enkrat se ozri, in nikoli ne boš pozabil ne mojih besed, ne mojih oči.«

Pavletu pa je bilo, kakor da se poslavlja od matere — tam stoji na pragu, za njim gleda, za sinom popotnikom, in njene oči so vse solzne. Takrat je obšla Pavleta grenka misel:

»Kaj ne bi rajši ostal? Uboštvo in žalost je tukaj, ali oboje vidim pred seboj kakor svojo dlan, nič mi ni skritega; vidim, kako bom živel in kako bom nekoč umrl. Trda bo zemlja, ki jo bom obdelaval, ali moja bo; trd bo kruh, ki ga bom jedel, ali moj bo. Kaj je tam za morjem? Devet jih je obogatelo, devetkrat devetdeset pa jih je poginilo od gladu in vsega hudega. Ali potegnem rdečo karto, ali potegnem črno? Kdor je vesel in prešeren, kdor vriska brez skrbi, potegne rdečo; ali črno potegne tisti, ki trepeče in omahuje. Meni pa je srce malodušno, kakor otroku, ki kliče po materi!«

Že ob tisti grenki uri slovesa je Pavle občutil, da ni hrepenenja tako globokega, nego je hrepenenje po grudi; nobeno drugo ne živi v srcu do poslednje kaplje, ne gloje v glavi do poslednje misli. Kdor je bil tako blagoslovljen, da je mogel reči:

»Ta kos zemlje, pa če je še tako majhen, da bi ga z dlanjo pokril, je moj; moje roke so ga napravile rodovitnega, pot od mojega čela ga je gnojil!« — kdor je tako rekel, ne pozabi na tisto ped zemlje nikoli več. Ukoreninil se je vanjo z vsem srcem in z vso mislijo, koprnenje po nji ga spremlja po vseh daljnih potih, čez dežele in čez morje; še ob poslednji uri jo pozdravljajo umirajoče oči. Vsem tistim, ki so šli grenkega kruha služiti v Westfalijo in v Ameriko — kam jim hlepe oči v samotnih urah? Čez gore in doline in preko morja, tja na osameli dom, na kamenito grudo, na sirotno bajto pod klancem, na močvirno loko ob potoku. Srce zajoka od bolnega koprnenja in roka se zgane, da bi pobožala tisto kamenito grudo, kakor mati spečega otroka, kakor sin mrtvo mater.

Take misli so prešinile Pavletovo srce; povedil je glavo in do solz mu je bilo, ko se je poslovil brez besed. Hitro je šel po klancu nizdol in se ni več ozrl.

Mana se je poslavljala od očeta in matere, od bratov in od sestra. Mati je jokala, vsi drugi so v očeh zatajili solze.

»Veliko nas je, ali tudi zate bo še kos kruha; kar ostani,« je rekla mati.

»Ostani!« so prosile sestre.

Oče se je ozrl na Mano, pokimal ji je v slovo, nato je šel za hišo in je sedel na klop. Pred hlevom je cvilil pes in je grizel ob verigi.

»Povrnem se kmalu,« je rekla Mana in jim je dala roko vsem po vrsti; mati pa jo je pokrižala na čelo, ustna in prsi.

»Saj ne grem za zmerom; bodite veseli, kakor sem jaz vesela.«

Ali Mana ni bila prav nič vesela. Ves lepši je bil ob tej uri dom pred njenimi očmi, nikoli poprej ga ni videla tako prazniškega in bogatega. Tudi je občutila nenadoma, da jih ima vse od srca rada: mater in očeta, brate in sestre. Tako se ji je zazdelo, kakor da jih prej ni videla in ne poznala; čisto spremenjeni so stali pred njo, blagi in ljubeznivi, vsi boljši od nje same.

»Velikokrat sem jih žalila, nevrednica,« je spreletelo njeno srce.

Ko se je poslovila na pragu in je stopila na cesto, so ji bile noge težke, kakor da je romala že dolge ure. Cula v roki ni bila velika, ali vlekla jo je k tlom, kakor da je bilo kamenje v nji.

»Manca, vrni se,« je vzkliknila mati.

»Kmalu!« je odgovorila Mana in se ni ozrla, da bi ne videli solza, ki so pritekle samovoljno iz oči. —

Tako sta se napotila obadva ob zgodnjem jutru. Nebo je bilo oblačno, hladen veter je pihal.

»Da bi vsaj ne deževalo,« sta pomislila obadva, Pavle pod hribom, Mana na cesti.

»On je vesel, ves prazniški čaka name; kaj poreče, kadar ugleda te moje solze?« je pomislila Mana in si je z robcem otrla lica.

»Ona je vesela, kakor na svatbo prihaja; kaj poreče, kadar me ugleda vsega malodušnega?« je pomislil Pavle; hotel je zavriskati, da bi odplašil bridkost, glasu pa ni bilo iz grla in oči so bile kalne kakor poprej.

Sešla sta se pod vasjo, kakor sta se bila domenila. Pavle je sedel na kamen ob cesti in je čakal. Ko je prišla Mana, sta se pozdravila brez besede. Pogledala sta si iz oči v oči, vedela sta vse takoj in sta molčala, zato da bi žalostne besede še bolj ne obtežile srcá.

Dobro uro hoda sta imela do železnice. Med visokimi hribi, skozi hladno samoto se je vila cesta. Šla sta počasi, obadva upognjena. Gozd nad njima je pošumeval v vetru; prva težka kaplja iz oblakov, kakor solza od neba, je padla Mani na lice; Mana jo je otrla z rokavom in se je nasmehnila.

»Še nebo se joka, se mi zdi!«

Pavleta je stresel mraz; kakor žalostna misel je šinilo mimo njegovega srca.

»Naj se razlije, da se prej zvedri!« je vzkliknil.

»Ali nisva ukala, ko sva se napravljala na pot? Čemu zdaj ta bridkost, čemu ta voda v očeh? Stopila sva na to

cesto, zdaj pojdiva, kamor drži! Dokler se bova imela rada, ti povem, da se nama nič hudega ne bo zgodilo.«

V besedi je bilo zaupanje, v srcu ga ni bilo.

»Če ti ne bo hudega, dokler te bom imela rada, Pavle, ti nikoli ne bo hudo na svetu.«

»Če bi moja ljubezen bila tvoj kruh, Mana, nikoli ne boš lačna.«

Kanila je prva kaplja, sto drugih je kanilo za njo, namah so razrile prašno cesto; veter je potegnil krepkeje, Mani se je odvezala ruta, Pavle je zgrabil za klobuk; črni oblak nad njima se je spustil jadreno k zemlji, gozdovi so zabučali in ulila se je ploha tako gosta in iznenada, kakor da se je nebeško vedro prevrnilo.

Pavle in Mana sta skočila čez jarek in sta se stisnila pod košato bukev. Mogočne veje so šumele in so se razmikale; kadar se je prikazal oblak, jima je pljusnilo v obraz.

»Ali še veš?« je rekel Pavle.

»Tudi spomladi sva nekoč tako stala pod bukvo.«

»Takrat sva se smejala, še v usta sva lovila kaplje,« je rekla Mana.

Res je bilo obema tako pri srcu, kakor da se je nebo razjokalo; srce žalostno vidi žalost, kamor se ozre.

»Ne smelo bi liti ob tej uri, na ta najin dan,« je tiho rekel Pavle.

»Če bi sonce sijalo, bi bilo vse drugače,« je odgovorila Mana.

Ploha se je plegla, škropilo je še narahlo v ravnih curkih; Pavle in Mana sta se vrnila na razmočeno, blatno cesto.

»Stopiva,« je rekel Pavle, »da železnice ne zamudiva. Če težko nosiš to culo, daj meni!«

»Lahko nosim te cunje, ali ti nosiš težje. Menjajva!«

Spet sta molčala dolgo; veliko prijaznih in žalostnih besed je bilo v srcu, ali na jezik niso hotele. Premočena, blatna in trudna sta prišla do železnice.

Sama sta bila v vozu do druge postaje; obrisala sta zamoglelo okno in sta gledala z motnimi očmi na pusto deževno pokrajino. Mani so vztrepetale ustnice, v njenem srcu se je nenadoma vse razmeknilo in solze so planile iz njenih oči.

»Drugače, sem mislila, o vse drugače, da bo najino slovo!«

Pavleta je zgrabilo v grlu kakor s pestjo in molčal je.

Na drugi postaji so se odprle duri in v voz je stopila vesela družba; vseppek so govorili in smejali so se; steklenica žganja je romala iz rok v roké. Postaren kmet se je ozrl na Pavleta in na Mano in je pomežiknil.

»Vidva, kakor oči kažejo, se pač ne peljeta na svatbo?«

»Ne peljeva se,« je odgovoril Pavle.

Vsi so se ozrli na ta dva mlada romarja.

»Kam pa drugače?« je vprašal kmet Pavleta.

»V Ameriko!«

»Kam pa ti, dekle?« je vprašala kmetica Mano.

»Služit!«

Zgodilo se je, kakor da je mrzla sapa pihnila v veselo družbo; smeh je utihnil.

»Ni prijetno življenje dandanašnji!« je rekel kmet.

»Danes še na svojem svetu svoj gospod — kje pa boš jutri?«

»Dan za dnem jih gre na stotine, tako sem bral,« je rekel drugi kmet.

»Kakor pred kugo beže in koliko se jih vrne? Morda se vrnejo, kadar so betežni starci, od življenja tepeni!«

»Drugače je bilo nekoč,« je rekel tretji kmet.

»Pred leti se je še zgodilo, da se je vrnil človek iz Amerike s polno mošnjo in z zlato uro. Zdaj pa stopi siromak v eno barko, v drugi barki pa se že pelje njegovo siromaštvo za njim.«

Tako so govorili kmetje; kmetice pa so rekle:

»Hudo je dekletu dandanašnji, ki mora v službo. Slajši ovsenjak doma, nego maslen kruh na tujem.«

»Da bi vsaj maslen bil! Ali poznam jih, ki jim je prežganka vsakdanji kruh. Če strada in hrani, si ne prihrani za miren kot na stare dni.«

»Koliko jih je, ki se izgubé brez spomina, se ne prikažejo med svoje, ker jih je sram. Da bi se tebi tako ne zgodilo,« je rekla tretja kmetica.

»Bog vama daj srečo v tej hudi loteriji,« so rekli vsi. Pavle in Mana pa sta bila žalostna.

»Kakor da bi nama bilje prepevali,« se je zazdelo Pavletu.

»Še svečo naj nama prižgo,« je pomislila Mana.

Obadva pa sta rekla v svojem srcu:

»Ker gledajo najino žalost, so veseli svojega veselja, zato so neprijazne njih besede. Bog pa bo drugače gledal!«

Nista več poslušala, tudi sama nista govorila; srce pa se je pogovarjalo s srcem, ni bilo potreba besed.

Od daleč se je prikazalo mesto, vse pusto in sivo v dežju; kakor razmočena, umazana plahta je viselo nebo nad njim.

Stopila sta iz voza, prijela sta se za roko in sta šla, kamor so šli drugi. Skoraj vsi so se napotili od postaje po ozki, zelo blatni in obljudeni ulici; na obeh straneh so bile trgovine in krčme druga tik druge.

»Nikamor se nama ne mudi,« je rekel Pavle.

»Pojdiva, kakor gredo drugi in če ugledava priljudno krčmo, stopiva vanjo. Trudna si pač in lačna.«

Res sta kmalu ugledala krčmo, ki se jima je zdela prijaznejša, zato, ker je bila zunaj pobeljena in ker je stala na pragu debela krčmarica.

»Tja stopiva,« je rekel Pavle.

Izba je bila nizka, zatohla in močno zakajena. Pavle in Mana sta sedla za mizo ob durih; tam ni bilo nikogar, oná pa nista marala družbe. Ob drugih mizah je bilo mnogo pivcev; nekateri so bili že pijani, vsi pa so bili razgreti od težkega vzduha in od vina. Sami popotniki so bili; na besedah se jim je poznalo in na oblačilu. Ni jih bilo troje, da bi govorili enako govorico in nosili enako nošnjo. Iz vseh krajev dežele, Bog vedi odkod, jih je bilo prignalo v to nepriljudno izbo, ki je niso videli prej nikoli. Kam jim drži pot nadalje? Mraz je spreletel Pavleta ob taki misli in rekel je v svojem srcu:

»Če je upanja tako malo v njih, kakor ga je v meni, ne povrne se ni eden.« —

Jedla sta in pila, nato pa je rekel Pavle:

»Najin zadnji dan je, Bog vedi, če bo še kateri. Bodi-va sama do večera. Jutri zgodaj že, mislim, da moram na pot, če ne že opolnoči. Pijva ta dan in vesela bodiva; ni treba solzá, hraniva jih za kasneje, ko bo morje med nama.«

Le tisti čas je bila Mana sama, ko je Pavle šel, da kupi in plača karto za Ameriko. In ko je bila sama, se je vsa velika žalost razlila čez njene misli:

»Saj so bile same pametne in resnične besede, kakor so govorili. Ne kruh maslen, prežganka bo moja dota; za balo mu bom pripeljala vrhan koš bridkosti. In on, ta sirotnik, ne gre iskat bogastva; trpljenja in uboštva gre iskat in v izobilju ga bo našel.«

Prijela je kozarec, pa je solza kanila v vino.

Pavle se je vrnil in je takoj spoznal njene misli.

»Jokala si, Mana, ker si bila sama. Ne jokaj, Mana. Z vodo je zadežilo najino slovo, ni treba, da bi ga še s solzami. Pij, Mana, da stopi v lica kri in v srce pogum.«

Pila sta in res so krenile misli na veselejša pota.

»Nikar ne poslušaj, kar kvasijo hudobni ljudje,« je rekel Pavle.

»Midva poslušajva le tisto, kar najino srce govori. Ali več ne veš, kako sva rekla? Dokler se bova imela rada, nama ne bo hudega na svetu. Zato, da bo za zmerom potrjeno, mi povej še na ta zadnji dan po pravici, če me imaš rada.«

»Rada te imam, Bog mi je priča,« je rekla Mana.

»Tudi jaz te imam rad, Bog mi je priča. — Zdaj, Mana, ko je to ustanovljeno, pa se ne bojva nikogar ter izlijva iz srca to žalost, ki je več ni treba! Tudi drugi so šli in se niso jokali, zato jim je sonce svetilo!«

Vesela sta bila in glasna, lica so jima rdela in oči so bile svetlejše. Ali ko se je nagnil dan, sta obadva utihnili; le zadremala je bridkost, vzbudila se je ob mraku.

»Čas je, mislim,« je tiho rekla Mana in mu ni pogledala v obraz.

»Če je čas, pa pojdiva,« je rekel Pavle prav tiho in ni izpraznil kozarca, ki je stal še poln pred njim.

Vstala sta in takrat sta obadva občutila hudo utrujenost; skoraj da jima niso noge odpovedale.

»Kaj je res že treba?« je vprašal Pavle malodušen.

»Pozno je že,« je odvrnila Mana.

»Lepo bi ne bilo, da bi prihajala k Hanci ponoči; tudi duri bi bile morda zaklenjene.«

»Pa bodi v božjem imenu,« je vzdihnil Pavle.

Šla sta skozi mesto in vso pot nista govorila besede. Ko sta bila že daleč, sta vprašala za cesto in hišo, kakor je imela Mana na papirju zapisano. Hiša je bila čisto blizu, kakor da sta bila šla ponevedoma naravnost do nje.

»Ni še noč,« je rekel Pavle.

»V veži postojva, mestni ljudje ne zapirajo zgodaj.«

Stala sta v veži, za roko sta se držala in sta molčala. Mračilo se je hitro kakor nikoli; okna na drugi strani ulice so bila že svetla; v veži pa je bila noč, da sta si komaj videla v obraz.

»Zdaj pa Bog s teboj, Manca.«

»Bog s teboj, Pavle.«

»Pa če za zmerom, Bog s teboj, nikoli ne bodi huda name.«

»Tudi ti ne zameri, če sem te žalila.«

»Da se še kdaj vidiva bolj vesela.«

»Bog bo dal.«

Ko sta se poljubila, so se tudi solze poljubile s solzami, vroče so tekle obema po licih. Tako sta se poslovila Pavle in Mana.

III

Lilo je kakor iz vedra, ko je Pavle zadel svojo težko culo ter se napotil po blatni ulici do postaje. Noč je bila tako črna, da je videl komaj za ped pred seboj.

»Če izgrešim, pa naj izgrešim v božjem imenu in še hvala Bogu,« je pomislil. Ali ko je tako pomislil, se je zasvetila postaja komaj sto korakov daleč.

»Je že tako sojeno, kakor je sojeno,« je rekel Pavle.

»Noga najde svojo pot brez kažipota, kadar gre žalost z njo.«

Nabasali so v voz toliko popotnikov, da so se duri s težavo zaprle. Še preden se je vlak premaknil, je bil vzduh ob odprtih oknih težak in gost, da bi ga z britvijo rezal. Dobro jim, ki so stisnjeni in stlačeni sedeli na klopeh in dremali; ali gorje tistim, ki so sloné in stojé pokimavali, vsi trudni in počitka željni. Kleli so, dokler so mogli, ali ker jih nihče poslušal ni, so umolknili.

Pozno je stopil Pavle v voz, zato je stal. Od obeh strani mu je pihalo iz oken v obraz, ali vendar ni bil vzduh nič hladnejši in nič čistejši. Kolena so se mu šibila in glava mu je klonila globoko.

»Vsega je konec nekoč, tudi te vožnje bo,« je rekel in je stoje zaspal.

Vzdramil se je šele, ko je butil ob duri.

»Kje smo?« je vprašal.

»Ne daleč,« mu je odgovoril popotnik.

»Komaj na Štajerskem. En dan še in še eno noč, pa še en dan!«

Pavle je zagledal, da se je bilo mnogo popotnikov preselilo, Bog vedi kam; rob klopi je bil prazen. Takoj se je sključil v dve gubé, lica je naslonil ob dlani in je zaspal.

Dolgo je spal. Iz bridkosti, iz utrujenosti in iz vina so se vzdignile sanje in so begale na vse strani; nikjer se niso dolgo ustavile in nikjer niso bile vesele. Ugledal je Mano, tam je stala, komaj devet klafter od njega, in mu je klicala; iztegnil je roké, stopiti je hotel, noga pa se mu ni ganila, priraščena je bila v zemljo.

»Pridi k meni, jaz ne morem,« je zaklical.

»Jaz ne morem,« je odgovorila Mana. Tudi je ugledal Mano, ko je stala pred njim čisto blizu, komaj za tri klaftre.

»Lačna sem in žejna,« je prosila.

»Daj mi kruha in vode.« Obojega je imel v izobilju, vode in kruha, ali noge so mu bile priraščene v zemljo, močne korenine so jih držale.

»Pridi Mana, da te napojim in nasitim,« je klical.

»Ne morem,« je odgovorila Mana; in še je rekla:

»Ti se usmili, zakaj ti si močan . . .«

Ugledal je Pavle svoj dom, svojo sirotno bajto; vabila ga je s samotnimi očmi, dvojje praznih oken je strmelo nanj: »Kod hodiš, kam si šel? Nate čakam, nate mislim; brez slovesa in brez pozdrava ne gre otrok od matere.«

Stopiti je hotel Pavle na klanec, prestopiti prag, in ni mogel. Tudi svojo leho je videl in svoj laz za hribom in nikamor ni mogel; priraščene so bile noge, niso se gatile. Ali navsezadnje je ugledal Pavle obraz, ki se je sklonil do njega kakor izpod oblakov; ves blag je bil obraz, oči pa so bile objokane.

»Kam si se napotil, Pavle, sirotni sin moj?« Obedve roki je iztegnil Pavle in je poklical mater; njen obraz pa je ugasnil kakor sveča v vetru.

»Hudo sanjaš, tovariš,« ga je vzdramil popotnik. Pavle se je ozrl; in ko je ugledal temni voz in dremajoče popotnike, mu je segla v srce grenka bolečina.

»Sanjalo se mi je, da sem nesrečen; kaj je bilo treba sanj?« je pomislil.

Nato je vprašal popotnika:

»Ali smo že daleč in kje smo?«

Popotnik ga je najprej natanko pogledal, nato pa je vprašal sam:

»Kam drži pot, prijatelj?«

»V Ameriko.«

»Če drži pot v Ameriko, tedaj pa nikar ne povprašuj, kako daleč in kje! Naveličal se boš! Zdaj smo že blizu do nemške zemlje in kmalu, mislim, da se bova preselila! Nikar ne dremlji, da te ne zapeljejo v druge kraje!«

Resnično sta se kmalu preselila v drug voz, ki ni bil prav nič lepši in prijaznejši od prejšnjega.

»Prestal bom pot, kakor že je; da bi le drugo vse!« je rekel Pavle.

Zares jo je prestal, ker je bil mlad in močan; ali kosti so ga bolele in truden je bil, kakor da devet dni ni jedel in devet noči ne spal. Ko je poslednjikrat stopil iz črnega voza, se mu je zdelo, da so mu noge od železa in tudi roke od komolcev nizzdol; prestopal se je kakor starec ob palici.

»Močan sem bil, ko sem stal na domači lehi in ko sem se bahal pred farno cerkvijo; komaj sem stopil na tujo cesto, sem slabič. Taki ne obogatijo, takim ne sije sonce!«

Tako je pomislil.

Tri dni in tri noči je čakal na barko. Vse polno je bilo bark ob bregu, prihajale so in odhajale, nekatere pa so stale v vodi tako mirno, kakor na suhi zemlji; le tiste še ni bilo, ki je nanjo čakal.

»Karto imam za Ameriko!« si je mislil.

»Ta je kakor ime na poštnem pismu; izgubili me ne bodo.«

Daleč v mesto si ni upal, preveč je bilo divje; zdelo se mu je, da nobeden človek ne hodi zložno, temveč da begajo in hlastajo, kakor od greha gnani, in da nobeden ne govori po človeško, temveč da kriče venomer in vsi hkrati, kakor legijon pijanih žganjarjev. Strah je bilo Pavleta, ni vedel, kam da bi med temi neznanimi ljudmi, zato se je vrnil v tisto žalostno hišo, kamor so bili spravili popotnike.

Kakor snopje so ležali tam na nečednih klopeh; komur se na klop ni hotelo, je legel na tla; oboje pa je bilo trdo. Jed, ki so jo dobili, je bila pač jed, ali sam Bog vedi, kaj je bila drugače; popotniki so bili lačni in so jedli, kar je že bilo.

»Pot je pot!« je rekel Pavle.

Žganje pa je bilo močno kakor ogenj in se je razpali-
lo v krvi.

»Nikoli ga nisem pil, čemu bi ga zdaj ne? Pot je pot!« je rekel Pavle.

Ko so jih poklicali, so bili pijani vsi in tudi Pavle je bil pijan. Opotekel se je na barko, ki se je narahlo zibala in obležal je tam, kamor so ga sunili; svojo culo je imel pod glavo.

Kedaj da se je vzdramil in kako, sam ni vedel. Zašumelo mu je v glavi in zaobrnilo se in občutil je, da je bolan; tako je bil truden, da še oči ni odprl.

»Kaj bi?« je rekel.

»Strahoto bi videl, rajši je ne vidim!«

Ležal je dolgo, naposled pa ga je močno zažejalo.

Ko se je ozrl z motnimi očmi, se mu je najprej zazdelo, da je še z mnogimi drugimi zaklenjen v prostorno ječo. Strop je bil nizek, vzduh težak in vroč. Tik poleg Pavleta je ležal na svoji culi star človek, najbrž tudi bolan, ker je bil ves zasinel v obraz; ogovoril ga je, Pavle pa ni razumel njegove govorice. Vsenavzkriž so govorili, razumel pa ni Pavle nikogar in nič mu ni bilo žal.

»Pozna se jim revščina in bridkost na obrazih!« je rekel. »Prav tako so se napotili sreče iskat, prav tako so stavili v to žalostno loterijo, kakor sem stavil jaz. Boljše, da me ne ogovarjajo; slišal bi morda še hujše besede, nego sem jih kdaj govoril sam! Bog se jih usmili in tudi mene z njimi!«

Okusil je vodo, topla je bila in kalna; samo usta si je izplaknil, nato pa jo je izpljunil.

»Saj večna ne bo ta vožnja!« se je tolažil.

»Sedem dni, so rekli; in prvi dan, se mi zdi, da je že minil. Mlad sem in močan, v sedmih dneh me ne bo vzelo; saj pač to ni bolezen, le utrujenost je in slabost! Mislil bom na lepše kraje in na boljše čase, pa prejde ta teden, kakor mine huda ura.«

Napol v sanjah, napol v omotici, tako se je vozil Pavle sedem dni in sedem noči. Ko je ob jutru osmega dne stopil na suho, se je opotekal in ves bled je bil v obraz.

Lojze je čakal nanj, kakor sta si bila pisala in spoznal ga je v gneči med stotimi.

»Od zgodnjega jutra te čakam in bil bi te čakal do noči!« ga je pozdravil. »Ves dan sem zamudil zaradi tebe, sirota, ki te je morje tako razzibalo, da sem te le po kranjskem klobuku in po kranjski nerodnosti spoznal. Le zmerom nosi ta klobuk in zvesto hrani to nerodnost, pa te bom še v dolini Jozafat spoznal! Ali so ti naši colnarji delali kaj neprilike zaradi bogastva, ki ga nosiš s seboj?«

»Niso!« je rekel Pavle; tako je bil utrujen, da se mu še smejati ni hotelo.

»Čudež božji! — Zdaj brž na voz; v naši deželi ne hodimo peš!«

Nista se vozila dolgo. Lojze je skočil z vozá, Pavle za njim, nato sta šla še sto korakov ter sta stopila v krčmo, ki se je zdela Pavletu svetla in prijazna.

Prvi kozarec piva je izpraznil Pavle na dušek in vsa bolezen mu je mahoma odlegla.

»Dobro je pivo v tej hiši!« je rekel Lojze.

»Nemška krčma je, zato ni tako umazana in kričava, kakor talijanske beznice! Prigrizni, Pavle, zdaj ti bo teknilo!«

Po kosilu se Lojze ni več smejal; resno je gledal, kakor da ga je bila nenadoma obšla grenka misel.

»Vesel sem, res, da si prišel; tudi zato, ker še ves dišiš po stari domovini — in to je kakor pozdrav od onkraj morja. Ampak, če prav pomislim, se mi le zdi, da nisi pametno ravnal!«

»Kako da ne pametno?« se je začudil Pavle.

»Saj sem ti pisal! Hude ure se boje ljudje! Hudi uri se pravi pri vas toča in povodenj, pri nas pa se pravi: dela manj in revščine več. Tudi mene je zaskrbelo, ko se drugače ne brigam za skrb in bridkost!«

Pavletu je šlo do srca kakor zimski hlad.

»Torej praviš, da ne bo dela zame?« je vprašal počasi in skoraj strah ga je bilo teh besed, ki so bile kakor oznanilo: prišel si, da se pogubiš, potegnil si v loteriji črno številko!

»Kaj pravim? Nič ne pravim!« je zlovoljen odgovoril Lojze.

»Le tako sem rekel, da v Ameriki zdaj več ne rodi jablan zlatih jabolk; in da se morda kmalu posuši, če se nas vseh skupaj Bog ne usmili.«

»Z veseljem si me pozdravil, tako da sem bil sam vesel; zdaj pa mi kažeš grozo in žalost!« mu je očital Pavle.

»Seveda sem te pozdravil z veseljem, zato ker si iz naših krajev in ker si fant, kakor je treba. Kaj naj bi te že na pragu ozmerjal? Ker si pameten, poslušaj: kolikor imaš denarja, hrani ga zvesto in nič ne zapravljaj. Dela

ti poiščem, če bo iskanje kaj izdalo; že jih je lepa vojska, ki se potepajo brez posla. To sva zdaj ustanovila, pa reciva zbogom vsem nevšečnostim in pijval!»

Lojze je bil takoj vesel in prešeren, Pavletu pa je ležalo na srcu, kakor težka senca.

»Nocoj boš spal pri meni!« je rekel Lojze.

»Tudi zmerom lahko, dokler ne obogatiš! Prostorna je moja izba, zato ker časih tako čudežno prirogovalim domov, da mi je še vsa premajhna! Ne velikokrat; ampak takole enkrat na mesec se mi zazdi, pa napravim žegnanje kar na svojo roko. Dovolj bo za obadva prostora, ne bo se ti treba potepati med kvartači in tatovi. — Zakaj se tako tiho držiš?«

»Truden sem!« je rekel Pavle.

»Zares si ves čemereren in zanič! Pojdiva, posteljem ti in te odenem, sirota, da si odpočiješ!«

Stopila sta iz krčme, še svetel dan je bil.

»Pazi na pot!« je rekel Lojze. »Po hišah je ne boš spoznal, ker so vse enake, ampak šteje, koliko je ovinkov in na katero stran. Najino domovanje ni več daleč!«

Lojzetova izba je bila prostorna, pohištva pa ni bilo veliko.

»Kaj bi mi ropotija,« je rekel, »ko sem zdoma do noči; za molje in miši je ne bom kupaval!«

Pavle se je zgrudil na posteljo in je v tistem trenutku zaspal; trdno in sladko je spal, kakor že ne od tistega dne, ko se je poslovil od svoje bajte.

Ko se je vzdramil, je bilo jutro. Lačen je bil in žejen in kosti so ga bolele. Lojzeta ni bilo.

»Delaven dan ima!« je pomislil Pavle.

»Da bi ga tudi že jaz imel!«

Umil se je do dobrega, ker je bil ves blaten in sajast, nato pa se je napotil v nemško krčmo. Kolikor je videl mesta, se mu je zdelo pusto in neprijazno, kakor bahat lakomnež.

»Če bi bogat bil tukaj, doma bi tukaj ne bil!« ga je spreletelo.

V krčmi je Pavle kosil in tudi večerjal; šele pozno pod noč se je prikazal Lojze.

»Dolgo te ni bilo!« ga je pozdravil Pavle.

»Kaj misliš, da z lenobo služim svoje tolarje?« mu je odgovoril trudni in lačni Lojze.

Pavleta je zbolelo, kakor da ga je tuja roka udarila na lice.

»Čemu me žališ?« je vprašal.

»Nikar se ob vsaki besedi ne zmrduj in ne cmeri; saj si fant, pa ne prisiljena nevesta. Zakaj da sem slabe volje, ti bom precej povedal: lačen sem!«

Ko je Lojze povečerjal, si je obrisal ustna in je pil, nato pa je rekel:

»Že sem vprašal zaradi tebe, ali kakor zakleto je! Zdi se mi prav zares, da je huda ura blizu! Vprašaj tukaj, vprašaj tam, smejo se ti! Ali danes je šele prvi dan, potrpel boš pač še teden dni in če bo treba, tudi še tri tedne. Nikomur še niso nosili tolarjev na barko.«

Pavle je povetil glavo in pivo mu ni več teknilo.

»Vedel sem, že ob slovesu vedel!« je rekel tiho.

»Zaradi tega ni potreba, da bi jokal in da bi se obešal! Poznam jih, ki so čakali pol leta in dalj, pa so dočakali!«

Pavletu pa je bilo, kakor da mu je črna senca pošepnila na uhó:

»Nikoli ne boš dočakal!«

Zares je čakal Pavle teden dni, in tudi je čakal tri tedne; Lojze pa je govoril:

»Ne misli, da je svetá konec, ker tvoje roke počivajo. Zdaj ti ni še hudega, da bi ti hujšega ne bilo. Ali veš, koliko jih je včerajšnji dan v tem bogatem mestu od gladu umrlo, od gladu, kakor še pes ne pogine, ki najde navsezadnje le še suho kost na cesti? Umrlo jih je petdeset!«

»To je greh, to je bogokletstvo!« je vzkliknil Pavle.

»Seveda je! — Midva pa imava svoje domovanje, imava kosilo in večerjo — in ti, nehvaležnež, se jokaš ter se prepiraš z Bogom!«

Pavle je slišal te besede in jih je razumel, zato je bilo njegovo srce še bolj žalostno in brez upanja. Pomislil je:

»Koliko pa je še dotlej, Pavle, da boš ti med tistimi petdeseterimi, ki poginejo, kakor še pes ne pogine?«

Tisti večer je pisal Mani in je rekel v tem pismu:

»Srečno sem prišel v Ameriko, zdrav in vesel. Lojze je čakal name in me je spoznal. Mesto je veliko, da nikoli takega; komaj ve človek, kam da bi se obrnil. Dela imam in lepo zaslužim, pa ti kmalu kaj pošljem, da bova imela za balo. Le tako me rada imej, Manca, kakor te jaz imam rad, pa bo vse dobro. Mesec dni te nisem videl, ali dozdeva se mi, da je leto in dan. Zame nič ne skrbi, ne bo mi hudega, in kmalu ti kaj pošljem. Znanega človeka ni tukaj, sama sva z Lojzetom. Kadar se povrnem, pojdeva najprej domov, v nedeljo, kadar gredó k maši in zvoní od svetega Lenarta; ti pa boš imela židano ruto. Le pridna bodi, Manca, in kmalu ti kaj pošljem za balo.«

Ko je napisal Pavle to pismo, je naslonil lica v dlani in solze so mu tekle izza prstov; razjokal se je, zakaj sam je bil s svojim srcem in s svojo žalostjo.

IV

Mana je narahlo potrkala na duri, Hanca je odprla in jo je pozdravila vsa vesela.

»Skoraj sem že mislila, da si se izgubila! Saj si prišla zjutraj, kod si hodila ves dan?«

Mana ji je pogledala v oči in Hanca je takoj vse vedela in se je zasmejala od radosti.

»Jokala si ves dan, ubožica, še vse rdeče so tvoje oči. Le potolaži se, tako brž boš pozabila nanj, kakor on nate! — Dokler večerje ne napravim in ne pomijem, stopi v tisto izbo; majhna je, ali je moja!«

Mana je stopila v tesno izbo, ki je bila komaj pet korakov dolga in troje široka. Postelja je bila v nji, miza in stol, nič drugega. Miza pa je bila vsa polna; ogledalo, škatle in škatlice, knjige, podobe, pisma, vse razmetano in razbrskano. Na steni je visela obleka tako nagosto, kakor v štacuni: jopiči vsake sorte, beli, rdeči in pisani, krila vsakdanja in praznja, predpasniki za kuhinjo in za cesto. Mana je ogledovala to bogastvo in je rekla:

»Vse to, kakor je, bi bila že dota za kajžarjevo hči! Bodi mi sreča prijazna, kakor je tej bila, pa so brez potrebe tekle vse moje solze!«

Sedela je na stolu poleg postelje, naslonila je glavo ob blazino in je zadremala. Pozno v noč jo je vzbudila Hanca, ko ji je posvetila s svečo v obraz.

»Glej jo, kakor otrok je zaspala; do dobrega se najoka in zaspi! Čemu nisi legla na posteljo, ko ti je pred nosom?«

Polagoma se je Mana vzdramila in je spoznala, kje da je; težko se ji je storilo, zakaj nikoli še ni prenočevala v tuji hiši in za vbogajme.

»Ne zameri, Hanca, za nocoj!« je rekla.

»Kaj bi zamerila? Potrpi!«

Hanca je šla in je prinesla vročega čaja in maslenega kruha.

»Čaj te bo omotil, Mana, ker je močan; lažje boš zaspala in lepše se ti bo sanjalo. Pij in prigrizni!«

Mana je pila čaj in kri ji je šinila v lica.

»Dolgo pot sem danes že preromala in veliko bridkosti že užila; trudna sem!« je rekla.

»To je tvoja postelja!« je pokazala Hanca.

»Le eno blazino ti vzamem in si jo položim na tla. Jaz spim, kamor ležem, če je kamen, ali če je pernica.«

»Tudi jaz spim tako,« je rekla Mana.

»Trudna sem, pa ne vprašam za pernico. Ne bom ležala na postelji; če bi te videla pod seboj, bi ne mogla spati.«

Hanca je položila blazino na tla, pogrnila jo je z belo rjuho, lepo vzglavje je napravila in toplo odejo je prinesla.

»Če misliš, da se ti bo lepše sanjalo na tleh, pa sanjaj na tleh!« je rekla.

Zaspali pa nista, ko je Hanca upihnila svečo.

»Vroče mi je, Hanca, pri srcu pa mi je mraz!« je rekla Mana.

Hanca je pokleknila k nji in jo je pobožala po licu.

»Ker si otrok,« je rekla. »Zdaj le prijetno zaspi. Če je še toliko žalosti v tvojem srcu, nič ne misli nanjo, ne poglej je! Ampak če je kaj veselja zraven, pa če je le kapljica, jo razmakni na vse strani, da je bo srce do vrha polno. Tako je, otrok; kamor pošlješ svoje misli, tja gredo!«

»Blaga si, lepo tolažiš; ali moje misli nočejo.«

Hanca je pomislila.

»Kam je šel?« je vprašala.

»V Ameriko.«

»Če je šel v Ameriko, ni treba, da bi še preko morja jokal za njim! On ne joka, drugače ne bi bil šel!«

»Ker me ima rad, zato je šel!«

Spet jo je pobožala Hanca po licu.

»Tudi mene je imel rad, moj zvesti fant, zdavnaj je že; zato je šel, ker me je imel rad, je rekel; nikoli več ga ne bo!«

Mana je vzdignila glavo in je sklenila roke.

»Greh je bil, Bog mu ga odpusti!«

»Seveda je bil greh!« je rekla Hanca tako mirno in brez bridkosti, kakor da je o dežju in blatu govorila. »Ali takih grehov je veliko, Manca, in svet se zaradi njih še zmerom ni razmajal. Tako je in nikoli ni bilo drugače. Če me zdaj oslepari moški ali ženska, ne jokam in se ne grizem, temveč pljunem na tla in pozabim. Tudi ti stori tako, pa sladko zaspi in lahko noč!«

Mana je zatisnila oči, ali dolgo ni zaspala, kakor je bila trudna. Vesele so bile besede, ki jih je slišala, na njeno srce pa so padale kakor kamen za kamnom.

Ko se je vzdramila, je bilo okno zagrnjeno, ali Mana je videla, da je že svetel dan. Urno je vstala in se je oblekla. Hanca ji je prinesla kave in kruha.

»Zakaj me nisi vzbudila?« je rekla Mana. »Sram me je tega svetlega dne!«

»Nikamor se ti ne mudi. Popoldne pojdeva pogledat, kaj da bi zate bilo; veliko ne bo in posebnega nič!«

»Da ni?« se je prestrašila Mana.

»Saj si res otrok, pa še kako nespameten! Kaj si mislila, da čakajo nate? Pridna si, poslušna, ponižna in pripravna; vseh čednosti si polna, ki jih je treba dekletu; ali glej — kmet si! Za čednosti pa te gospoda ne bo vprašala!«

»Tudi ti si iz naših krajev!« je rekla Mana.

»Tudi jaz, da bi tako ne bila! Tam v naših krajih nosijo ljudje srce na dlani in ga zafrečkajo prezgodaj. Ne vedó, kaj nosijo na dlani, kakor otrok ne ve, če ima v roki vinar ali cekin. Prišla sem kmetica v mesto, kakor si ti prišla; da sem takrat vedela, kar zdaj vem, da sem takrat videla, kar zdaj vidim — polno vedro solzá manj bi bile prelile te moje oči.«

»Grenko govoriš!«

»Kmalu boš sama videla in vedela; morda boš takrat govorila še grenkejšo.«

Mana je skrila obraz v dlani.

»Jaz pa sem vse drugače mislila, vse drugače.«

»Kaj bi vzdihovala in jokala? Tudi jaz sem drugače mislila, ko sem prišla. Bridkost je kratka; človek se privadi, ker se mora.«

Popoldne sta šli v mesto. Ženska, ki je oddajala službe, ni bila prijazna, zakaj takoj je spoznala kmeta.

»Ali znaš kuhati?« je vprašala.

»Ne za gospôdo!«

»Ali si že kdaj služila?«

»Ne še!«

»Ampak pridna je in pripravna, saj jo vidite!« je rekla Hanca.

Ženska je dala Mani popisan listek.

»Pa se tam oglasi v soboto! Tam ti ne bo hudega, dobri ljudje so!«

Šli sta po ulici, med visokimi, gosposkimi hišami; nato sta prišli pod zelene kostanje.

»Do večera je časa dovolj, izprehodiva se!« je rekla Hanca.

Zelene loke so se očem prijazno smejale, sladko so dišali kostanji. Mana se je spomnila na dolino, na polje in na dom in zbolelo jo je v srcu.

»Nič dobrega mi ne bo na svetu, nikoli ne!« je rekla v svoji žalosti.

»Prav zares ti ne bo nič dobrega!« je odgovorila Hanca.

»Ne tebi in nikomur ne izmed nas, ki nismo rojeni pod zlato streho!«

»Kaj tebi ni dobro?« se je začudila Mana.

Hanca pa se je zasmejala.

»O, dobro mi je, nikoli nisem lačna in nikoli žejna, posteljo imam pod seboj in streho nad seboj in oblačil na izbiro! Ampak ker si otrok, ti nikoli ne bom želela, da bi se ti tako dobro godilo, kakor se meni godi!«

»Povej, zakaj si tako žalostna, da še govoriti ne maraš o tej žalosti!« je rekla Mana.

»Vedela boš sama, kadar boš vse videla in spoznala, ne bo dolgo!«

Mani pa je bilo ob takih besedah srce še bolj malodušno in plaho, nego je bilo poprej.

»Če je njo tako ranilo, kako bo ranilo šele mene!« je pomislila v svojem strahu; povabila je glavo in ni več videla ne zelenih lok, ne košatih kostanjev.

Do sobote je domovala pri Hanci, v soboto pa se je napotila tja, kamor je list veleval.

Prišla je v visoko, čisto novo, gosposko hišo; skoraj si ni upala, da bi prestopila prag; pokazali so ji pot na dvorišče. Tam je potrkala na duri in odprla ji je postavnica, debela ženska, ki jo je takoj premerila od nog do glave.

»Ali si ti naša dekla?«

Mana ji je dala list.

»Le naprej stopi! Pri nas se ti ne bo godilo slabo, če boš prav ravnala in če boš ubogala. Culo vrzi tja, v kot, zavijaj si rokave in pomij, kar je še treba; veliko ni!«

Mana se je ozrla po kuhinji; temna je bila in neprijetna; na ognjišču je bila skladovnica umazanih posod.

»Mnogo jih je pač v družini!« je pomislila Mana in si je zavijala rokave do komolcev. Tako zavijani so ostali rokavi do noči. Mana je pomivala, pospravljala, kuhala in prala, večerjala je stoje; in ko si je postlala v kuhinji na tleh, je bila tako trudna, kakor da je vse od težkega kamna, roke, noge in život. In še zmerom je slišala, kar je poslušala ves dan:

»Zabiti kmet! Zabiti kmet!« Tako trudna je bila, da še žalosti ni občutila; zavzdihnila je globoko in je zaspala.

Kakor je bil prvi dan, taki so bili vsi. Spoznala je ljudi, katerim je služila.

»Bogati niso, tudi prijazni niso!« je rekla. Mater, tisto postavno in debelo, je morala klicati za gospo; njen mož je bil krojač, starikav, suhoten in zmerom čemeran človek; njega je klicala Mana za gospoda, tako je bilo ukazano. Drugače pa je bilo tam še mnogo ljudi, sinov, hčera in gostačev, tako, da je pospravljala Mana četrto prostornih izb. Ali kakor je storila in kamor je šla, se je glasila za njo starodavna pesem:

»Zabiti kmet! Zabiti kmet!« Mana je stisnila ustnice in zatajila solze, da bi se ji ne smejali.

»Zakaj me žaliyo, ko jim nisem storila hudega?« je pomislila v svojem srcu. Gospa pa ji je očitala in jo je učila:

»Nikar ne bodi tako lena in nerodna, nikar ne misli, da si na polju! Kaj ti bom za lenobo plačevala pet goldinarjev na mesec in te še redila povrhu?« Mana je povesila glavo in ni odgovarjala.

Tako je bilo do druge nedelje. Tisti dan pa je smela Mana iz hiše; oblekla se je pražnje in se je napotila k Hanci.

»Kako je s teboj, kako se ti godi?« jo je pozdravila Hanca.

Mana ni nič odgovorila; sedla je na stol in ustna so se ji tresla od zatajenega ihtenja.

»Shujšala si!« je rekla Hanca. »Saj sem vedela: takega dekleta, ki nima nikogar in ti ne ve ne kod ne kam, izžemó do zadnje kaplje! Le to si zapiši, pa nikoli ne pozabi, da dobrih ljudi ni na svetu. — Malo si se zdaj že naučila; tistim odpovej pa pojdi v boljše kraje; če bo treba čakati, čakaj pri meni!«

»Samo ti si dobra! Samo ti si dobra!« je vzkliknila Mana in je zaihtela na glas.

»Saj si res veliko trpela!« je rekla Hanca.

»Še psa ne udarim, dokler me ne ugrizne, ljudje pa so hujši od živine! Kar povej, še nocoj povej, da pojdeš! Če si sama ne upaš, pojdem s teboj!«

»Saj bi vse dobro bilo!« je rekla Mana.

»Delam, dokler se roke gibljejo in nič ne vzdihujem. Ali čemu zmerjajo, ko jih ne žalim? Beseda jim je kakor pljunek!«

»Ne le njim! Ne le njim!« jo je tolažila Hanca.

»Če bi rekla, da so njih besede pljunki, bi bila jaz že opljuvana od vrha do tal! Zdaj več ne pljujejo name, zato, ker jih poznam. Tudi tebi še pride tisti čas, le zvesto hrani spomin v srcu; vse si zapomni, kar si vide-la in kar si spoznala!«

»Kaj bi z jezo in s spoznanjem?« je vsa žalostna odgovorila Mana.

»Preveč je bridkosti v mojem srcu, da bi bilo prostora še za kaj drugega!«

Nato pa se je nenadoma nasmehnila, njene solzne oči so se zasvetile.

»Ali sem ti povedala, Hanca, čemu da sem prišla v mesto?«

»Čemu da si prišla?«

»Poslušaj pa naglas se zasmej: zato sem šla služiti, zato sem prišla v mesto, da bi si prislužila doto, jaz, kajžarjeva hči!«

Hanca jo je pogledala z žalostnim očesom.

»Bridkost govori iz tebe, ne veselje. Šla si za srečo, kakor smo mi vsi šli, kakor so jo vsi iskali in kakor je nihče našel ni. Če si se ob prvem koraku nerodno spoteknila, nikar ne žaluj in ne vzdihuj; tudi drugim se je tako zgodilo.«

Nato je prinesla Hanca čaja in potice.

»Ná, pij in jej!« je rekla.

»Pa tudi zasmej se! Kolikor bolj žvečiš svojo žalost, toliko grenkejša je!«

Mana je popila skodelico čaja, nato pa je prosila:

»Če imaš, daj mi papirja, pisala bi rada!«

»Kaj ti je že pisal?« je vprašala Hanca.

»Ni; ampak tako sva se zgovorila, da pišem na ime tistega Lojzeta, ki je že tam, on pa náte, ki si tukaj.«

»Pa mu boš vse povedala, kakor je?« se je Hanca žalostno nasmehnila.

»Tako bom pisala, kakor je v mojem srcu!« je odgovorila Mana.

Hanca je prinesla papirja, lepega, z zlato obrezo.

»Pa nikar mu preveč ljubeznivo ne piši; ne bilo bi dobro, bahal bi se.«

»Tako bom pisala, kakor ga imam rada,« je rekla Mana vdruči.

Nato je pisala Pavletu pismo in je rekla v tistem pismu:

»Srečno sem prišla v službo in nič mi ni hudega. Delo je lahko za moje roke; mislim, da bom doto kmalu zaslužila. Le tako rad me imej, Pavle, kakor te jaz imam rada, pa bo vse dobro. Dolgo te nisem videla, mesec dni je pač; meni pa se zdi, da je leto in dan, pa te vendar vidim vsak večer, ko zaspati ne morem. Ljudje, ki sem pri njih, me imajo radi; zame nič ne skrbi, ne bo mi hudega. Kadar se povrneš in bova ženin in nevesta, pojdeva najprej domov, da nama bo pozvanjal sveti Lenart. Vesela sem in zdrava, tudi ti bodi zdrav in vesel. Le tako misli name, kakor jaz nate mislim, pa se bo vse dobro napravilo; Bog bo gledal!«

Hanca je prebrala pismo in je rekla:

»Zakaj tako pišeš, ko ni res?«

»Zato, ker ga imam rada, kakor me on ima rad!« je odgovorila Mana in se je razjokala.

V

Tam v Ameriki, tam v Lojzetovi izbi, pa se je to-le zgodilo:

Planil je Lojze v izbo še pred večerom, nič ni pozdravil Pavleta, vrgel je kučmo na tla in je hodil z dolgimi koraki od duri do okna, od okna do duri.

»Kaj?« se je prestrašil Pavle.

»Kaj? Nič!« je odgovoril Lojze, jeza pa mu je sijala iz oči.

»Tisto se je zgodilo, kar sem rekel, da se bo zgodilo — kuga je v deželi!«

Ob tej besedi se je razlil Pavletu mrzel pot po čelu in po licih.

»Kako se je to zgodilo?« je vprašal tiho.

»Kako da se je zgodilo?« se je razsrdil Lojze.

»Kako pride v deželo toča, lakot, draginja, povodenj, vojska? Pride, pa mir besedi! Zdajle sem tvoj tovariš.«

»Kako tovariš?«

»Brez posla, kakor ti! Petsto nas je, ki so nas posadili na cesto. Kaj? Obglodal si kost, pa jo vržeš stran; tako stori vsak spodoben človek! — Pojdiva v krčmo, rad bi se napil.«

Ko sta bila v krčmi, je Lojze pokusil pivo, pa je odstavil kozarec.

»Še piti se mi noče!« je dejal.

»Preveč je toplo v meni; treba, da se malo razhladi!«

»Čemu so vam odpovedali, kar vsem in kar nanaglo-
ma?« je vprašal Pavle.

»Čemu? Petsto so nas posadili na cesto — kaj se to pravi? To se nič ne pravi: zakaj tistih, ki jih bodo v tej deželi posadili na cesto, ne bo le petsto, temveč bo jih stokrat in tisočkrat petsto! Delali smo, da so shrambe in kašče do vrha nabasane, zdaj pa — hajd! Preveč nas je in preveč smo delali; zdaj je tam toliko bogastva nasu- tega, da ga svet ne more več vsega požreti, zatoorej si zdaj lahko malo oddahnemo; par tisoč se jih bo pač oddahnilo za zmerom. Neslana burka je, še smeha ne vredna: ker so kuharji skuhali preobilo južino, morajo stradati!«

»Pa kaj zdaj?« je vprašal Pavle strahoma.

»Nič! Devetkrat več revščine bo in devetkrat več hudodelstva, drugače pa bo vse po starem. Ječe bodo imele v izobilju lačnih gostov in grobarji bodo dobili posla. Še zoper kugo se človek vojskuje, zoper lakoto se ne more. Zoper vsako bolezen so že iznašli zdravilo, za lakoto pa se učenost ne zmeni. Bolnišnice stoje na vseh koncih in krajih; če si lačen, podstavi nogo pod kolo, pa boš imel najmanj štirinajst dni kosilo in večerjo zastonj;

ampak če ob zdravem telesu za oglom pogineš, te še pes ne bo povohal! Ne vem, kdo je ustanovil tako pravico, ali naj je bil že kdorkoli, velik falot je bil!»

Lojze se je razsrdil in razgrel, izpraznil je kozarec na dušek in ga je trdo postavil na mizo.

»Nikoli se nisem jezil po nepotrebnem in če so drugi preklinjali, sem se rajši smejal, ker je bolj zdravo za želodec. Ali da me je kdo lopnil v obraz, bi ga pošteno lopnil nazaj! Zdaj sem jo dobil, da mi gori na obeh dveh licih, pa kako bi jo vrnil? Štiri leta sem delal, kar so zmogle te roke, in zmogle so veliko, poglej jih! Pa me pahne rokovnjač na cesto, brez besede in brez slovesa, meni nič tebi nič, kakor nadležnega berača! Kaj le jaz, ki sem mlad in sam! Ali na cesti leže ljudje, ki so delali po dvajset in po trideset let, ki so že sivi in izžeti in imajo družino doma. Dozdeva se mi, ljuba duša, da bodo letos imele amerikanske vode mnogo tihih gostačev.«

Pavleta je stresla groza.

»Ali sme to biti? Kaj ni postave?»

Lojze pa se je zasmel.

»O, postava je, pa še kako natanka! Bral sem, da je šla zadnjič v nekem mestu procesija lačnih ljudi po gospodarskih cestah; dela so hoteli in kruha; roka te natanke postave pa jih je zasačila in jih je razgnala; pet ali šest je bilo ranjenih, nekaj pa so jih zaprli. Ranjence so peljali

v bolnišnico, jetnike pa v ječo; oboji so dobili kruha zastonj!«

Pavle je dolgo molčal, nato pa je vprašal ves plah:

»Kaj boš storil?«

»Da bi le sam vedel! Posla iskati bi se ne izplačalo; izbrusil bi čevlje, veliko jeze bi užil, opravil pa ne bi nič. So ljudje, ki vstajajo navsezgodaj, begajo po ulicah do pozne noči, čakajo pred vsakim pragom, trkajo na vsake duri in iščejo brez nehanja, ko sami prav dobro vedo, da ne bodo našli ničesar. Tolažba jih omami, kakor močna pijača; zato ne čutijo lakote, kakor je žganjar ne čuti. Jaz pa ne maram take zlagane pijanosti; človek se navsezadnje le iztrefni in je devetkrat bolj bolan, kakor da se ni nikoli z upanjem in s tolažbo upijanil. Nič ne bom iskal, tudi dolgo ne bom čakal . . .«

Pogledal je na Pavleta in je umolknil; obema je bilo hudo.

»Odtod misli, sam ostanem!« je spreletelo Pavleta.

»Strah bo siromaka, če mu povem, da pojdem odtod!« je pomislil Lojze.

»Kaj bo s tistimi, ki so prišli od vseh krajev sveta?« je vprašal Pavle in je mislil tudi nase.

»Bog se jih usmili!« se je grenko nasmehnil Lojze in je pomislil tudi na Pavleta.

»Zakaj, če se jih Bog ne usmili, se jih nihče drugi ne bo. Nekaj jih je, ki so si toliko prihranili, da se lahko še

ob pravem času rešijo v domovino. Tudi takih je, ki lahko brez velike sile počakajo, da se vreme razvedri in da se kuga poleže. Ali največ je tistih, ki so delali in živeli sproti!«

»Kaj bo z njimi?« je tiho vprašal Pavle.

Temno je pogledal Lojze in dolgo ni odgovoril; zakaj pomislil je tudi na Pavleta.

»Vprašal bi tudi jaz, kaj da bo z njimi, ali ni ga na svetu, da bi mi odgovoril. Premišljeval sem že prej, kako pač živi tistih trideset tisoč in več ljudi, ki se leto na leto potikajo brez posla po mestnih brlogih. Razbojniki in tatovi niso vsi do zadnjega; tudi od lakote jih umrje na dan le toliko, da nikoli ni manjša ta črna vojska. Tako se mi zdi, da se je njih želodec privadil vsemu hudemu in da žive po dva ali tri dni od ene same suhe skorje, ki so jo našli na cesti. Že sam sem srečaval take ljudi, razcapan in kuštrav se plazi ob zidu kakor pijanec, nikogar ne vidi in v tla strmi . . .«

Pavleta je zazeblo po vsem telesu, do srca mu je segel mraz.

»Tako praviš, da živé?«

»Le mislim si tako, ker si drugače ne morem misliti!« je odgovoril Lojze in se je razsrdil sam nad seboj.

»Kaj je bilo treba,« je pomislil, »da sem mu pomolil ogledalo pred nos? Še prezgodaj bo sam okusil, kako da živé taki ljudje!«

Pavle je pogledal Lojzetu naravnost v obraz, izpregovoril je počasi in glas se mu je tresel:

»Kar reci, Lojze, kakor misliš; saj nimam pravice, da bi ti zameril! V domovino pojdeš, jaz pa останem ter bom živel, kakor živé tisti ljudje, ki iščejo skorje na cesti!«

S temnim obrazom je pomislil Lojze, preden je odgovoril.

»Kaj bi se ti lagal?« je rekel.

»Ni potreba, da bi tako živel, kakor tisti, in da bi pobiral skorje iz blata. Ali prišel si res ob hudi uri, da bi ob hujši ne mogel! Ne glej za delom, temveč glej, kako da se vrneš!«

Lojze ni bil nikoli rad dolgo žalosten; odrival je težke misli, dokler se je dalo in kakor so prišle siloma in ponevedoma, jih je z naglico odpravil.

Natočil je sebi in Pavletu in je rekel:

»Zdaj še ni ura za bridkost, še je poln kozarec pred nama! Za žalost in skrb je zmerom časa dovolj; boljše je, da človek ne misli na prihodnje nadloge; saj pridejo nepoklicane!«

Pavle pa je bil bolj težke krvi; grenka misel, ki se mu je zagrizla v srce, ni izpustila tako kmalu.

»Lahko tebi!« je rekel.

»Ti pojdeš, jaz останem. Pa tudi če bi že barka name čakala, ne vem, ali bi stopil vanjo!«

»Da ne bi stopil?« se je začudil Lojze.

Pavle se je spomnil na Mano in kakor goreč ogenj se mu je izlilo v srce.

»Kako bi stal pred tistimi, ki sem se poslovil od njih?« je vzkliknil. »Preden užijem tisto sramoto, rajši poginem, kakor si rekel, da jih pogine od vsega hudega petdeset na dan!«

Z usmiljenim očesom ga je pogledal Lojze.

»Danes jih je tisoč, jutri jih bo morda že deset tisoč, nazadnje jih bo sto tisoč, ki bodo koprnili čez morje. Žejni in lačni bi se vozili osem dni in noči, ampak ne bo jim dodeljeno! Ti pa na sramoto misliš?«

Pavle je povetil glavo.

»Glej, šel sem na pot kakor otrok in od otroka sem se poslovil. Da imam mater tam na oni strani, brez sramu in brez strahu bi stopil prednjo. Ob hudi uri sem prišel, bi rekel, in mati bi me vesela pozdravila. Tako pa sem šel, da bi otroku prinesel če ne bogastva, pa vsaj ne skrbi. Ona veruje vame in v mojo srečo; ne mogel bi stopiti prednjo, siromak, siromašnejši nego poprej!«

»Slabo si storil!« je rekel Lojze. »Če sta bila dva in če sta se imela rada, bi se bila držala za roko in se nikoli ne izpustila! Bodi sam, pa si devetkrat slab; če vaju je dvojje, sta močna, pa naj bo dež in toča!«

Takrat je bilo Pavletu, kakor da je izpregledal. Nadvse grenka in težka misel je stopila v njegovo srce in se nikoli več ni poslovila.

»Res, slabo sem storil!« je rekel. »Ali storjeno je, nobene poti ni več na nobeno stran!«

»Kako da je ni?« se je razsrdil Lojze. »Ali boš zato, ker si neumnost napravil, zaradi te neumnosti izveličanje izgubil? Za to gre in o tem se govori: ali bi rad k nji, ali ne bi?«

»Rad bi!« je rekel Pavle tiho.

»Zdaj pa mi še to povej: da pride ona nocoj ta večer v to izbo, vsa uboga in objokana — kako bi jo pozdravil? Ali bi ji rekel žal besedo in bi jo sunil čez prag, ali pa bi vsaj imel žal misel v srcu?«

Pavle je ves vztrepetal.

»Kako misliš? Zakaj si to rekel?« je zavzkliknil.

»Na kolenih bi jo pozdravil!«

Lojze se je nasmehnil. »Kaj sodiš, da te ima ona manj rada, nego ti njo? Slabo sodiš o njeni ljubezni!«

»Ni tako!« je rekel Pavle in je uprl lica v dlani. »Ona je otrok, jaz pa sem varuh njen; tako je. Ali bo ona zidala hišo, ali jo bom zidal jaz? Ali bo ona skrbela, ali bom jaz skrbel? Moje je delo, moja je skrb, moja bridkost in moja sramota! Kar sem sklenil, sem sklenil za obadva, kar sem zapravil, sem za obadva zapravil! Lahko stopi ona predme, kakor je; jaz ne morem!«

Lojze mu je pogledal v oči in je videl, da so bile tiste oči vse zakrvavele od zatajenih solz.

»Dejal bi ti, da pojdi kar z menoj, kar s prvo barko! Ali za naju obadva je premalo, kar imam. Nikoli nisem hranil — za koga bi hranil? Na kugo in na starost pa nisem mislil in tudi ne bom!«

»Kedaj pojdeš?« je vprašal Pavle.

»Čez teden dni, mislim; kaj bi še čakal? Zdaj, ko imam časa preveč, se bom še malo ogledal po mestu in po krčmah; tudi pošteno napil se bom za slovo, kakor je potreba!«

Nagnil je glavo ob dlan in se je zamislil.

»Glej, Pavle, malokdaj sem se spomnil na tisto svojo staro domovino! In če sem se spomnil, sem storil to brez koprnenja in brez žalosti. Zdaj pa, ko je sila, da grem, zdaj že komaj čakam tiste barke! Kaj praviš, kakšna reč je to? Roke so tukaj, noge so tukaj, srce pa je onstran morja in ostane tam na vekomaj. Ostane tam, če samo ve ali ne!«

»Tudi moje je ostalo tam!« je rekel Pavle.

Lojze je točil; roka se mu je že tresla in pivo se je razlivalo po mizi.

»Pijva nocoj!« je rekel. »Ta najin večer je tak, da bova mislila nanj! — Ampak preden se upijaniva, bodi vse razloženo! Jaz pojdem, to je zapisano. Ali kaj bo s teboj, siromak vseh siromakov? Tole bo s teboj: dokler te na

cesto ne poženó, ostani v moji izbi! Če nisi pijanec in zapravljivec, ti par tednov ne bo še sile; za nadalje pa se izroči Bogu in svojemu patronu. Onkraj luže bom poizkusil, da za tvojo vožnjo priberačim denar, ali pa da ga ukradem. Toliko je ustanovljeno!»

»Ni treba zame ne beračiti, ne krasti!« se je tiho nasmehnul Pavle. »Ne pojdem! Naj mi očita nezvestobo in vse kar je hudega, le da se nad mojim beraštvom ne razjoka!«

»Ustanovljeno je! Pijva!« je vzkliknil Lojze, kakor da ni slišal tistih besed.

»Potrpi še!« ga je ustavil Pavle. »Kadar boš na oni strani, ali morda pogledaš v Ljubljano?«

»Pogledam, pa še natanko!«

»Ali bi stopil k nji?«

»Stopim, če je treba.«

»Reci ji, da se mi dobro godi, da imam veliko posla, da zmerom mislim nanjo in da jo pozdravljam.«

»Vse bom sporočil: da imaš premalo vreč za vse cekine in da bo kmalu pol Amerike tvoje.«

Nato sta pila do noči. Lojze je bil glasán in vesel, Pavletu pa je ležalo na srcu kakor črn kamen; vesela beseda ni hotela iz ust, vesel pogled ne iz oči.

Ves teden se je Lojze klatil po mestu; Pavletu ni bilo do veselja, do pijače in do ljudi; sam je bil; s povešeno glavo in stisnjenimi pestmi je hodil po izbi od jutra do

noči. Na Mano je mislil, ki čaka vsa vesela nanj, in na tiste ljudi, ki žive po dva in tri dni od ene same skorje kruha, na cesti zasačene.

Čez teden dni, ko je bil od pohajkovanja bolj truden, nego od dela, se je Lojze napravljal na pot.

»Bral sem, da jih je že sto tisoč!« je rekel Pavletu.

»Katerih?«

»Mojih tovarišev in tvojih! Še hitreje gre, nego sem si mislil. Zatorej le brž na ono stran. Tam je človek vsaj poškopljnjen in pokopan, kadar umrje. Še prejšnja leta, ko se mi nikamor ni mudilo, sem bil te misli, da bi ne maral umreti na tuji zemlji. Ali od vsega hudega umreti na tujem, bi bila devetkratna smrt!«

Veliko culo je povezal Lojze in jo je zadel na ramo; nato sta se napotila do barke.

»Tako je, kakor sem rekel,« je govoril Lojze spotoma.

»Potrpi, kakor pač moreš; saj si mlad, malo stradanja ti nič ne bo škodilo. Le preveč potrta in kisel nikar ne bodi. Če je v srcu žalost, je vsaka nadloga devetkrat hujša; kdor se smeje, pa ne čuti ne mraza, ne gládú, ne žeje. Tudi meni niso kar naproti prišli, ko sem stopil na amerikkansko zemljo. Tiste tolarje, ki sem jih bil prinesel s seboj, sem razpihnil kmalu na vse strani; srebro nima obstanka pri meni. Moje čeljusti niso imele tri dni nič opravila, pa vendar sem žvižgal in prepeval, ko je godel

želodec svoj grenki bas. Tudi ti tako stori! Le tistemu se sreča smeje, ki se smeje tudi sam.«

Pavle je komaj poslušal in ni nič odgovarjal.

Stisnila sta si roko za slovo; Pavletova je bila vsa mrzla in potna, kakor roka bolnikova.

»Vesel bodi in potrpi!« ga je tolažil Lojze.

»Če bom živ, se oglasim.«

»Pozdravi,« je rekel Pavle, »pa z Bogom.«

Lojze je šel. Visoka siva barka se je počasi izvila izmed drugih, ki so se mirno zibale ob bregu; zaobrnila je v širokem kolobarju, zarezala je v morje dolgo svetlo brazdo in kmalu je Pavle ni več razložil s svojimi zameglenimi očmi.

Takrat je občutil vso grozo samote; tako mu je bilo, kakor da so se tla zamajala pod njim; nenadoma je bil tako slab in plahoten, kakor otrok, ki je izgrešil pot v samoti.

Gledal je proti morju — tam daleč je domovina! Nikoli je ni tako ljubil v srcu, kakor ob tisti žalostni uri. Z očmi svoje ljubezni jo je videl tako bistro in razločno, kakor je poprej ni videl z bdečimi očmi. Tam je dolina; zelene loke se smejó pod soncem, rahel veter gladi preko zorečih njiv, izza jablan pozdravljajo bele hiše; tam na hribu, ob rebri stoji osamela bajta, gleda nanj in mu očita z žalostnimi očmi: kam si se izgubil, moj sin? Tenko pozvanja od svetega Lenarta; njegovo srce sliši raz-

ločno tisto lepo staro pesem, sliši jo kakor materin pozdrav od onstran zvezd.

Pavle je šel zvečer v svojo samotno izbo; globoko upognjen je romal po izbi z dolgimi koraki do pozne noči. Mlisil je na domovino, na Manco in na tiste, ki umirajo v tujini brez tolažbe.

Ko je bil truden, je prižgal svetilko in je sedel za mizo, da bi pisal Manci.

V pismu je rekel:

»Nič mi ni hudega. Velikokrat mislim nate in Bog sam ve, kaj bi jaz dal, da bi te kmalu že spet videl! Pozdravljam te stotisočkrat čez to široko morje; da bi ga ne bilo med nama! Nikar ne zameri, da še nič ne pošljem. Tudi ne misli, da zapravljam, ali da te več rad nimam! Lojze je šel v domovino; naročil sem mu zate prisrčen pozdrav. Jaz pa ostanem v Ameriki, dokler ne prislužim za najino svatbo. Ali ti kmalu kaj pošljem, ali pa te kar pokličem, da bova v Ameriki svatovala. Stotisočkrat pozdravljena!«

Ko je dopisal to pismo, se mu je prelila iz srca bridkost, tako, da je zastokal, kakor z nožem ranjen. Rekel je:

»Če mi je sojeno med tiste, ki umirajo na tuji zemlji brez tolažbe — ni potreba, da bi še ti občutila mojo bridkost! Sam sem vzdignil ta križ, sam ga bom nosil!«

VI

V nedeljo, ko je Mana odpovedala službo, je bilo v hiši toliko vrišča in veka, da so gledali sosedge na dvorišče. Mana je molčala, Hanca pa je govorila hkrati z gospo in z vsemi in nič manj glasno, kakor gospa sama.

»Če te udari, koj vse poberi, kar imaš, pa pridi k meni!« je rekla Mani in je šla.

Ko je odslužila Mana svojih zadnjih štirinajst dni, je imela roke zatekle in razpokane od dela. Hude besede so lile nanjo kakor večna ploha, pa se ni več zmenila zanje in tudi do joka ji ni več bilo. Le dni je štela. Ob slovesu je dobila samo štiri goldinarje namesto petih, zato ker je bilo razbitih dvoje krožnikov.

»Kdo drugi bi jih razbil, nego nerodni kmet!« je rekla gospa.

Mana se ni prerekala, povezala je culo in se je napotila k Hanci. Tam je ostala sedem dni.

Ko sta prvi večer sedeli za mizo in pili čaj, je rekla Hanca:

»Morda ti bo hudo, tudi zamerila boš morda, ampak to-le ti bom povedala: ti si tako malo za mestno službo,

kakor jaz za polje in senožet. Močna si, pripravna, ubogljiva — ali vse to ni poglavitno. Kdor hoče služiti drugim, ne sme imeti v očeh nobene solze več in njegovo srce mora biti zakrknjeno. Ti pa, kako si stala pred tisto debelo žensko! Tresla si se, povešala si glavo in solze so bile v tvojih očeh. Pa si natanko vedela, da je pravica na tvoji, ne na njeni strani in da bi se nji sami spodobile vse tiste besede, ki si jih ti preslišala. Nisi rojena za deklo, tvoje srce ni tako ustvarjeno.«

Mana je odgovorila:

»Kakor si rekla tisti prvi večer, tako se je zgodilo: brž sem se privadila vsemu hudemu. Zdaj bi me ne bolela več žal beseda, še udarca, zdi se mi, da ne bi čutila. Dela se ne bojim, pusto bi mi bilo brez njega. Vsa druga je moja bridkost: te ne bo nikoli konec, nobene pomoči ni zanjo.«

Hanca pa se je nasmehnila in je točila čaj v obe dve skodelici.

»Zoper vsako bolezen je zdravilo na svetu, le zoper smrt ga ni. Saj vem, kakšna je tvoja bolezen in bridkost. Tista je, ki smo jo občutili mi vsi, kolikor nas je šlo v svet. Sreče smo šli iskat, pa smo našli, kar smo imeli že od nekdaj: trud in skrb, le še v večji meri!«

»To ni vsa moja bridkost!« je rekla Mana.

»Saj nisem mislila, da pridem v nebesa, truda in skrbi se nikoli nisem bala. Ali mislila nisem, da je vsako upa-

nje prazno in nespametno; zdaj to vem in to je moja največja bridkost. Žalostna sem, ali do smeha mi je, kadar se spominjam, kako sva obadva upala, on in jaz. Prav tako nama je bilo, kakor da nama je paradiž že blizu, že napol odprt. Hitreje se je upanje razpuhtelo, nego jutranja megla, nikoli več ga ne bo v srce nazaj.«

»Obadva sta bila otroka! Le otrok sanja o zlatih jabolkah in medenih potokih, le otrok se razjoka, kadar zvé, da takih reči ni na svetu. Šla sta v svet, kakor je šel Pavliha pravice iskat. Zdaj jokaš — on morda joka v Ameriki.«

Mana se je hudo prestrašila in je sklenila roké.

»Ne on! Ne reci več take besede, da me ne bo strah! Saj je pisal, da se mu dobro godi in da me ima rad.«

Hanca se je nasmehnila.

»Kaj mu nisi tudi ti pisala, da se ti dobro godi?«

Mani se je srce stisnilo v tistem strahu.

»Saj ne sme biti, še misliti ne maram, da trpi, kakor jaz trpim! Nalašč si me zastrašila; jaz pa verjamem njemu, ne tebi, in se nič ne bojim.«

»Da bi le bilo, kakor misliš. Bog ti blagoslovi vero!« je vzdihnila Hanca. Nato pa je rekla:

»Kaj vaju je zmotilo, da sta se poslovila in da sta šla vsak na svojo roko iskat nebes? Če sta se res imela rada, bi se bila držala trdno za roko, trdno za zmerom, pa bi nobene bridkosti ne občutila. Vsak zase sta otroka, pla-

ha in slabotna; obadva skupaj pa bi bila močna, da bi vaju noben vihar ne podrl. Tako si zdaj mislim, kadar se spominjam na tiste čase, ko sem bila sama še otrok.«

»Vse je, kakor si rekla,« je odgovorila Mana, nato pa sta obedve molčali; zakaj obema so v daljne kraje romale misli, vse obremenjene in žalostne.

Ko je upihnila luč, je rekla Hanca:

»To ti povem, pa stori tako: vse po pravici mu razode ni, kakor je bilo in kakor je. Če te res ima rad, ne bo odlašal, pa bodi bahač, ali bodi berač! Ne bo vama težko obema: imejta eno samo leseno bajto in eno samo kamenito leho — četvero močnih rok imata skupaj in dvoj veselih src, kaj bi vama vse drugo bogastvo? Tako mu piši, pa se bodo kmalu posušile tvoje solze in njegove.«

»Ne morem!« je rekla Mana. »Še v oči bi mu ne mogla pogledati, če bi stala beračica pred njim, ko sem obljubila, da si prislužim doto in balo.«

»Veliko si obljubila!« se je zasmejala Hanca.

»Ali sta se poslovila za petnajst let?«

»Bog se usmili!« se je prestrašila Mana.

»Če se nista poslovila za petnajst let, se prisluženi doti že kar nocoj odpovej! Malo jih je, ki so zbirale in hranile za doto; in ko so prihranile, so imele sive lasé in suho srcé, ženina pa od nikoder. — Piši in razodeni, kakor sem rekla!«

»Ne morem!« je vzdihnila Mana; Hanca pa je pomislila in je rekla:

»Zdaj pa mi naravnost povej, kako bi ga sprejela in pozdravila, če bi se povrnil ves siroten in beraški! Ali bi ga zapodila čez prag in zaloputnila duri za njim?«

Mana se je vzdignila v postelji.

»Zakaj me žališ?« je vzkliknila. »Lepše bi ga sprejela in pozdravila, kakor da se je vrnil vesel in bogat! Ne bila bi mu le dekle, še sestra in mati bi mu bila!«

»Če te ima rad, kakor ga ti imaš, ne bo govoril nič drugače, kakor si ti zdaj govorila!«

»Ne bom mu pisala!« je rekla Mana. »Že mojemu srcu je dovolj te bridkosti; ni treba, da bi je še on bil deležen!«

Hanca je zaspala, Mani pa so težke misli branile do spanja. Ker je ležala na tuji postelji in ker je bila pozna noč, so bile vse misli toliko težje in grenkejšje. Zdelo se ji je, kakor da je bila ogoljufala njegovo ljubezen in zapujanje.

»On dela zame tam onstran morja, skrbi zame in misli name. Vsak vinar, ki ga zasluži, obrne desetkrat, preden si kupi suhega kruha; za svatbo in za balo hrani in za hude dni, pa si misli zraven: tudi ona hrani in ne zapravlja, prihranila bo vsaj za židano ruto in pražnjo obleko in še par srebrnikov povrhu! Pa se povrne nekoč

in bo spoznal mojo hinavščino — na tla bo pljunil predme ter pojde!»

Tako je mislila Mana in je ihtoč zaspala.

V tem nemirnem spanju pa se ji je sanjalo, da nekdo pritajeno trka na duri.

»Kdo je?« je vprašala strahoma.

Prav počasi so se odprle duri in berač se je prikazal na pragu. Bos je bil, ves razcapan in blaten, kakor da je bil prišel z dolge poti. Kuštravi lasje so mu viseli na čelo, od očesa dol pa se je vlekel preko lica tenek krvav curek. Tisli berač je imel Pavletov obraz, le suh je bil in upal.

»Pozdravljena!« je rekel. »Tole, glej, sem ti prinesel za spomin z ameriškega sejma!«

Iztegnil je roko, odprl je pest in na dlani se je krčilo živo srce, tako hudo ranjeno, da mu je kapala kri izza prstov na tla.

Mana je vzkriknila od groze in se je prebudila; tudi Hanca se je vzdramila.

»Kaj se ti je sanjalo, Mana, da te je strah?«

»Videla sem ga, vsega krvavega!«

»Nič se ne boj! Bog ne tepe takih otrok, kakor sta vidva! Pošlji svoje misli na lepšo pot, pa bodo še sanje lepše!«

Mana je zavzdihnila globoko, trepetala je in mrzla ji je bilo pod odejo. Zaspala je pozno in je ihtela v spanju. —

Čez teden dni je dobila drugo službo. Brez veselja in brez plahosti je šla po stopnicah tuje hiše in dolgo je stala pred durmi, preden je pozvonila.

»Kakšni ljudje so pač tukaj? Naj bodo blagi ali neblagi, nebesa mi niso odprta pri njih!«

Ko je pozvonila, ji je odprl postaren, bradat gospod, ki jo je ogovoril po nemško. Mana mu je pokazala knjižico in listek. Nato je odprl druge duri in je zaklical v izbo.

Prišla je gospa, dolga, upognjena, suha ženska, zavita v haljo, ki je bila šita kakor iz enega kosa in je segala od vratu do nog. Tudi njena govorica je bila nerodna in tuja, tako da jo je Mana komaj razumela; njen obraz pa je bil bolehen, pust in neprijazen.

Za pozdrav je pokimala z glavo, nato je razkazala Mani stanovanje; troje izb je bilo, napol bahato, napol siromašno opravljenih, kakor da je bil kupljen vsak stol ob drugem času in v drugem kraju.

»Nista bogata!« je pomislila Mana. »Tudi tukaj si dote ne bom prislužila!«

»Ali znaš kuhati čaj?« je vprašala gospa.

»Znam!«

»Da le to znaš; drugega ne bo veliko potreba.«

In res ni bilo.

»Od čaja in od kave živita, zato sta obadva tako mrtvaška!« je pomislila Mana in tudi sama je bila lačna.

Legla je v kuhinji na trdo posteljo, upihnila je svečo in je zadremala. Ali komaj so se napravile sanje na svojo pot, se je vzdramila; iz izbe se je glasilo bolno vzdihovanje.

»Mana!«

Urno je vstala, prižgala je svečo ter si ogrnila ruto; nato je stopila v izbo.

»Napravi mi čaja, pa hitro! Ponoči ne morem spati, do jutra ne! Če te pokličem, le pridi, pa mi poravnaj odejo in vzglavje. Hôdi tiho in se ne zadevaj nikamor, da ne vzbudiš gospoda, ki spi v oni izbi!«

Mana je kuhala čaj, od dremavice se ji je ognjišče zibalo pred očmi. Tako je trikrat vstala tisto prvo noč in zjutraj so bile njene oči vse rdeče. In Mana si je mislila:

»Če bi si doto le s samim trdom služila, prislužila bi si jo kmalu!«

Ko je čedila zjutraj obleko v veži, je prišel po stopnicah gosposko oblečen, starikav človek z rdečo brado in smehljajočim obrazom. Pobožal jo je po licu, pomežiknil je in je šel dalje. Mana se je prestrašila in je zardela.

Zvečer, ko si je bila napravila posteljo, je rahlo potrkal na duri. Mana je odprla in tisti človek je stal na pragu.

»Kaj bi?« je vprašala vsa plaha.

»Nič ne bi!« je rekel in je stopil v kuhinjo. Mana se mu je umeknila in je vsa osupla strmela nanj.

»Kaj bi govoril na dolgo in na široko!« se je smehljajal. »Prestar sem za tako besedovanje! Ampak če bi me nekoliko rada imela, bi ti ne bilo hudega. Natanko nad vami stanujem, soseda sva.«

Mana je strmela nanj in je molčala. On pa je govoril gladko in mirno, kakor da je sedel doma za pečjo.

»Res, ne bo ti hudega! Bogat nisem, ampak za silo bo že. Kaj pa imaš tukaj? Šest goldinarjev, se mi zdi, nobena še ni imela več. Še deset ti jih dam povrhu, pa boš kmalu imela svojo doto. Saj za doto služiš, ali ne? Še vsaka je služila za doto!«

Iz izbe je poklicala gospa. Besedavi gost se je nasmehnil: »Še pridem! Saj sva soseda!« in je šel.

Mana je zaklenila duri. Pozno v noč je rahlo trkalo, Mana je zatisnila oči in je trepetala od strahu. V nedeljo se je napotila k Hanci.

»Tako si molčljiva,« je rekla Hanca, »in nič ne prespna! Kako se ti godi?«

Mana se je tiho nasmehnila.

»Zdaj bi si lahko prislužila doto!« je rekla.

Hanca ji je s srepim očesom pogledala v obraz in je vse spoznala. Hitro je stopila k nji in je stisnila njena lica med dlani.

»Ti pa ostani otrok, Manca, tako lep in bel, kakor si!« je vzkliknila.

Mana pa je rekla:

»Tja bi se vrnila, k tistim krojačem. Če mi žalijo uho in obraz, kdo bi jim zameril! Ne žalijo mi srca.«

Hanca ji je prinesla vina in kruha.

»Vedela sem, da se ti bo hudo godilo!« je rekla. »Ali mislila nisem, da ti bo tako kmalu sojeno!«

Mana je molčala; počasi je pila vino, in ko je popila ves kozarec, so ji lica zardela. Pogledala je Hanco z velikimi očmi in je rekla tiho, kakor da bi šepetala v cerkvi:

»Saj ni zame več poti ne na to in ne na ono stran. Umrla bi rada; tako bi ne bilo ne bridkosti in ne sramote!«

Vdrugič ji je stisnila Hanca lica med dlani, tesno jo je držala in je rekla:

»Če mu ti sama ne pišeš, pa mu pišem jaz. Povedala mu bom, da naj pride, preden bo to srce tako ranjeno, da se nikoli ne bo zacelilo.«

Mana je planila.

»Ne piši; sama bom pisala. Vse bom po pravici pisala. Papirja mi daj, ali ne glej mi pod roko. Tako bom pisala, kakor ga imam rada; ali ne glej mi pod roko, sram bi me bilo.«

Mana je pisala ob sveči in je rekla v tistem pismu:

»Le tako misli name, kakor jaz nate mislim, pa nama bo obema dobro pri srcu. Službo sem premenila, ker je boljše kazalo. Pravim, da bom kmalu prislužila takobalo, ki bo za naju zadosti. Veliko se mi sanja o tebi, ali

tako se mi sanja, da me je strah. Rada bi že bila doma, tam pod svetim Lenartom, ali pa v Ameriki. Pa nikar nič ne misli, da sem žalostna in da jokam. Rada te imam in čakala bom verno, da se povrneš. Le ti me tako rad imej, kakor te jaz imam rada, pa nama nikoli ne bo hudega. Pridi kmalu, ali če se ti zdi, pa me tja pokliči. Dobro se mi godi, stotisočkrat bodi pozdravljen!«

»Kaj si pisala?« je vprašala Hanca.

»Tako sem pisala, kakor ga imam rada,« je rekla in Mana je zgenila pismo.

Ko se je vračala na svoj žalostni dom, je šla po skritih ulicah in je ihtela vso pot.

Komaj je odprla duri, je poklicala gospa.

»Mana!«

Pogledala ji je v obraz in je namršila obrvi.

»Zakaj imaš objokane oči, Mana? Ne maram gledati objokanih oči.«

Mana je šla v kuhinjo in si je izprala oči in lica. Nato pa je legla, mislila je nase in nanj in še v spanju so ji tekle solze čez lica do usten.

VII

Štirinajst dni je bil Pavle sam; ves truden in bolan je bil od brezdelice in od hudih misli. Tretji teden je preštel svoje tolarje in je videl, da bi izhajal še nadaljnjih štirinajst dni, če bi si ne privoščil ne pijače, ne tobaka in pa če bi šel domovat v tako hišo, kjer leži v eni sami nečedni izbi po dvajset brezposelnih siromakov. Živel bi, kakor vsi tisti živé; če jih je trideset tisoč in več, ki jim je tako postlano, zakaj bi se branil in cmeril on sam, njih tovariš in brat? Podnevi bi pohajkoval po mestu, od kraja do konca bi si ogledal to jozafatsko dolino, kjer so zbrani ljudje od vseh dežel sveta. Morda bi se naključilo, da dobi opravila, čeprav le za en sam dan, ali za eno samo uro. Kadar ga nimaš, je vinar zlat. Opoldne in zvečer bi stopil v tisto črno, zakajeno luknjo, kjer kosi-jo in večerjajo njegovi tovariši in bratje; res je potreba tam, da človek meži, ko večerja in kosi, ampak želodec je potolažen za malo ceno. Naposled pa bi legel, truden od samega pohajkovanja, zaspal bi takoj, ne čutil bi trde postelje, ne slišal bi hropenja in smrčanja tovarišev in v lepih sanjah bi morda celo romal v tisto zeleno dolino pod svetim Lenartom.

Kakor je mislil, tako je storil. Lojzetova lepa izba je bila zanj predraga; tisti dan, ko so mu jo odpovedali, je povezal culo in je šel. Ko je stal na cesti, se je nasmehnil in je rekel:

»Zdaj šele sem tovariš svojih tovarišev, brat med brati. Brez doma — tako se spodobi nam, ki smo brez sreče.«

Prejšnje čase bi bil romal Pavle ves božji dan čez gore in doline, pa bi se mu bilo zdelo, da je stopil en sam korak. Zdaj je hodil počasi in zložno šele dobro uro križem po cestah, pa je bil že truden. Ker ni vedel, kje da bi se odpočil, je stopil v zatohlo žganjarnico. Komaj je popil drobno čašo zelene pijače, so bile njegove misli vse veselejše in nič več ni bil truden. Ogledal se je po gostih in se je nasmehnil.

»Sami bratje so mi!« je rekel.

Umazani, razcapani, napol pijani ljudje so bili; Pavletu se je zdelo, da govore med seboj po italijansko. Eden izmed njih ga je nagovoril, Pavle je izpregovoril po slovensko, nato še po nemško, pa ga niso razumeli. Pil je drugo čašo in še tretjo in že se mu je zazdelo, da je bogat.

»Kar jih tukaj sedi,« je pomislil, »stavim, da nobeden nima srebrnika. Pijo, da bi ne bili lačni. Tudi ti, Pavle, tudi ti boš kmalu med njimi!«

Ali ker so bile omamljene misli vesele in lahke, so se napravile samovoljno še na vse lepša pota. V tisto dolino so se napotile, kjer se smejó zoreče njive pod soncem in kjer prepeva s hriba svojo sladko pesem sveti Lenart.

»Še te bom videl, zelena dolina, še te bom slišal, sveti Lenart!« je rekel v svojem srcu.

»Ne maram umreti prej, pa če je treba, da morje preplavam in da romam po kolenih čez hribe in goré!«

Ko je stopil iz brloga na svetlo cesto, se mu je zbleščalo in zazibalo pred očmi.

»Glej, pijan sem!« je pomislil. »Tako so vsi nastopili svojo pot, kolikor jih je zdaj mojih tovarišev. Najprej so se napili od srda in žalosti, nato pa sanjaje in omahovaje proti jarku. Manca, poglej čez morje, svoj pozdrav mi pošlji ob tej uri!«

Komaj se je spomnil nanjo, je vztrepetal in se je iztreznil. Poldne je bilo; napotil se je v tisto kuhinjo, kjer kuhajo za siromake. Šele ko je kosil, je občutil, da je bil hudo lačen.

»Žganje bi me bilo skoraj osleparilo,« je pomislil.

»Mrtev ni bil želodec, le zadremal je malo!«

Poleg njega je kosil mlad človek s črnimi lasmi in črnimi očmi. Ozrl se je na Pavleta in ga je ogovoril po italijansko.

»Kaj bi, ko te ne razumem!« se je zasmel Pavle.

»Saj znam jaz tudi po slovensko,« je rekel tisti in Pavle je bil ves vesel.

»Odkod si?« ga je vprašal.

»Iz Trsta,« je rekel Talijan.

Nato sta se pomenila in izkazalo se je, da sta si tovariša v nesreči.

Ker je bil Talijan še bolj sirotan, mu je Pavle posodil srebrn tolar.

»Če me oslepari zanj, pa naj me oslepari!« je pomislil.

»Ne mene, ne njega ne bo izveličal ta tolar.«

Ko sta pokosila, je rekel Talijan:

»Kaj bi se klatila po mestu ob tej vročini, ti pa še s culo na hrbtu? Jaz vem za brlog, kjer si človek lahko odpočije.«

Pavle je šel z njim; dolgo sta hodila vsekrižem, po ravnih cestah in po vijugastih ulicah. Pavle ni več vedel, kod da hodi in kje da je. Ni šel rad po taki poti in v taki družbi, ali mislil si je:

»Da vsaj nisem sam. V družbi, pa bodi taka ali taka, nima človek prilike za žalostno premišljevanje in ure minejo hitro. Hujšega mi ne bo, pa če me posadi med same razbojnike in tatove.«

Komaj sta v krčmo stopila, se je Pavletu res zazdelo, da ga je bil povabil Talijan med same razbojnike in tatove. Vzduh je bil tak, da so oči zamižale, preden so mogle pogledati v sajasti, smrdeči dim. Po žganju, pivu,

po težkem tobaku in po neumitih telesih je dišalo. Mnogo ljudi je sedelo ob okroglih mizah; pili so in kartali. Kričali so v vseh jezikih in govoricah tega sveta. Pavletu se je celo zazdelo, da je slišal od nekod domačo besedo.

»V lepe kraje si me vodil,« je rekel Talijanu.

»Bogastva ni tukaj, ali so ljudje, kakor sva midva,« je odgovoril Talijan.

Sedla sta za mizo, Pavle je naročil žganja in takoj je tretji prisedel k njima, bradat, krivonos človek, ki je znal nemško.

»Ali kartaš?« je Pavleta vprašal Talijan.

»Dolgo že nisem,« je rekel Pavle.

»Če se gre za mal denar, pa dajmo.«

»Obral bi me rad, še zmenjena sta morda,« je pomislil.

»Z mošnjo cekinov bi ne stopil med te svoje tovariše.«

Krivonosec je takoj položil karte na mizo; Pavle še videl ni, odkod jih je bil vzel.

»Pa začnimo,« je rekel Talijan.

»Zdajle bom prav gotovo dobil!« se je tiho nasmehnil Pavle.

»Tako lokavo me je pogledal ta krivonosec, kakor da se mu smilim.«

Zares je dobil Pavle vprvič, vdručič in vtretjič.

»Zdaj pa izgubim,« se je ves vesel nasmehnil, ko je Talijan četrtnokrat pomešal karte. In Pavle je res izgubil, kakor je uganil. Ko je zapravil troje tolarjev, mu je zaklical nekdo skozi dim in trušč:

»Nemoj više!«

Govorica ni bila domača, ali podobna je bila in Pavle se je razveselil. Položil je svoje karte na mizo in je rekel Talijanu:

»Glej, že spotoma sem se bil namenil: trije tolarji naj gredo v božjem imenu, več pa nikar. Zdaj jih imaš, pa z bogom in mir besedi.«

Njemu ni Talijan nič odgovoril, temveč vstal je in se je ozrl po izbi.

»Kdo pa je tebe klical, da se vtikaš v reči, ki te nič ne brigajo? Ali bi rad svoja rebra videl?«

Čokat človek, rjav in koščten v obraz, se je primajal skozi dim. Zdaj ga je Pavle od blizu slišal in je uganil, da govori po hrvaško.

»Nož kar lepo spravi, odkoder si ga potegnil,« je rekel Talijanu; nato se je obrnil do Pavleta.

»Če bi rad že do noči zapravil zadnji tolar pa še malo krvi po vrhu, le tukaj ostani!«

Pavle je vstal in je zgrabil za culo.

»Kako pa je z mojim tolarjem?« je vprašal Talijana.

»S kakšnim tolarjem?« se je nedolžno začudil Talijan.

Pavle je zamahnil z roko in je šel.

»Nož je nož,« si je mislil. »S kolom bi se že tepel, z nožem pa nisem vaje.«

»Kako pa si se pritepel, siromak, v ta nečedni brlog?« ga je vprašal čokati Hrvat.

»Šel sem z njim — kam pa bi drugače šel?« je rekel Pavle.

»Glej, siromak, tisti razbojniki so kakor volkovi, ki žro mrhovino. Siromakom in bebcem nastavljajo svoje pasti, ampak ogibljejo se tistih krajev, kjer je treba korajže in pameti. Koliko še imaš denarja?«

»Še pet tolarjev,« je po pravici odgovoril Pavle.

»Za štirinajst dni,« je rekel Hrvat. »V štirinajstih dneh pa se lahko svet preobrne. Srečen človek in presrečen, ki ve, da celih dolgih štirinajst dni ne bo brez kosila!«

»Kaj še nisi kosil?« se je začudil Pavle.

»Ne!« je odgovoril Hrvat. »Danes je — ne vem, ali je tretji, ali že četrti dan. Tam med razbojniki sem le gostač, zato ker se boje mojih kovaških pesti. Ampak žganje mi ne tekne, nikoli mi ni, zdaj pa še celó ne!«

»Pojdiva večerjat, saj se že mrači,« ga je povabil Pavle.

»Pot pa bom kazal jaz,« je rekel Hrvat.

Prišla sta v brlog, ki je bil tesan in zadušen; ljudje, ki jih je videl Pavle tam, niso bili razbojniki; siromaki so bili, molčljivi, plahi in izstradani.

»Lepo zahvaljen bodi za to trojno kosilo in trojno večerjo,« je rekel Hrvat. »Povrnil ti ne bom še tako kmalu; ali tak si, mislim, da me ne boš terjal.«

»Nikoli te ne bom terjal,« se je zasmejal Pavle.

Dolgo nista sedela v brlogu; še preden se je do dobrega znočilo, sta se napotila dalje, brez ceste in cilja, vsekrižem po temnem, prašnem predmestju.

»Rad bi spal,« je rekel Pavle, ki je bil truden.

»Ne vem, če bi ti ustregel s svojim prenočiščem,« je odgovoril Hrvat. »Kadar je noč topla in mirna, je prav prijetno; ali časih nas opolnoči vzdramijo stražniki, in če tistih ni, nas vzdrami zjutraj mraz in dež.«

»Na postelji bi rad spal,« je rekel Pavle. »Ves sem truden, kakor s kolom tepen.«

»Tudi jaz bi že rad okusil, kako počivajo kosti na krščanski postelji, pa če je trda.«

Hrvat je vodil, Pavle je šel za njim. Prišla sta v prenočišče, kjer jih je ležalo že do dvajset; postelja je stala ob postelji, druga tik druge pod golim zidom. Napol razgaljeni, hropeči in trudni so spali tam popotniki, izgnanci; težka je bila njih sapa. Hrvat in Pavle sta zadremala, komaj da sta legla; Pavle je bil porinil svojo culo pod posteljo. Tako sladko mu je bilo v trudni pol-dremavici, da se je še v sanjah nasmehnil:

»Kaj mi je hudega? Posteljo imam pod seboj, na tisoče jih je na svetu, ki spe na trdem kamnu.«

Ko se je ob poznem jutru predramil, ni bilo cule več pod posteljo. Hrvat je spal in je smrčal z odprtimi ustmi; le še troje popotnikov je bilo v izbi.

Pavle je stresel Hrvata za ramo.

»Glej, culo so mi vzeli.«

Hrvat je v poluspanju debelo pogledal, nato pa je šele razumel in je planil s postelje. Začel je preklinjati in rogoviliti, da je bilo Pavleta strah.

»Če ste kaj videli in slišali, pa nič rekli, vam vsem trem zavijem vrat,« je rekel popotnikom. Izkazalo se je, da so spali. Eden izmed njih pa je modro rekel:

»Kdor nosi culo v ta kraj, naj pripiše sebi!«

Pavle pa se je vdano nasmehnil.

»Kaj bi?« je rekel.

»Kar je, je! Perilo je bilo v nji in pražnja obleka — Bog z obojim!«

Tako sta živela in spala s Hrvatom dolgih sedem dni; nazadnje pa je imel Pavle še en sam tolar in ga je ogledoval na dlani.

»Kaj bi z njim? Kadar ga menjam, se začne poslednja nadloga. Ali ni vseeno, če se začne nocoj, ali jutri? Preljva ga v žganje!«

Prelila sta ga še tisti večer. Obadva sta bila pijana, ko sta v pozni noči lezla čez plot; komaj sta ležala na praznem dvorišču nedozidane hiše, sta zaspala prijetnejše nego na pernici.

Ob jutru pa se je Pavle vzdramil in je ves trepetal od groze. Zakaj sanjalo se mu je tole: v svoji bajti pod svetim Lenartom je sedel; bajta pa je bila prostorna in vsa gosposka; skozi okno je videl na svoje prostrane lehe, zoreče v soncu, in ves vesel je bil. Takrat pa je narahlo potrkalo na duri.

»Le naprej!« je zaklical.

Prav počasi, prav natihoma so se odprle duri in na pragu se je prikazala sirotna ženska. V sivo, razdrapano ruto je bila zavita in njen obraz je bil ves truden in bolan. Pavle pa ga je takoj spoznal in ledena voda mu je šla po vsem telesu.

»Pozdravljen,« je rekla. »Pozdravljen bodi v svojem bogastvu.«

Nato je iztegnila roko, odprla je dlan in na dlani se je krčilo živo srce; ranjeno je bilo in vse krvavo.

»Ná!« je rekla. »To-le sem ti prinesla za spomin zaradi najine ljubezni.«

Pavle je omahnil in vzkriknil od groze in se je vzdramil.

»Zakaj molčiš in gledaš v tla?« ga je vprašal Hrvat.

Pavle se je nasmehnil.

»Ali mi daj vrečo cekinov, ali pa mi povej, kako bi šel brez težave na oni svet.«

»Zaradi poti na oni svet ni potreba veliko modrosti,« je rekel Hrvat. »Dan na dan jih gre na stotine, pa naj-

bistrejši niso — glej, tam gre voz, skoči pódenj. Ampak zaradi vreče cekinov je treba malo več modrosti. Pojdi-va med razbojnike, tam se pomeniva.«

Stopila sta v tisti brlog, kjer je Pavle bil kartal s Talijanom in s krivonoscem. Prinesli so jima žganja in obadva sta pila. Pavletu so se oči kmalu zameglile, njegove misli pa so ostale žalostne.

»Ozri se, poglej jih,« je rekel Hrvat. »Sami volkovi so, ki žro mrhovino. Jaz pa, kakor sem velik grešnik, bi be-raču še sence ne ukradel.«

Sklonil se je globoko in je govoril tišje:

»Ravnala bova pošteno, mirno in verno. Stradati znava, čakati znava, pijanca nisva. In najina vest ostane brez greha. Ali je greh, če bogatega cigana oslepariš za cekin? Začniva nocoj, hišo poznam in duri, brez težave bova naredila.«

Pavle je stisnil glavo med dlani in je gledal na mizo.

Nato je vstal in se je nasmehnil kakor v sanjah; ves bled je bil.

»Pa z Bogom!« je rekel tiho in je iztegnil roko.

Hrvat je planil ves prestrašen.

»Kam?«

»Pa na oni svet,« je rekel tiho Pavle.

»Kakor si, tak ne pojdeš,« je vzrožil Hrvat in ga je zgrabil pod pazduho.

»Če ne maraš z menoj, opravim sam. Ampak dokler mi ne zaspiš, te ne izpustim, zato ker si mi večerjo kupil, ko sem bil lačen.«

Šel je z njim in ga je položil na trdo posteljo, kakor položi mati otroka v zibel.

Komaj je Pavle zatisnil oči in komaj je zadremal, se mu je zasanjalo, da se vozi z urno barko preko morja. Čudohitro je plavala barka, že je tam zeleni breg. Ob bregu stoji Mana, tako blizu, da ji voda pljuska do nog.

»Pozdravljen!« je vzkliknila, »pozdravljen, kakor si!« —

Pavle je globoko zavzdihnil, nato pa je spal do svetlega dne.

VIII

Še preden se je Hrvat vzbudil, je Pavle tiho vstal, oblekel se je ter je naskrivoma stopil iz zatohle izbe.

»Zahvaljena, Mana,« je rekel v svojem srcu. »Še preko morja si me pozdravila in si očistila mojo dušo.«

Ko je stopil na cesto, je bilo še zgodnje jutro, hladno in vlažno. Pavle je posegel v žep in je preštel svoje premoženje.

»Za kosilo bi komaj še bilo, za žganje še bo,« je ukrenil. Tako je šel in si je kupil žganja za poslednje vinarje. Ker je bil lačen, mu je seglo žganje močno v glavo; ko je vstal, se je opotekal in hiše so plesale pred njim. Tudi njegove misli niso bile jasne; frfotale so na to in na ono stran, brez cilja in poti, bežne in plahe, kakor netopirji pod večer.

»Kam sem že rekel, da pojdem?« je premišljeval in se ni mogel domisliti. »K Manci, sem rekel, saj me je poklicala od onstran morja. Bi šel; po suhi zemlji bi se preberačil od dežele do dežele; navsezadnje pa bi stopil prednjo in bi rekel: Usmili se lačnega romarja, daj mu kos kruha vbogajme, zaradi tistih časov, ko sva se rada imela! — Čez gore in doline bi se preberačil, čez morje

pa ni ceste, ne steze. Pa zbogom, dekle, in nič ne zameri! — Ali glej, saj nisem mislil k Manci, vse drugam sem se bil namenil takrat, ko mi je izkušal Hrvat vero in dušo. Tja sem se bil namenil, kamor jih gre po petdeset in po sto na dan in se nobeden več ne vrne. Da sem šel takoj, bi zdajle ob tej uri že sladko počival — zakaj si me zmotila, Mana, zakaj si me poklicala v sanjah?»

Tako so blodile njegove bolne misli vsekrižem in niso vedele kam, tudi noge se niso zmenile, kod da hodijo in kam drži cesta. Kakor v omotici se je opotekal iz ulice v ulico. Kadar so noge odpovedale, je počival, kjer je bilo, ali v samotni veži, ali na kupu kamenja, ali kar na ulici, dokler ga niso pregnali. Spotoma, že pod mrak, je ugleдал na polici pritličnega okna velik kos kruha, ki ga je bil tja položil razvjen berač.

»Vsaj pol očesa božjega še gleda name,« je ves vesel pomislil Pavle. Zagriznil je v trdo, od sonca osušeno skorjo in je rekel:

»Vse se je izpolnilo, kakor je bilo sojeno, vse po besedi. Med tiste sem šel, ki pobirajo skorje na cesti, in ne godi se mi najslabše med njimi: napol sem slep, pa vendarle sem našel.«

Ko se je znočilo, se je prikradel na fabriško dvorišče, prostorno in pusto, s črnim prahom posuto. Legel je pod zid in gledal v nebo. Sivi oblaki so tiho bežali pre-

ko nebá, le malokdaj se je zasvetila zvezda; hladen veter je pihal.

»Da bi se le ne ulilo to noč,« je pomislil Pavle v skrbah. »Žeje in gladu sem že navajen pod milim nebom, dežja in mraza še ne.«

Ko so se oči privadile temi, se je ozrl po dvorišču in zdelo se mu je, da vidi pod zidom še dvoje, troje črnih senc; nobena izmed njih se ni ganila.

»Bratje so mi,« je pomislil.

»Bog jim daj vesele sanje, pa tudi meni jih daj!«

Veselih sanj ni bilo; truden se je premetaval po črnem prahu do zgodnjega jutra. Ni se še danilo, ko se je vzdramil; splezal je čez nizki zid na cesto, pa je občutil, da je ves slab in neokreten.

»Nekoč bi bil preskočil ta zid, kakor razor na polju — zdaj plezam potán, kakor na mlaj!«

Tudi tisti in tudi naslednji dan je romal od jutra do noči; ni vedel ne kod, ne čemu, ne doklej. Ali so bili trije dnevi, ali je bilo teden dni; misli so se mu zmedle in zamotale, razložil ni več ne kraja, ne časa. Kadar je bil truden, se je zgrudil, pa ni vprašal, ne kje, ne kako; kadar si je odpočil ter se prespal, je vstal in se je napotil, pa ni vprašal, kam. Gladu ni občutil, ali v glavi mu je ležalo kakor težek kamen in v sencih mu je kovalo. Kmalu ni vedel več, ali je jutro, ali je mrak. Misli so mu otopele, komaj da so se še genile, v srcu pa ni bilo bridkosti več.

Tako sladko in lahko mu je bilo, kakor pijancu, ki ne makne več jezika, ne vidi več kozarca pred seboj, pa se tiho smeje in bi ne čutil ne kola, ne kamna.

Ko je nekoč omahoval ponoči skozi neznano ulico, se mu je zazdelo, da sliši od daleč Hrvatov glas. Natanko ga ni razložil; kričalo je nekaj časa in preklinjalo, nato pa se je ves trušč izgubil v daljavi.

Nekoč se mu je tudi zazdelo, da je naletel na Talijana in da ga je terjal za dolžni tolar. Sam ni vedel, ali ga je bil srečal na ulici, ali pa se je bil v svoji omotici izgubil v razbojniško krčmo. Talijan se mu je naglas zasmel in se ni več zmenil zanj.

Preden so se mu vse misli zatemnile od gladu in utrujenosti, ga je spreletelo kakor spoznanje.

»Kod blodim — tri dni, ali morda že teden dni? Čemu blodim, kaj še čakam in odlašam? Saj ni druge poti več, le ena je. Pojdimo, kamor je ukazano.«

Razmeknile in poizgubile so se mu misli, kakor da je bil veter pihnil mednje. Izgubila pa se je z njimi tudi vsa skrb in vsa bridkost. Šel je z lahkimi koraki in z veselim srcem — kam da je šel, ni videl, ne vedel. Tako mu je bilo, kakor da ga je držala in vodila drobna, prijazna roka in da mu je govoril na uho prijazen glas:

»Nič se ne boj, Pavle, nič se ne boj!«

Ko se je prebudil iz dolgih, težkih sanj, je ležal na zofi v Lojzetovi izbi, čelo je imel obvezano z mokro cunjo.

Tista ženska, ki je stregla nekoč njemu in Lojzetu, je stala pred njim in je držala v roki kozarec vode.

»Kako da sem v tej izbi, kako sem prišel?« se je začudil Pavle.

»Tudi jaz bi rada vedela, kako,« je rekla ženska.

»Sinoči si ležal pred durmi, pa smo te pobrali. Kaj naj bi te bili na cesto zavalili?«

»Lačen sem,« je hotel reči Pavle, pa ga je obšel sram in molčal je. Ženska je sama prinesla vrelega čaja, kruha in slanine.

»Ni se ti najbolje godilo,« je rekla.

»Dvoje pisem je zate!«

Bolj nego po kruhu, je planil Pavle po pismih; eno je bilo od Lojzeta, drugo od Mane.

Popil je čaj, nato pa je hitel na ulico, tako zdrav in močan, kakor da se je bil do dobrega prespal in nasitil.

*

Ko je prišel Lojze v Ljubljano, se je najprej napil, nato pa se je napotil, da poišče Mano. Ko je po dolgih ovinkih zasledil njen dom, je bilo že kasno pod noč. Potrkal je močno, da so se duri stresle.

»Kdo je zunaj?« je vprašala Mana in ni odprla.

»Človek, ki te ne bo pojedel! Lojze iz Amerike.«

Mana je takoj odprla in je pogledala Lojzeta napol vesela, napol prestrašena. Tudi Lojze ji je pogledal v obraz in se je nasmehnil.

»Saj sem vedel, da je pismo lagalo. V očeh in na licih se ti poznajo solze.«

»Sédi pa razloži, kako je njemu,« je rekla Mana.

Lojze je sedel in je dolgo pomislil.

»Glej, ljuba duša, tako je: ko sva se poslovila, sem dal besedo in sem obljubil, da te bom debelo nalagal. Ampak zdaj se mi zdi: če že pošte prenašaš, prenašaj jih po pravici!«

Mani je bilo v lica mraz in vztrepetala je.

»Saj sem vedela, da mu je hudo — prikazal se mi je, kakor je, ves žalosten.«

»Če sama veš, kaj bi še nadalje govoril? Kuga je pač prišla v deželo, zoper njo ni pomoči.«

»Le če je zdrav, povej,« je prosila Mana.

»Zdrav na vso moč. Ljudje iz naših krajev ne zbolé tako kmalu. Poznal sem jih, ki po tri tedne niso imeli kruha v ustih, pa so še žvižgali. Ampak štiri tedne bi bilo morda že malo preveč, zato mu kar precej piši, da naj se vrne, odkoder je prišel. Pa nikar se ne laži, da si gosposka in vesela, ko ni res.«

»Če mu pišem, da sem žalostna, se ne povrne.«

»Je že narobe. Piši mu, da si vesela, pa se ti koj obesi. Piši mu, da si žalostna, pa te pride tolažit, če je sam siromak vseh siromakov.«

»Še nocoj mu pišem,« je rekla Mana in je vzela papir iz miznice. Nenadoma pa se je vsa prestrašila.

»Saj ne more, saj ne pride,« je vzdiknila. »Kako bi peš čez morje?«

»Nerodno bi bilo,« je rekel Lojze. »Ali jaz sem obljubil, da mu denar za vožnjo priberačim ali ukradem; ne tega ni bilo treba, ne onega. Rekel sem očimu, da sem dolžan tam v Ameriki in da me zapró, če ne plačam. Verjel mi ni nič, ker me pozna, ampak dal je. Zdaj se le bojim, da ne zapije teh tolarjev, drugače bi jih rajši sam zapil. Le brž mu piši!«

Lojze je vstal.

»Jutri morda spet malo pogledam, če si zdrava. Lahko noč, pa nikar ne jokaj!«

Mana je napisala dolgo pismo, razložila je vse po pravi in brez strahú.

Nikoli ni spala tako sladko kakor tisto noč. Nič se ni spremenilo, od nikoder ni zasijal paradiž, pa vendar je bilo njeno srce vse veselo in bridkost se je razpuhtela, kakor da je nikoli ni bilo.

*

Pavle je naznanil, da pride; nakratko je sporočil, brez lepih in brez žalostnih besed. Mana je čakala tistega dne z globokim, koprnečim veseljem, kakor čaka otrok na velike praznike, preštevata tedne, dni in ure.

Kakor vse je mislila, si ni mogla domisliti, čemu da je bilo v srcu toliko bridkosti in čemu da je nenadoma nikjer več ni.

Vprašala je Hanco, Hanca pa se je nasmehnila in rekla:

»Siromak je človek sam, dva pa sta bogata, če sta lačna in žejna. Šla sta iskat paradiž, ko nista vedela, da je v vajinih srcih. Blagor vama!«

Vesel in velik praznik je bil, ko se je Pavle pripeljal. Tako malo je bil truden, kakor da je bil prestopil lužo na cesti. Brez besed sta se pozdravila z Mano; oči so povedale očem, koliko da je bilo bolesti in koliko hrepenenja.

Tisti večer so sedeli v krčmi vsi štirje: Pavle in Mana, Lojze in Hanca.

Lojze je bil vesel in glasan; točil je sam, ker je bil najbolj žejen.

»Kaj bosta počela zdaj?« je vprašal.

»Kaj da bi?« se je zasmel Pavle.

»Tako malo me je skrb za naju, kakor da sem prinesel s seboj nabasano malho cekinov! Če Bog da, bova pred pustom svatovala pod svetim Lenartom.«

»Da nisi prinesel cekinov s seboj?« mu je odgovoril Lojze.

»Ta beseda, ki si jo rekel, je bila nabasana malha cekinov. — Svatujta vidva, jaz pa se ogledam malo po teh lepih krajih, nato se vrnem v Ameriko; nemirna je moja kri.«

Ozrl se je na Hanco in je rekel:

»Pojdi z menoj, da bo družčina!«

»Šla bi,« se je veselo zasmejala Hanca.

Nato pa je bil ves resen njen obraz; kakor senca je legel spomin na srce in na oči.

»Že imam ženina v Ameriki,« je rekla. »Pred štirimi leti je šel, pa ni pisal, ne sporočil.«

»Kdo je, odkod in kaj?« je vprašal Lojze in je namršil obrvi.

»Za Malnarja se piše in Tone mu je ime.«

Lojze je povetil glavo.

»Bog mu bodi milosten, storil je nesrečno smrt. Sto se jih je lani zadušilo pod zemljo, on je bil med njimi.«

Točil je vsem po vrsti, nato pa je rekel:

»Nič hudega ni. Tisoč nad tisoč jih umrje tam, pod zemljo, v plavžih, v tovarnah, pod železnim kolesom, kdo bi jih štel? Če bi se jokali za vsakim posebej, bi segla povodenj do vrh Šmarne gore. Vojska je pač. Mi, kar nas ni še padlo, pijmo!«

Vzdignil je kozarec in je vprašal Hanco:

»Ali pojdeš z menoj?«

»Pojdem,« je odgovorila Hanca.

Pavle je vzdignil svoj kozarec.

»Ali se še bojiš, Mana, za najino srečo?« je vprašal.

»Nič se ne bojim,« je odgovorila Mana.

Trčili so križem, da so na cesto zazvonili kozarci.

Tako so pili in prepevali, vsi štirje mladi, vsi štirje veseli. Pri srcu jim je bilo vsem tako sladko in prazniško, kakor da je Bog sam pogledal nanje ter za zmerom blagoslovil njih mladost.

Krčmar Elija

I

Na hrib je stopil tujec. Črn plašč, do vratu zapet, mu je segal do gležnjev; gologlav je bil, roke je imel sklenjene na hrbtu, glavo nagnjeno; tako je gledal v dolino z zlohotnim, lakomnim očesom, njegov obraz je bil kakor od sivega kamna.

Dolina je bila lepa, da ne lepše na svetu, kakor da jo je bil Bog ustvaril za dom in radost svojim najljubšim otrokom. Na obeh straneh so jo zložni hribi čuvali viharjev; na prisojnih rebrih so se razprostirali vinogradi, na osojnih pa so se vzpenjali sočni pašniki visoko v plnine. Dolina sama pa je bila velik vrt sredi polja. Iznad vrta se je razgledaval beli zvonik farne cerkve po tej nebeški krasoti, na zemljo postavljeni.

Tujec je gledal in je štel; štel je domove, ki so se veseli in bahati vrstili ob cesti; bele hiše, rdeče strehe, za hišo vrt, za vrtom polje; pisano bogastvo, kamor se je ozrl. Zasvetile so se mu oči, ustna so se mu nasmehnili zadovoljno in poželjivo.

Večerna zarja je ugašala za prisojnim hribom, tiha senca od neba se je spustila na njive in vrtove. Tedaj se je oglasila pesem iz doline, zmerom glasnejša je bila in

zmerom veselejša, vriskala je razposajeno in nebrzdano, kolikor bolj je bledela večerna zarja.

Tujec se je nasmehnil, ko je zaslišal veselo pesem. Razkrečil je dolge prste ter je prešteval domove, kakor vesten rubežnik.

»Tam so Kovačevi — bogata hiša, poln hlev; da ste mi pozdravljeni, Kovačevi! Tam kraj župnišča so Martino-
vi — tudi ta vreča je polna do vrha. In tam pod gričem
je belo gnezdo Potnikovih, belo gnezdece v zelenem
vrtu — skomine stresajo človeka . . . Od srca pozdrav-
ljeni vsi!«

Prešteval je, meril z očmi, sodil v mislih, njegov obraz
pa je bil zmerom bolj sladak in priljuden. Ko je zatoni-
la zarja, je stopil s hriba, a takrat se je spustila dolga črna
senca preko doline od kraja do kraja ter jo presekala
kakor na dvoje . . .

*

Faro osojniško je bil Bog obsul z vsemi svojimi blagoslo-
vi, ali župnik je zmerjal po pravici, da farani take milo-
sti nikakor niso vredni in da so je bili deležni le zatega-
delj, ker bi bili drugače vsled svoje lenobe in malobriž-
nosti že zdavnaj pocepali vsi do zadnjega z ženami in
otroci. Farani pa so mu odgovarjali:

»Za silo že imamo, kaj bi se še nadalje upirali in peha-
li!«

Take besede niso vzrastle na njivi zadovoljnosti, temveč na gnoju lenobe. Kajti zadovoljni niso bili osojniški farani, temveč so godrnjali in vzdihovali kakor sami lačni popotniki. Hudega jim ni bilo, kruha in vina so imeli dovolj, ampak rekli so, da je bilo nekoč vse boljše in da bo posihdob še zmerom hujše, dokler ne zaloti uboge doline vesoljna revščina in lakot. Ko je še kralj Matjaž kraljeval, je kmet komaj pljunil na polje, pa je vzklila pšenica; komaj se je postrani ozrl na vinograd, pa je zorelo grozdje. To so bili časi, da je bil človek lahko po pravici vesel. Zdaj pa se poti in ubija, pa ni nič ne na tem koncu, ne na onem. Izpije kozarec vina, komaj si ustna oblizne, že vest zavpije: »Nehaj! Ne kliči biriča in rubežnika!«

Faran je tožil in tarnal, ob tem pa je čisto pozabil, da je bil izpraznil že troje vrhanih bokalov, še preden se je znočilo. In ko je to zagledal, je naročil še bokal ter je rekel:

»Osojničan ni živina, da bi le garal in garal; če si ga drugi privoščijo, si ga bo še on, pa mir besedi!«

Vino mu je seglo v glavo in srce, naveličal se je vzdihovanja in tarnanja ter je vriskal, da se je razlegalo do hriba . . .

Župnik, ki se je od zdavne svoje mladosti trudil, da bi spravil pohujšano čredo osojniško na pravo pot, je ob lepih večerih slonel ob oknu ter se oziral po fari z brid-

kostnim očesom. Beli lasje so mu v vetru frfotali kraj čela; zdelo se mu je, da ga pozdravljajo hribi, v senco toneči, ter da mu voščijo lahko noč; in zdelo se mu je tudi, da mu prijazno mežikajo bele hiše izza vrtov ter da mu prigovarjajo:

»Čemu bi se jezil nad nami, o župnik? Grešniki smo res, ali nikoli ne tako zakrknjeni, da bi nas milost več ne dosegla. Pa če se nam bo ob sodnem dnevu prav hudo godilo, bo tvoja molitev naša mogočna priprošnjica.«

Župnik je zavzdihnil.

»Kako bi tožil, kako bi jih sodil? Mati joka nad svojimi otroci grešniki, ali biričem jih ne izdaja. Otroci so, bradati otroci, sivolasi. Greše do zadnje kaplje, pa se čudijo z nedolžnim srcem: Kaj sem storil, da mi nalagaš pokoro?«

Star je bil župnik, oči ga niso več ubogale, pa je videl časih stvari, ki so bile skrite vsem drugim kristjanom.

Slonel je nekoč ob oknu, ko je tonila zarja. Gledal je proti nebu in tedaj je njegovo srce zaihtelo od bridkosti. Od jutranje strani in od večerne so frfotale izza hriba črne ptice; zmerom več jih je bilo, kmalu so zasenčile vse nebo, dolina pa se je potopila v črno jezero. Župnik se je pokrižal:

»Bog nas varuj vsega hudega.«

Vprašal je zjutraj hlapca:

»Ali si kaj videl sinoči, Jernej?«

»Kaj da bi videl?« se je začudil hlapec.

Tudi župana je vprašal župnik, ali župan se je zasmel.

»Nisem gledal proti nebu! Krčma je bila polna in prepevali smo veseli.«

Župniku pa je segla žalost v srce.

»Tudi ne bodo videli, kadar se prikaže nad to lepo dolino sam sodni dan. Zakaj krčma bo polna, prepevali bodo in bodo veseli.«

Tisto nedeljo je govoril župnik dolgo pridigo o kesanju in o pokori. Očital je svojim faranom duhovno in posvetno malobrižnost, lenobo, pohajkovanje, napuh, predrzno zaupanje v božjo milost ter še mnogo takih in enakih grehov; nato jim je prerokoval, da je šiba božja tolikanj hujša, kolikor dalj je namočena in da ga ni zvo-
na, ki bi oznanjal uro plačila in kazni; navsezadnje pa jih je tolažil, da ni še odbila polnoč in da je še časa dovolj za izpreobrnjenje in pokoro.

Farani so verno poslušali, v krčmi pa so rekli:

»Star je župnik, siva glava mu kloni do groba. Kdo bi mu zameril žal besedo? Siromak gleda, kar mu kažejo slepe oči, na nebu vidi črne prikazni, ali nas živih ljudi ne vidi. Siromak posluša, kar mu razodeva gluho uho, sliši stokanje hrastov na hribu, naših pesmi ne sliši. Bog mu daj veselih sanj, mi pa pijmo na njegovo zdravje.«

Pili so ter so pozabili na pridigo in na pokoro.

Še drugo nedeljo je stopil župnik na leco in je razložil faranom svoje čudne sanje. Tako je rekel:

»Sanje so bile, ali tudi je bila misel od Boga poslana. Skozi okno sem gledal, pa sem videl tam v dolini dvoje ljudi. Vsaki izmed obeh je nosil težko butaro na hrbtu. Eden je stopal, stopal, stopal, ali stopil ni nikamor, zakaj njegova noga se ni dotaknila zemlje. Pa se je veselil v svojem malobrižnem in nespametnem napuhu ter je rekel: ‚Kako je lahka moja noga, kako brhko moje srce! Kaj butara, kaj bridkost in kaj pokora!‘ Kakor je bila težka njegova butara in kakor se mu je krivil hrbet pod njo, tako je brezbožno zaplesal preko senožeti. Ali tedaj ga je zgrabil velik vihar, vzdignil ga je, lahkonomnega, brezdomnega, ter se je poigral z njim kakor z lipovim listom. Kam ga je zanesel? To vedi Bog sam ter bodi milosten njegovi duši! — Drugi je nosil težko in trudno svojo butaro, zakaj plesal ni z lahkimi nogami, temveč stopal je počasi in okorno; noge so se mu udirale v zemljo do kolen. Ali kakor je šel počasi in mukoma svojo pot, vendar je šel dalje. Kajti rekel je: ‚Vate sem ukopan, zemlja, mati moja; kakor me ti ne izpustiš, tako te jaz ne izpustim; in kakor si ti od vekomaj blagoslovljena, tako bom blagoslovljen tudi jaz. Kaj bi meni to breme? Saj ni le moje, temveč tudi tvoje je, ter tvojih in mojih sinov.‘ — Rekel je in je šel, veter pa mu še las ni zrahljal. — Zatorej vam povem, ljudje krščanski: ne mislite nase in na

svoj dan, temveč na zemljo mislite, ki vas je rodila in na tiste mislite, ki ste jim po svoji volji posteljo postlali.«

Farani so verno poslušali tako pridigo, toda majali so z glavo in so rekli:

»Pobožen mož je naš župnik, ali misel mu peša in pamet mu odpoveduje. Kaj smo storili in kako smo ravnali, da nas zmerja z iblajtarji in hudodelci? Da nismo svetniki, vemo sami; ali to ve tudi sam, da pšenica ne raste iz kamena in čednost ne iz revščine. Naj nam pokaže pot v Matjaževo deželo, pa bomo vzdignili bandero in križ; in le molitev bo v naših ustih.«

Nato so pili in so prepevali.

Ampak še tretjo nedeljo je stopil župnik na prižnico. Roke so se mu tresle, na njegovo lice je bila napisala smrt svojo prvo besedo in tudi njegov glas je bil tako zamolkel, da so ga farani komaj slišali.

»Ali ste živeli, ali ne živeli?« je vprašal svoje verne farane. »Med vami sem bil trideset dolgih let; bojim se, da še teden dni več ne bom. Če se vam je godilo dobro, ali če se vam je godilo slabo, nikoli niste bili zadovoljni, pa tudi nikoli ne žalostni. Toplji so vas — niste čutili; božali so vas — niste čutili. Živeli ste, pa niste živeli — razfrfotalo, raztopilo se je vaše življenje, kakor nespametna jutranja megla. Niti žival tako ne živi, niti drevo ne, še kamen ne. Treba je, da bodi rod od dne do dne, od leta do leta kakor mati: skrbi zase, kolikor je za silo

potreba, ali vse drugače skrbi za otroke — zakaj ti nisi nič poleg njih. Oni so narod, ti si rakev. — Kaj pa ste vi storili, neverniki? Pili ste in ste vriskali in plesali ter ste čakali, da se vam prikaže Matjaževo kraljestvo, kadar se zvrnete pod mizo. Na polju se vam je razbahala ljuljka, kašče vam praznijo posli in popotniki, vegasta streha se vam podira nad glavo — vi pa klobuk postrani pa brez skrbi. Kakor Ezav ste, ki je za skledo leče prodal prvenstvo. Za eno veselo uro, za kozarec vina bi prodali svoj časni in večni blagor. Malopridnežu pobije toča vsako leto, zakaj malopridnost je njegova toča in pognojena zemlja mu bo rodila kamenje. Še nase ne pomislite, ki se boste na stara leta ob tuje prage zadevali, kaj šele, da bi pomislili na tiste, ki bodo nekoč dedovali sramoto in revščino ter bodo preklinjali svoje očete in njih brezbožno ravnanje. — Enajsta je ura, izpreglejte!»

Farani so do konca poslušali, v svojem srcu pa so bili zlovoljni in užaljeni.

»Kaj smo storili, da nas pred Bogom toži za grešnike vseh grešnikov?« so rekli. »Ali nismo bire pošteno odrajtali, ali se nismo postili na veliki petek, ali nismo opravili velikonočne spovedi?«

Tako so govorili farani in so se napotili v krčmo.

Župnik ni užival dolgo njih jeze in zamere.

Tisto nedeljo, ko so poslušali zlovoljni farani njegovo tretjo pridigo, je slonel ob oknu, da bi se poslovil od

večerne zarje. Žalostne so bile njegove misli, iz vasi pa se je glasilo prepevanje in vriskanje.

»Bog jim bodi milosten, grešnikom. Podobni so tistemu razbojniku, ki je prosil pod vislicami za harmoniko, da bi si zagodel še poslednjo pesem. Podobni so tudi pijancu, ki je vola zapil, pa pravi: Kaj bi zdaj z njivo, ko nimam vola? — ter gre in zapije še njivo. Ali tudi so podobni nedolžnemu otroku, ki je in pije ter ne pomisli na prihodnjo uro; in ki greši, ne da bi srce njegovo vedelo za greh. Bog jim bodi milosten! O kralju Matjažu sanjajo, njega kličejo, nanj upajo; meni pa se le vse zdi, da ne pride na zlatem, temveč na črnem konju. Kadar napoči tista grenka ura, ne daj, o Bog, da bi se prelila nedolžna kri.«

Tako je molil župnik in njegovo srce je bilo polno bojazni.

Večerna zarja je tiho zatonila v mrak. Župnik se je ozrl proti nebu in je vztrepetal od groze. Tam vrh hriba je stalo visoko in črno, kakor spomin na onstran groba. Ni se genilo. Župniku se je zdelo, da vidi siv obraz, neusmiljen in zlohoten ter da vidi temne, lakomne oči, ki se ozirajo po dolini. Dolga mrzla senca je planila od hriba do hriba, zazeblu je do samih nebes, hladen veter je zapihal.

»Prizanesi nam, Bog!« je rekel župnik in se je pokrižal.

Tisto noč ni spal, temveč je molil do jutra. Zjutraj pa je bil tako bolan, da ni mogel ganiti nog, komaj da je še glavo vzdignil. Prišel je župan in je stal kraj postelje ves žalosten, župnik pa ga je tolažil:

»Taka je postava od vekomaj: stari gredo, mladi pridejo. Trideset let sem bil med vami; kadar mi zapojete zadnjo pesem, boste peli svojim očetom in svoji mladosti. Sinoči sem videl, da je šla zarja za hrib; Bog nam bodi milosten in nas tolaži, dokler ne učakate nove zarje.«

»Blede se mu, pokleknimo,« je rekel župan.

Potrkal je na duri, dekla je stopila k postelji in se nagnila do župnikove glave.

»Tujec je prišel,« je rekla.

»Kdor je, naj stopi v izbo,« je ukazal župnik.

Stopil je v izbo dolg, suh človek, oblečen v črn plašč, ki mu je segal do gležnjev; njegov obraz je bil kakor od sivega kamna. Ostal je tik pred pragom in je nagnil glavo.

»Dajte, vzdignite mi vzglavje, da ga vidim,« je ukazal župnik. Ugledal je tujca, premeril ga je z dolgim pogledom, nato pa je omahnil.

»Kdo si?« je vprašal.

»Elija Nahmijas,« je odgovoril tujec ter se je priklonil do pasu.

»Otroci grešni moji, Bog vam bodi milosten,« je rekel župnik in je z belimi očmi pogledal proti stropu, zakaj

že se je bilo razmaknilo nebo in nedolžni duši se je prikazal paradiž.

*

Farani osojniški so bridko žalovali ob smrti svojega župnika. Obšel jih je strah, klonili so glave, plaho so gledali. Take so bile njih žalostne misli:

»Šel je od nas, kakor da je šlo to nebo nad nami, ki smo ga bili vajeni; ali kakor da so se pogreznili ti hribi, ki smo jih gledali od nekdej. Dokler je bil med nami, ga nismo videli, zato ker je bil med nami; otrok ne vidi matere, dokler je ne pokoplje. Res so bile jezne in hude njegove besede, res nam je očital njegov grenki pogled grehov brez števila; ali vajeni smo bili teh besed in teh oči smo bili vajeni; njegova pridiga je bila kakor rahel dež na polje, sonca pijano: prijetna pokora za prijeten greh. Njegovi očitki so nam bili tolažba, ampak še večja tolažba nam je bila njegova svetost: priprošnjica in zaščitnica nam je bila pred Bogom; od tiste milosti, ki je je on bil deležen, je kanila dobršna kaplja tudi na nas. Kdo nam bo zdaj zaščitnik in priprošnjik? Osameli smo, sirote — kaj bo z nami, z otroci brez očeta, z ovci brez pastirja!«

Dolgo in hudo so žalovali; prav do hriba se je razlegalo ihtenje in vzdihovanje, ko so pokopavali župnika. Nebo samo je žalovalo; sivo in nizko je viselo nad doli-

no, a ko je bil grob zasut, so kanile nanj prve težke kaplje, solze iz nebes.

Vsi so občutili, ko so stali ob grobu, da niso pokopali le župnikovega trupla, ki je bilo betežno in počitka željno, temveč, da so zagrebli in zasuli na vekomaj svojo lepo mladost. Vsi, tudi sključeni starci in oslepele starke — vsi so zagrebli in objokavali svojo mladost. Kaj pomisli otrok, če mu je sedem, ali če mu je sedemdeset let — kadar umrje mati, umrje njegova mladost; ozre se, ko stoji ob grobu, pa občuti strahoma, da je sam in slab.

Faranom se je zdelo, da se je dolina izpremenila tisto noč in tisto uro, ko je župnik izdihnil. Kakor da jih je bila božja roka prenesla v druge čase in druge kraje. Vse, kar je bilo do tiste noči, je pokopano, leži pod težko gomilo in se bo vzbudilo šele na sodni dan. Kakor da je bil župnik vzel v grob s seboj ne le vseh trideset let svojega pastirovanja, temveč tudi leta in stoletja, ki so bila pred njim.

Vse to so osojniški farani občutili v svojem žalovanju in strah jih je bilo do srca.

Ali ni je večne bridkosti, v osojniški fari celó ne. Čez teden dni so farani sedeli v krčmi in so modrovali.

»Star je bil že, počitka potreben; kdo bi mu ga ne privoščil?« je rekel eden izmed njih.

»Dosti je župnikov na svetu!« je rekel drugi.

»Boljših sem že videl,« je rekel tretji.

Jeziki so bili razvozlani, beseda je bila izpregovorjena, srca so bila potolažena.

»Da bi le takega dobili, ki ne bo stal za nami s palico in pokoro,« je rekel eden.

»Ki nam ne bo očital vsakega požirka,« je rekel drugi.

»Ki nas ne bo vsako nedeljo tožil pred Bogom, kakor birič popotnika,« je rekel tretji.

Zmerom bolj veseli in prešerni so bili farani: res je umrl pastir, ali tudi palico je izpustil. In vsem je bilo tedaj, kakor da so se jim oči nenadoma odprle; izpregledali so in sram jih je bilo.

»Ali smo bili otroci samosrajčniki, ali smo bili gospodarji te lepe fare? Na konopcu nas je vodil, z brezovko nas je tepel, kadar nismo naglo stopili; pa še črhnili nismo. Zemlja je naša: če se nam zdi, jo prodamo za poln bokal; življenje je naše: kakor se nam zdi, tako ga zaobrnemo, ali na desno, ali na levo. Ne preštevaj tujih grehov, temveč glej, da boš s svojimi opravil!«

Nad osojniško dolino je zatonila zarja. Zvonilo je angelsko češčenje — odzvanjalo je Matjaževim dnem.

Na hribu je stal mlad fant, govedo je gnal s paše. Proti nebu je pogledal, videl je večerno zarjo, ki je umirala in tedaj mu je bilo pri srcu tako hudo, da se je razjokal.

»Joj meni, joj nam,« je vzkliknil, pa sam ni vedel, čemu da je vzkliknil in zakaj da mu je bilo hudó.

Gnal je govedo v hlev ter je stopil v hišo.

»Kje je oče?« je vprašal.

»Oče je v krčmi,« sta odgovorila obadva brata in sta pogledala v tla.

»Joj meni, joj nam!« je vzkliknil mlajši in si je zakril obraz. —

Veselo petje se je razlegalo po dolini, veselejše nego kdaj poprej. Fara je praznovala sedmino po svojem župniku. Ali sedmina je bila podobna bahati svatbi. Še preden se je dobro znočilo, je zapela harmonika; fantje so planili, dekleta so vstala in pisani pari so se v jadrnem plesu zasuknili, spominu župnikovemu na čast. Do kasne noči, do polnoči so pili in plesali, dokler ni bilo v svetilki olja več, v sodu vina ne in v suknji ne srebrá.

Kraj duri je stal tujec krčmar in se je prijazno poslavljaj od svojih pijanih gostov. Njegov obraz je bil siv in ves gol, toda smehljal se je slajše od medu; njegovi prsti so bili dolgi in koščeni, krempljem podobni, ali segali so mehko in priljudno v roke faranov; le čudno se je zdelo pijancem, da je krčmarjev črni plašč do vratú zapét in da mu sega do gležnjev.

Kakor so omahovali mimo njega, jih je ogledoval natančno tujec krčmar.

»Moško še stopaš, Kovač. Dolga bo vojska, preden se zgrudiš. Ali tvoje oči so že rdeče, zgrudil se boš.«

»Tudi v tebi, Martinovec, je še moštvá za senen voz. Ampak še več je napuha — in z napuhom te bom udaril. Razsipaš boš bolj nego drugi in prej boš razsul.«

»Oj, Potnik, kaj si to ti, bahač med sosedi? Maješ se in boš padel, ali jaz te ne bom podprl — zgrudi se, kakor ti je sojeno!«

Tako so šli farani vsi po vrsti, krčmar jih je prešteval, meril in sodil. Ko so šli vsi do zadnjega, je upihnil svetilko, nato je prižgal svečo ter se je napotil v svojo podstrešno izbo. Tam je odpahnil okno ter je gledal po dolini.

Dolina pa je bila tako tiha, kakor da je sapo zatajevala; ne vetrca ni bilo od nikoder. Malo je bilo zvezd na nebu in še tiste so plaho mežikale ter so hitele po svoji poti.

Tujec je videl vso to samoto in ves ta strah ter se je nasmehnil.

»Ali se me bojiš, ti lepa fara osojniška? Nič se ne boj — stokrat sto fara sem spravil pod svoj črni plašč; ne bo ti dolgčas tam.«

Farani so šli in šli, pa niso vedeli, če se vračajo od žeganja, ali od svatbe, ali od sedmine. Kakor omahujoče, blodno frfotajoče večje so se razkropili po dolini; tam za vrtom je ugasnila ena, za hlevom druga, nad klancem pod zidanico tretja. Še je hripavo zavrnilo tam in tod, nato je utihnila vsa dolina; tudi veter se ni več ganil in

zvezde so romale bolj počasi, komaj da so še pomežiknile.

Poslednjikrat se je ozrl tujec po dolini od kraja do kraja.

»Škoda je detelje, ki jo je pomendrala ta goveda; ampak govede ni škoda!«

Tako je rekel in je zaloputnil okno. —

Stari Potnik se je majal v klanec; z dolgimi koraki je meril pot na desno in na levo, kakor je bila široka, spotikal se je ob nasuto kamenje, pa je modroval záse.

»Pijan sem; mnogokdaj sem že pil in moško sem pil, ali noga je bila trdna in pamet bistra . . . strupa si mi nalival, pritepeni žid . . . nam vsem si ga nalival, da bi nas ociganil. Mi pa smo farani osojniški . . . izkusil nas boš, da bo joj!«

V kolobarju se je zaobrnil stari Potnik, pogledal je v dolino in je vzdignil pest.

»Ali misliš, da ne vem, počemu da si prišel? Nič, bratec, ne bo iz te nakane. Zakaj mi, farani osojniški, smo bistri ljudje!«

Ko se je zaokrenil vdručič, da bi stopil v klanec, so se mu zamajala tla pod nogami in zgrudil se je na kolena. Poskušal je, da bi se vzdignil, ali život mu je silil k tlom, kakor da je imel kamen privezan okoli vratu.

»Če je treba, da spim pod milim nebom, bom pa spal. Noč je topla.«

Podvil je roke pod glavo in je takoj zadremal. Hude misli so šle iz srca vse do zadnje in ostala je sama sladkost.

»Kaj bi se človek jezil?« je rekel napol že v spanju. »Tudi župnik je neprestano godrnjal, pa je nazadnje vendarle umrl. Živeti je treba, kakor srce poželi — toči, žid, steklenica je prazna!«

Zaspal je; sanjalo pa se mu je, da se je napotil naravnost do kralja Matjaža. Ni hodil dolgo, pa je že ugledal njegov slavi grad, to večno trdnjavo slovenskega naroda in osojniške fare. Grad ni bil več skrit globoko v gori, temveč je stal na zelenem holmu ter se razgledaval po vsem prostranem svetu.

Stari Potnik je stopil v tisto izbo, kjer je na zlatem prestolu kraljeval sam Matjaž.

»Kdo si?« je vprašal Matjaž.

»Jernej Potnikov sem iz osojniške fare.«

Komaj je tako odgovoril, ga je zazeblo v srce; kajti ozrl se je ter je videl, da so vsi mnogoštevilni vojščaki Matjaževi krvavo ranjeni; rdeče kaplje so kapale od lic na tla in Potnik je ugledal ves prestrašen, da stoji do gležnjev v rdeči luži.

»Kje in čemu si prelil svojo kri?« ga je vprašal kralj Matjaž. Potniku so se tresla kolena, ampak odgovoril je po pravici.

»Krv nisem prelival, o kralj, temveč le vino.«

Takrat pa je rekel in ukazal kralj Matjaž:

»Zate in za tvoje sosestvo ni bilo pisano moje ime. Naštejte mu jih petindvajset, zato, da bo kri pretil v sramoti, ko je v slavi in trpljenju ni pretil; in zato, da bo vedel, kdo je kralj Matjaž.«

Ko je slišal Potnik take besede, se je tako silno prestrašil, da je padel na kolena ter udaril s čelom ob tla. —

»Kaj se mi je le sanjalo?« je vprašal ves začuden ter je pogledal najprej proti nebu, nato v dolino. Zvezde so sijale tiho in žalostno, dolina je bila temna.

Najmlajši sin se je sklonil čezenj in ga je prijel za roko.

»Oče, oj, oče!«

Stari Potnik se je trudoma vzdignil ter se je vzdramil; težko se je vzdramil, njegove misli so bile hrome, kakor noge, tope in dremave, kakor oči.

»Pri kralju Matjažu sem bil,« je rekel.

»Ampak to so bile le sanje.«

»Oče, oj, oče!« je zajokal sin.

Šla sta počasi v klanec. Dolina je bila vsa temna pod njima; kakor silna črna skala se je bila noč zavalila vanjo in se ni več ganila.

II

Potnik je imel troje sinov, vsaki izmed njih je bil za troje hlapcev. Starejšemu je bilo dobrih dvajset let, najmlajšemu komaj petnajst.

Večerjala je vsa družina. Mračilo se je po dolini, v izbo je sijala prijazna večerna zarja.

»Jutri navsezgodaj pojdemo na leho za potokom,« je rekel starejši.

»Počemu da bi šli tja in kaj bi tam?« je vprašal oče.

»Orat,« je rekel starejši in se je začudil.

»Tam ne bomo nikoli več orali,« je odgovoril oče.

»Tiste lehe za potokom niso več naše.«

Vsi trije sinovi so položili žlico na mizo.

»Da ne več naše!« so rekli vsi trije hkrati.

»Ne več!« je vzdihnil oče in je tudi sam odmaknil skledo.

Mati, vsi trije sinovi, hlapci in dekle, vsi so gledali nanj plahi in osramočeni.

Starejši je izpregovoril:

»Kako, čemu in kedaj — to nam povejte, oče!«

Potnik si je nalil vina, pil je, nato pa je zmajal z rame-ni.

»Kako da niso naše te lehe, čemu in od kedaj? Da bi jaz sam to vedel! Šle so, kakor gre oblak: pravkar je še visel na nebu, ali človek pogleda in vidi — oblaka ni več. Kam je šel, kako in kedaj?«

Tako je govoril oče, ali pogledal ni v oči ne materi, ne sinovom, niti hlapcem ne.

Starejši je vstal in je bil ves zamolkel v obraz; rekel je: »Povečerjali smo, zdaj pa še molimo, da se Bog usmili nas vseh skupaj ter naše domačije.«

Nato se je napotil v dolino in do tistih leh za potomkom. Prej so mu bile kakor vse druge lehe: gledal je in mislil, kako bodo rodile in koliko bodo dale. Zdaj pa se je ozrl nanje in oko se mu je zarosilo, kakor da je ugle dal tam užaljeno sestro. Lehe še niso bile izorane, dišalo pa je iz njih tako sočno in blago, kakor diši le domača zemlja.

Starejši se je sklonil, pa je zgrabil s pestjo kos vlažne prsti. Takrat mu je segla v srce velika bridkost.

»Rodila si, zemlja, svojim sinovom, zato ker si jih ljubila, kakor so te ljubili. Ne rôdi, zemlja, grešnikom! Zakrknj svoja dojna prsa!«

Zalučil je prst na leho in je šel. Šel pa je v reber, do Kovačevih. Nič več ni šel potihoma do vrta, da bi preskočil plot, temveč stopil je moško čez hišni prag.

»Mana!« je poklical v veži.

Mana je prišla, njen obraz pa je bil žalosten; oči niso bile več tako bistre, lica ne več tako rdeča kakor prej.

Starejši jo je prijel za roko in je rekel:

»Na vrt stopiva, pod tisto jablan, kjer sva sklenila ljubezen za zmerom.«

Šla sta na vrt, ki je bil ves že v senci; nad črnimi vejaми so se vžigale zgodnje bele zvezde.

»Zdaj bo leto dni, ko sva si v roko segla,« je rekel Potnikov. »Na to klop sédi, kjer sva takrat sedela. Nisem ti povedal do nocoj, ali nocoj ti povem: že tisto noč in tisto uro, ko sva sklenila ljubezen, se mi je hudo storilo pri srcu.«

Pogledala ga je prestrašena.

»Tudi meni se je hudo storilo tisto noč. Ko sem gledala skozi okno, se mi je zazdelo, da so zvezde nenadoma vse ugasnile, kakor da jih je popila noč; oblaka pa ni bilo od nikoder in tudi jutro je bilo še daleč.«

Potnikov je pomislil.

»To je bilo prav tisto noč, ko je župnik sam videl črne ptice na nebu: prišle so jate od vseh strani in so zasenčile nebeške zvezde. Tako je povedal na prižnici in nam je oznanjal hude čase, mi pa mu nismo verjeli. Zdaj je v grobu, Bog mu daj nebеса, njegovo oznanjenje pa se je očitno izpolnilo, da bi se ne bilo tako!«

Mano je zazebló do duše; ali na vrtu ni bilo mraz in tudi vetra ni bilo. Rekla je:

»Strah me je — da bi le vedela, kóga me je strah! Ne bojim se nikogar, ki stoji pred menoj, pa če bi bila sama smrt. Ali bojim se, ker ne vidim nikogar in ker nič ne vem, zakaj da je srce žalostno.«

On pa je odgovoril:

»Kaj me je skrb in mar, odkod da je prišla toča — gor-jé, da je prišla in pobila! Zdi se mi časih, da se pod mano zemlja maje in da se bo vsa dolina pogreznila. Na tisto mislim, kar sem slišal pri sveti Trojici za velikim oltarjem. Kdor tam pritisne uho na mokra tla, sliši jezero globoko spodaj; tako zamolklo šumi, da je človeka strah in groza. Tam na dnu je bila pred davnimi časi bogata fara, pa jo je zemlja pogoltnila, zato ker ni bila vredna, da bi živel. — Znamenja kažejo, da je blizu huda ura, jaz pa ne bom čakal te žalosti in sramote.«

»Kaj misliš in kam?« je vzkliknila Mana.

»Toliko vem nocoj, da ne bom čakal dneva, ko se dolina pogrezne. To sem ti prišel povedat, zato da ne boš jokala, kadar zadenem svojo culo na ramo. Lahko jutri, lahko pojutrišnjem.«

»Kako bo meni sami? Kamor pojdeš, pojdem s teboj!« Potnikov je dolgo pomislil, nato pa je rekel:

»Ne moreš z menoj. Jaz sam ne vem za pot in tudi ne bom vedel zanjo, kadar jo nastopim.«

Nanagloma je vstal in je stopil prednjo.

»Ampak to vem in to ti rečem: če bi se ta naša dolina pogreznila za sto klafter in še globlje, prav do pekla — s temi rokami jo bom izkopal.«

»S teboj pojdem,« je vzkliknila Mana; že so bile solze v očeh in v besedi.

»Ne moreš z menoj. Poslušaj dobro in zapomni si, kakšna je moja misel in namera. Moja misel je ta, da se izpolnijo vsa znamenja, ne le tista, ki nam jih je bil župnik razodel. Kakor zakleta je dolina; hiše se majó, gospodarji pa ne vidijo razpok, temveč vriskajo pod trhlo streho; tako bodo vriskali, dokler ne izpregledajo pod tramovi. Slepi so — kdo bi jim kazal? Gluhi so — kdo bi jim pridigal? Ne bom kazal in ne bom pridigal, temveč pojdem iz hiše, dokler še poslednji tramovi držé. To je moja misel. Moja namera pa je taka: slame ne bom gasil, temveč bom gledal, da se še les ne vname; povodnji se ne bom upiral, dokler voda raste; pijanca ne bom izpreobračal, dokler je pijan. Kar je oznanjeno, naj se zgodi. Ali kadar se zgodi in izpolni vse do konca, takrat se povrnem ter izpričam tej dolini, da sem njen rodni sin!«

Mana je bila žalostna, pa je rekla:

»Zdaj izpričaj! Ne hodi odtod!«

On pa se je nagnil do nje in je počasi govoril:

»Ne pojdem zato, da bi šele zunaj spoznal in izvedel, kako da sem močan. Temveč pojdem, ker me je strah.«

Pogledala ga je s plahimi očmi.

»Kakor sem krepak in kakor sem videl vsa znamenja, pa me je strah! Senca se je spustila na to dolino — tudi name se je spustila, strup lije — tudi v moje srce lije. Še včeraj bi bil pokleknil pred očetom, pa da je vzdignil palico nad menoj, nocoj pa sem ga žalil z besedo in komaj da mu nisem pljunil v obraz — glej, to je strup. Še včeraj bi bil poljubil to našo zemljo kakor materino roko, nocoj pa sem jo preklinjal — glej, to je strup. Kdo izmed nas bi se bahal, da je varen pred grehom? Srce ne ve, kedaj da omahne. Nepričakovana in nepoklicana pride ura in človek vpraša: Kaj bi se mi smilila ta zemlja? Danes je moja, čegava pa bo jutri? Kaj bi se mi smilil božji dan in čemu bi ga v krčmi ne napravil? Danes živiš, ali kdo ve, če boš živel jutri; zatorej poj in vriskaj, dokler imaš glas ter pleši, dokler te nosijo noge — tako bo govoril človek pa sam ne bo vedel, odkod mu prihaja taka misel v glavo in taka beseda na jezik. Strup lije kakor neurnik s hriba, jaz pa pojdem ter se povrnem, kadar se povodenj odteče.«

Tedaj se ga je Mana oklenila z roko.

»Če je tebe strah, kako bi mene ne bilo? Daj, da pojdem s teboj.«

»Jaz pojdem ter si nabrusim v drugih krajih sekiro, da stešem novo domačijo tebi in sebi. Ti pa se drži poslednjega trama in poslednje deske ter čakaj name tam, kjer je bil nekoč tvoj rodni prag. Tak je tvoj posel!«

»Kedaj se napotiš?«

»Ali že jutri, ali pojutrišnjem, ali šele čez teden dni. Ne bo mi težko slovo, ker vem, da se povrnem z veselim srcem.«

»Čakala bom nate, kakor si ukazal; kadar se napotiš, pridi tod mimo.«

Segla sta si v roko in obadva sta čutila, da jima je naltip poln kelih bridkosti in da ga bosta izpila do dna.

Potnikov se je okrenil proti veži, pa je zaslišal glas Kovača gospodarja. Duri v izbo so bile nastezaj odprte, Kovač je stal na pragu s palico v roki ter je kričal v izbo:

»Kaj, ali sem gospodar, ali sem šleva? Ali sem vam kaj ukradel, da me gledate kakor samega zlodeja? Kaj, ali sem dušo zapil, da se mi cmeriš? Glej in pazi, da ne boš jokala še bolj po pravici! Jaz sem gospodar in če se mi zdi, vas poženem na cesto vse po vrsti. Pa če me je taka volja, zapijem na en sam dušek polje, hišo in hlev!«

Potnikov je šel mimo njega, ni ga pogledal, ne pozdravil. Kovač pa se je okrenil ter je klical za njim:

»Fant, hej, potrpi malo, ti ošabni fant! Prikaži se mi še enkrat na tem pragu, pa ti zlomim to palico na glavi!«

Potnikov je šel po svoji poti, ni se okrenil, ne odgovoril. Kovač pa je stopil v izbo.

»Poberi se!« je ukazal ženi.

Ko je bil sam, je pljunil predse ter se je udaril s pestjo na čelo s toliko silo, da se mu je še drugi dan poznala krvava buška. —

Potnikov se je nameril po zložni poti ob rebri do krčme Elijeve, ki je stala na samem.

»Pogledam si to črno lužo,« je rekel. »Kakor črna luža je: vse smradljive vode se stekajo vanjo ter odtekajo spet iz nje, še bolj smradljive, nego so bile prej.«

Od daleč je slišal veselo govorico, vrišč in smeh ter hripavo, kričavo popevanje. On pa se je ozrl in je videl prelepo, nebeško, zvezdnato noč. Ne mogel bi bil razložiti z besedo, ali občutil je grenko v svojem srcu, da se vrši velik greh, hujši od tatvine, požiga in uboja.

Gostje so ga veselo pozdravili, ko je stopil v Elijevo krčmo. Elija sam mu je prihitel naproti, ali Potnikov mu ni segel v roko.

»Še lizal jo boš, to roko,« je pomislil Elija. »Čez leto in dan se boš plazil po kolenih, da bi jo lizal.«

Nato mu je točil sam. Komaj je Potnikov okusil vino, se mu je zagnusilo in porinil je kozarec od sebe.

»Ne le v duše, tudi v grla lije strup,« je pomislil. »Da izpijem par kozarcev, pa bi sanjal nocoj o kralju Matjažu.«

Sam je sedel, ni se zmenil za nikogar in tudi nikogar ni pozdravil. Tja je poslušal, kjer se je smejala najglasnejša družba. Elija sam je slonel tam s komolci na mizi,

mežikal je ter se prijazno smehljajal. Poglavitno besedo pa je govoril človek, ki ga Potnikov še nikoli prej ni videl.

Oblečen je bil v prašne in razcefrane cunje, ki so bile nekoč gosposko oblačilo. Ni bil ne obrit in ne počesan; na koščenih licih se mu je poznalo, da je izkusil pač že mnogo hudega. Ali prečudno vesele, bistre in zabavljive so bile njegove oči in prav tako prečudno gibek in uren je bil njegov jezik.

»Izmed tistih popotnih ciganov je, ki piščeta kradejo in kozolce zažigajo,« je razsodil Potnikov.

Iz ust razcefranega pritepenca so se brez konca in kraja usipale tako robate in kosmate kvante, da je celo krčmar Elija majal z glavo. Med eno in drugo kvanto je izpraznil cigan svoj kozarec na dušek, vendar mu ni seglo vino ne v lica in ne v oči, jezika pa mu še celo ni obtežilo.

»Kod si hodil, da si tako šaro zbral?« ga je vprašal Elija.

»Kod da sem hodil? Da bi sam vedel! Vprašaj nogo in čevelj. Ampak ko sem ugledal to prelepo dolino, sem takoj sklenil v svojem srcu: to je paradiž za lenobe željne in veselja potrebne ljudi; tukaj ostani!«

S temnim očesom ga je pogledal Potnikov starejši, ali cigan je videl tisti pogled; postavil je na mizo kozarec, ki ga je bil že vzdignil do usten.

»Kdo pa je tisti, ki me je pogledal, kakor grešnika spovednik?«

Elija se je ozrl in se je zasmel.

»Kar pripoveduj nadalje. Tudi spovednik se bo še spokoril.«

Potnikov sam ni vedel, kako se mu je zgodilo. Trikrat že je bil vzdignil kozarec, trikrat je pil in kozarec je bil prazen. Nato pa je roka samovoljno segla po steklenici ter je točila. Že mu je bilo toplo v lica, že so gledale njegove oči svetlejše in veselejše, že je odprl usta, da bi poklical Elijo, krčmarja:

»Kaj ne vidiš, Elija, da je steklenica prazna?«

Ali še predno je poklical, je slišal Elijevo besedo in zazeblo ga je do nog. Odrinil je steklenico tako urno, da se je razbila na tleh. Nato je vrgel srebrnik na mizo.

»Ná, Elija, ná, svoj groš!«

Elija je prišel in ga je pogledal ves osupel.

»Počemú taka jeza?« je vprašal.

Potnikov je naširoko zamahnil z roko in je šel.

Komaj je stal pred pragom, ga je spreletela groza.

»Strah me je bilo,« je rekel.

»Zdaj vem, čemu me je bilo strah. Prav dobro sem čutil vrv okoli vratu, komaj da sem se približal. Da bi čakal še eno uro, še eno samo kratko uro, pa bi se tista vrv bila zadrgnila, bi me ne izpustila nikoli več. Omahljivo, mehko in otročje je to srce, Bog se ga usmili.«

Šel je hitro, kakor da bi bežal iz zakletega gradu.

Ali ozrl se je nenadoma, kajti klicalo je za njim:

»Bratec, tovariš, kam se ti tako mudi? Komaj te dohajam s temi trudnimi nogami.«

Potnikov je spoznal cigana po glasu in po vegasti hoji.

»Nikar se ne pehaj; ostani tam, kamor sodiš,« je vzkliknil.

»Saj zato sem šel za teboj,« je sopihal cigan. »Zato da bi bil tam, kamor sodim.«

Došel ga je in še ves zasopel je bil, ko ga je vprašal:

»Ali pojdeš odtod? Ali že nocoj, ali šele jutri?«

Potnikov je stal sredi ceste in je ves začuden gledal na cigana pred seboj.

»Odkod pa tebi ta učenost?«

Cigan je zamahnil z roko in je zavzdihnil.

»Saj to je! Preveč učenosti je v meni, to me je zvrnilo. Ná, poglej, kakšen da sem, komaj še ciganu podoben. In še pijan sem povrhu!«

»Spat se spravi,« je rekel Potnikov in je šel dalje. Ali cigan je stopal poleg njega tako veselo, kakor da je bil zalotil tovariša na cesarski cesti.

»Res sem zaspan in počitka potreben, ampak pri tistem sleparju ne maram počivati; obhajale bi me hude sanje. Ko sem te zagledal, sem koj rekel v svojem srcu: Pod njegovo streho bom spal, če jo imá.«

Potnikov ni dolgo pomislil, pa je rekel:

»Še nikogar nisem gonil od hiše; pojdi na steljo, pa nikar ne zažgi.«

Ves vesel je odgovoril cigan:

»Saj sem vedel. Ni mi toliko do stelje in do strehe; skoraj boljše leži človek na travi pod milim nebom, kadar je noč jasna in zemlja topla. Ali rad bi že spet ležal če ne med ljudmi v hiši, vsaj med živino v hlevu. Tak je človek: dolgo ni slišal poštene besede, pa je vesel, če sliši kravo mukati.«

»Tudi tam gori si slišal človeško besedo; tam bi bil spal,« je rekel Potnikov.

Cigan se je naglas zasmel.

»Lažeš, tako nisi mislil. Tam nisva slišala nobene človeške besede, ne ti in ne jaz.«

Potnikov se je ozrl v tisti bradati obraz, ali v temi ga ni razložil natanko; spreletelo ga je kakor strah.

»Povej mi, kdo da si,« je ukazal in je stal pred njim.

»Siromak, počitka želján,« je rekel cigan čisto tiho. »V moji culi ni drugega nič, nego žalostna zgodba.«

»Še zgodbo zase ohrani,« je odgovoril Potnikov ter je stopal z dolgim korakom; cigan je stopal za njim. Ko sta prišla do hiše, je vprašal Potnikov:

»Ali si večerjal?«

»Večerjal sem; ampak za vprašanje ti Bog povrni.«

»Pa lahko noč,« je rekel Potnikov in je pokazal na hlev.

»Tam je stelje zadosti in tudi toplo je.«

Nato je stopil v hišo. Brata sta sedela za mizo. Prej niso žgali olja drugače nego pozimi, ali zdaj so čakali večer za večerom pred gorečo svetilko. Nobeden ni povedal drugemu, še z očmi ni razodel, da ga je strah teme in prihodnjih dni.

»Kje je oče?« je vprašal starejši.

»Napregel je; kam da pelja, ni povedal,« sta odgovorila brata.

»Jaz bom napregel jutri,« je rekel starejši.

Onadva sta ga pogledala.

»Saj vem, kako misliš,« je žalosten rekel najmlajši in na jok mu je bilo.

Drugi pa je rekel ves miren in moški:

»Jaz še čakam. Na nas vse pride vrsta; nate je prišla najprej, kakor se spodobi. Kamorkoli pojdeš, Bog s teboj; in da bi se povrnili bolj veseli, nego pojdemo.«

Čakali so na očeta pozno v noč; govorili so tiho, da bi ne vzdramili matere, ki je spala v mali izbi. Najmlajši pa se je spomnil na mater, ko je vprašal:

»Pa da pobegnemo vsi trije — kam bo mati?«

Starejši je odgovoril:

»Mati bo čakala, da se povrnemo, pa če se povrnemo čez sedem ali čez sedemdeset let.«

Sedeli so do polnoči, govorili so malo, njih srce pa je bilo grenkobe do vrha polno. Ko je odbila polnoč, so se spogledali in so vstali.

»Tudi če do jutra čakamo, ne bo drugače,« je rekel starejši.

»Treba je, da se poslovim od vaju, dokler ne prideta za menoj. Slovo je žalostno, svidenje bo vse drugačno. Rad bi še zadnjikrat počival pod to streho, ki je bila naša in ni več.«

Segli so si v roko, nato pa so počivali do jutra.

Ko je bilo kosilo na mizi, se je vrnil oče; sinovi so povsili glavo in se niso ozrli nanj. Oče pa je gledal od obraza do obraza in se je čudil.

»Kaj sem se zmotil in sem prišel v tujo hišo? Ali me ne poznate več?«

Odgovoril pa mu nihče ni; mati in vsi trije sinovi so položili žlice na mizo.

»Ali niste lačni več? In ali ste gluhi in mutasti kar vsi po vrsti? Potrpite, takoj vas potolažim.«

Šel je ter je prinesel z voza za mater židano ruto, za starejšega novo pipo, za srednjega brušen nož, za najmlajšega pa nov klobuk.

»Glejte, kaj sem vam prinesel iz mesta. Napregel sem, pa sem rekel: zakaj bi se človek malo ne ogledal po svojih daljnih znancih? In sem se res prizibal prav do mesta. Čemu bi se ne izprehodil? Delo mi uide tako malo

kakor smrt! Tukaj sem ustavil, tam sem ustavil, prijazno pokramljal in vino pokušal — pa je minil večer in je minila noč in zdaj je resnično že poldne. Kaj pa me gledate tako zabodeno? Ali si ti moja žena in ali ste vi moji sinovi ali ne, vas vprašam?»

»Kakšni prazniki pa so in kakšni godovi?» je rekla mati in se ni dotaknila rute.

Sinovi so molčali in so gledali mrko predse.

Takrat je stari Potnik vstal ter je udaril s pestjo po mizi.

»Ali sem še gospodar, ali nisem več? Ali sem vaš oče, ali sem vaš hlapec?»

Zalučil je na tla najprej stvari, ki jih je bil prinesel iz mesta, nato še svoj krožnik in skledo za njim.

»Kakor s to pipo in kakor s to skledo, tako storim z domačijo, če me je volja. Kdo ima pravico, da bi gledal postrani in da bi mi očital? Reci kdo besedo, reci, da ga porinem čez prag!»

»Ne bo treba, oče, sam pojdem,« je rekel starejši in je vstal izza mize.

Oče ga je najprej osupel pogledal, nato pa je široko zamahnil z roko.

»Pojdi še to uro, le kar poveži!»

»Še to uro pojdem; z Bogom, oče,« je odgovoril starejši.

Oče pa si je potisnil klobuk na čelo, okrenil se je brez odgovora in slovesa ter je zaloputnil duri za seboj. V glavi mu je še brnelo od nočevanja in pijače, ali nameiril se je naravnost do Elije, srd hladit.

Materi se je tresel glas in njene oči so bile solzne, toda branila ni starejšemu in ga ni prosila, temveč mu je rekla:

»Kakor je treba, tako stori. Ali nikoli in nikjer ne pozabi, kje da je tvoja domačija. Čakala bom nate, daj Bog, da te dočakam!«

Visoko je še stalo sonce, ko je zadel starejši Potnikov culo na ramo ter se poslovil od matere in od bratov; na pol pota do Kovačevih se je ozrl: vsi trije so stali na pragu in so gledali za njim, bela hiša se je svetila v soncu. Takrat se mu je storilo hudo pri srcu; zobé je stisnil in stopil je hitreje, da bi ga bridkost ne premagala. Od daleč ga je ugledala Mana s polja in njene oči so ga spoznale. Ko je prihitela do vrta, je bila vroča v lica, njene oči pa so bile motne od zatajenih solz.

»Zakaj že danes, zakaj se ti tako mudi?« je vzkliknila.

»Saj sem ti rekel: jutri ali pojutrišnjem. Jutri je še zmerom boljše, nego pojutrišnjem, najboljše pa je no-coj. Ti se spomni, kaj si obljubila: da ne boš jokala in da boš čakala name.«

»To povej, kdaj da se povrneš, da bom štela tedne in dni.«

»O Mana, dal bi mu cekin, kdor bi mi to povedal! Veruj in upaj, kakor jaz upam, pa boš vesela. — Adijo, pa še lep spomin mi daj na pot!«

Mana se ga je oklenila okoli vratu, on se je sklonil in jo je poljubil na ustna.

»Adijo! Lep spomin si mi dala, pa še veselje v srce.«

Obema se je zdelo, da sta govorila komaj troje besed; ali ko je stopil Potnikov na cesto, je pogledal proti nebu in je videl, da se je sonce že bilo nagnilo blizu do hriba. Še se je ozrl in je pozdravil z roko, ona mu je odzdravila izza vrta; tako daleč je že bil, da ni več razložil njenih solz.

Blizu Elijeve krčme je prisopel cigan za njim.

»Postoj, postoj! Saj se ti še nisem pošteno zahvalil za prenočevanje.«

Potnikov se je okrenil in je temno pogledal.

»Kaj bi rad?«

Cigan je stopal dvoje korakov za njim, kakor da bi ga bilo palice strah.

»Sam ne vem, kaj da bi rad — le toliko vem, da me srce goni in sili med nesrečne ljudi, kakor muho k sveči. Zato sem sinoči pod tvojo streho prenočeval in bom tudi nocoj — in tudi še nadalje, dokler bo kaj strehe. Iskal sem te in sem prišel za teboj, da bi se poslovil s prijazno besedo in da bi ti nauk dal na pot: ne prepevaj in ne vzdihuj!«

Potnikov je molče zamahnil z roko ter pljunil na cesto. Prišla sta do Elijeve krčme; Potnikov se še na duri ni ozrl, cigan pa je stopil proti pragu. Ko se je Potnikov že nameril v hrib, je še slišal globoko iz doline ciganov kričavi glas:

»Ne prepevaj in ne vzdihuj . . . tudi ne pljuj nikar!«

»Kdo pa je šel tod mimo s culo na rami?« je vprašal Elija cigana.

»Ali ni bil Potnikov starejši?«

»Tisti je bil,« je odgovoril cigan in se je lokavo nasmehnul v svoje kuštrave brke.

III

Življenje osojniških faranov je bilo kakor aprilsko vreme; že ob tistih časih, ko je stari župnik pridigal gluhim ušesom, po njegovi smrti pa še celó.

V nedeljo ni bilo vriskanja in prepevanju ne konca ne kraja, da bi si mislil človek: glej, ta fara je srečna in zadovoljna, da ji ni enake na svetu. V ponedeljek pa so povešali glave in so vzdihovali tako milo in ganljivo, da bi se kamen razjokal.

Zgodilo se je mnogokdaj, da se je faran dodobrega napil pri krčmarju Eliju; ko pa je imel že rdeče oči in težak jezik, je naslonil glavo ob pesti ter se je začel smiliti sam sebi. Tedaj je tudi Elija pokazal žalosten obraz in je tolažil vzdihujočega s prijazno besedo. Največkrat pa je tarnal stari Potnik in njega je Elija najrajši tolažil.

»Tako nam je že sojeno,« je rekel Potnik. »Naj se obrnemo na desno ali na levo, povsod je nadloga in skrb. Naši dedje so hudo trpeli, naši očetje še hujše, mi pa trpimo do krvi — kedaj bo trpljenja konec? Nikoli ga ne bo, le verjemite. Kar je sojeno, je sojeno. Ali bi se izplačalo, da se upiramo in prerekamo? Na tej zemlji so se kmetje uprli nekoč, pred sto in sto leti. Požgali so par

graščin in svojega kmečkega kralja so postavili, ampak le to so privojskovali, da jih je valpet tepel s škorpionji, ko jih je prej samo z bičem. Nič ne pomaga. To naše življenje je kakor življenje slepega konja, ki vleče vodo iz vodnjaka: zmerom v kolobarju, zmerom po eni poti, nikoli se do sitega ne najé in do dobrega ne odpočije; konec pa je smrt. Tako garam in skrbim od pomladi do jeseni, od jeseni do pomladi, moje roke pa so prazne, kakor so bile. — Nalij mi vina, žid!«

Elija je točil in je tolažil.

»Krepko potegni, Potnik, da ti v srcu odleže. Kdo bi vokal in obupaval, dokler je še kaplja v sodu?«

Potnik je zduškoma pil.

»Moj starejši je šel po svetu — ni povedal, kam da je šel, še poslovil se ni. Jaz pa ljubim to zemljo, ki me je rodila, jaz še mislim po stari pameti: boljša suha domača prst, nego tuje zlató. Mladi ljudje ne mislijo več po tej pameti, ošabni so in samovoljni; gredó srečo kopat po svetu, domovina jim je preveč siromašna.«

Počasi je vzdignil kozarec; omamljene misli so se mu tako zasukale in zmedle, da je s pijanimi očmi ugledal v vinu zaklad in čudež.

»Ali še se bo zaobrnilo,« je rekel. »Še bomo našli pot do kralja Matjaža, toliko vam rečem!«

Nato mu je roka omahnila, še preden je vzdignila kozarec do usten.

Bradati cigan je verno poslušal Potnikovo govorico. Ko pa je Potnik omahnil, se je cigan zasmeljal in je rekel:

»Ni nespameten ta pobožni faran, da veruje v kralja Matjaža in da čaka nanj. Jaz vem zgodbo, ki pripoveduje, kako je bila siromaku vera poplačana in kaj da je napravil s tistim plačilom.«

»Pripoveduj, da ne boš zastonj pil,« so ukazali gostje.

Cigan pa je govoril:

»Zgodba je tako čudežna, da bi se ji človek smejal, če bi ne bila resnična od začetka do konca. — V neki fari je živel človek, grabež, oderuh in skopuh, kakor jih živi brez števila po dolenjskih, hrvaških in drugih farah. Ljudje sami niso vedeli, kedaj in kako da se je zgodilo — ampak opredel jih je kakor pajek, tako da se niso več ganili. Še včeraj mu je bil siromak le krono dolžan, pa se je čez noč izlegel iz krone stotak. Komaj so se dobro spogledali, se je zrušila prva kmetija, se je zrušila druga, za drugo tretja. Kmetje so se čudili in so rekli: Saj ne veseljačimo hujše, nego smo prej veseljačili, ne lenarimo bolj, nego smo prej lenarili — odkod ta toča na faro? Spogledavali so se, govorili so tako in tako, tarnali so na vse pretege; ampak sedeli so v grabeževi krčmi in so pili njegovo vino. Šlo jim je v kri in v kosti kakor strup. Zjutraj je pogledal kmet na polje, pa je rekel: Saj je še čas! — in se je napotil v krčmo. Drugi dan se je vreme obrnilo, siromak ni mogel na polje, pa se je grabil za lase

ter je preklinjal vreme in svojo nesrečo; od same bridkosti se je napotil v krčmo.

V tisti fari pa je domoval tudi kmet, ki je bil postaven in premožen in se je zategadelj pajku najdalj upiral. Njegova domačija je bila trdna in starodavna, kakor grofova graščina. Grabež je bil izpočetka ponižen in pohleven do njega, komaj da mu škornjev ni lizal. Tako pa je storil, ker je vedel, da je napuh izmed vseh rib najbolj neumna riba: ujame se celo na prazen trnek.

Neko noč, ko je bogati kmet napravil lepo kupčijo, je ustavil voz pred grabežem in je popival, nato pa še kartal z njim do zgodnjega jutra. Ali zjutraj se je izkazalo, da je zapravil vso tisto lepo kupčijo. Kmet je bil nejevoljen, ampak zamahnil je z roko tjavendan: „Na kant me še ni spravil,” je rekel.

Stvar pa je taka in se je izkazala: kdor je z brega skočil, ne bo ustavil prej noge, nego v jarku. Da bi se potolažil, se je nameril kmet naravnost do grabeža in pajka. Tam je v svojem napuhu snoval tolike in take kupčije, da bi se jim še pijanec smejal in da se je sam grabež čudil. Tiste namere in kupčije se niso nikoli do konca razpletle, ampak bile so kakor korec brez dna: neprenehoma je zajemal iz sodov, ki sta jih skrbljivo napolnila ded in oče, ali zaleglo ni, še za kapljo ne. Tedaj pa je videl, da se mu streha ziblje nad glavo, prestrašil se je in je ves omahnil.

Dolgo je premišljeval in vzdihoval, navsezadnje pa je rekel: ‚Bodi tako ali tako. Moj ded je dopolnil v delu in skrbi devetdeset let, pa je umrl; moj oče se je pehal do zadnjega izdihljaja, pa je umrl; tudi jaz umrjem, kadar pride zadnja ura — čemu bi si kratil z bridkostjo še te poslednje dni?’

Tako je rekel in je šel, pa je zafrčkal še tisto, kar mu je bilo ostalo.

Ko pa je bil dom zarubljen in je stal bahač ves gol na cesti, se je nenadoma domislil, da ima ženo in da ima otroke. Spreletel ga je velik strah in udaril se je s pestjo na čelo.

‚Joj meni!’ je vzkliknil. ‚Mislil sem v svoji babjevernosti, da živim sam zase, pa sem vendarle sosed svojih sosedov, mož svoje žene in oče svojih otrok. Joj meni! Nič nisem pomislil nanje — ne le sebe, svoj rod sem napravil!’

Toda vzdihovanje mu ni nič pomagalo; pogledal je ženo in otroke in spreletela ga je silna groza.

‚Kam zdaj mi vsi?’ je rekel.

Nato pa je pomislil:

‚Vso hišo mi je vzel, vsaj streho mi povrne. Vse polje mi je ugrabil, vsaj leho mi bo pustil.’

In se je napotil do grabeža. Ta se je smejal in ga je meril od glave do nog.

‚Kdo pa si?’ je vprašal.

„Kaj me več ne poznaš?” se je začudil siromak. „Saj ti si me spravil ob hišo in polje!”

Takrat pa se je grabež sam začudil.

„Jaz da sem te spravil? Zbledlo se ti je in ne vidiš več: ti sam si ravnal!”

Spoznanje je takrat obšlo siromaka in s spoznanjem ga je obšla grenka bridkost.

„Jaz sam sem grešil!” je vzkliknil. „Ampak odpusti grešniku in ne zavrzi ga! Grešil sem, moja žena pa ni grešila in tudi moji otroci ne. Teh se usmili!”

„Sam glej, kakor si prej gledal,” je rekel grabež in se je okrenil, da bi šel.

Tedaj pa je obšla siromaka neskončna žalost, in vzkliknil je:

„Še toliko nimam, da bi si vrv kupil. Usmili se in daj mi vrv, da se obesim.”

Grabež se je navsezadnje usmilil in je posegel v kot.

„Na, vrv,« je rekel, »in obesi se v božjem imenu.”

Siromak je vzel vrv in je šel.

Šel pa je naravnost do bukovega gozda; in ko je bil tam, ni dolgo izbiral in odlašal. Ko je ugledal pripravno vejo, je zalučil nanjo vrv ter je napravil zanko. Ni še dobro visel, ko se je veja odkrhnila in se je nesrečnik zgrudil na tla. Ali ni se zgrudil le na tla, temveč še za klaftro globlje. Zemlja se je udrila in sedel je nenadoma in prav resnično med samimi cekini. Dokler se ni do

dobrega vzdramil, ni verjel ne svoji pameti, ne svojim očem. Navsezadnje pa je stvar razbistril ter se je napotil do grabeža.

Temu je rekel:

„Zahvaljen bodi stotisočkrat za svojo dobroto!”

„Za kakšno?” se je začudil grabež.

„Na veji sem visel, pa sem padel v zaklad,” je rekel siromak.

Takrat pa je grabež napol omahnil ter se grozovito razljutil.

„Moje zlató je, tat, rokovnjač!”

„Kako, da je tvoje? Tam ni zapisano, ne na papirju, ne na zlatu.”

„Jaz sem hranil.”

„Ni zapisano!”

Tako je šla pravda svojo pot; pravica pa je razsodila po pravici, ker drugače ne more: da gre poglavitni delež tistemu, ki je zaklad razodel, zato ker ni gospodarja, ki bi očitno dokazal svoje pismo.

Nad vse mere in misli je bil siromak vesel ob toliki sreči. Bogatejši je bil nego tedaj, ko je spoznal grabeža pajka. Zato se je napotil naravnost do njega.

„Nikar nič ne zameri,” je rekel.

„Pa kaj bi zameril? Pa kaj bi očital?” ga je tolažil grabež. „Zdaj šele bova delala kupčije!”

„Jih bova!”

Pa sta jih res neutegoma začela delati. Na tak prečuden način, da siromak zakladnik sam ni vedel, če ima v roki zlató ali orehovo listje. Komaj se je dobro devetkrat prespal, mu je rubežnikova palica udarila na hišna vrata.

„Komu sem dolžan, komu da nisem pošteno plačal, jaz, ki imam vrečo cekinov?“ se je začudil siromak zakladnik.

„Kje pa imaš tisto vrečo? Pokaži tisto vrečo,“ se mu je smejal rubežnik.

In tedaj je siromak zakladnik nenadoma spoznal, da ni le vreča prazna do dna, temveč da tudi nima ne gozda več, ne polja, ne senožeti, ne strehe. Edino, kar mu je od vsega bogastva ostalo, je bila popotna palica. Tisto je vzel in je šel po svetu; vsi njegovi so šli za njim. Ker tako mu je bilo sojeno od začetka.« —

Taka je bila ciganova zgodba. Gostje Elijevi so se spogledali in niso razumeli ciganovega norčevanja.

»Kaj je rekel, kako je povedal?«

Vino je bilo v glavi, misli niso šle daleč, zaspale so ob poti.

Bistra pa je bila Elijeva pamet; stopil je k ciganu in ga je vprašal s takim glasom, kakor da bi mu z bičem švrknil v obraz:

»Cigan, ali ne veš drugačnih povesti? Če jih ne veš, ti bom jaz povedal tako, da te bo še v grobu treslo!«

Cigan pa se mu je zasmeljal v obraz tako veselo, kakor da je bil slišal sočno kvanto.

»Oj, krčmar Elija, zakaj pa me gledaš s temi hudimi očmi? Saj niti božjaka nimam v suknji in zemlje še toliko ne, da bi jo z dlanjo pokril. In čemu si se tako razsrdil? Glej jih — ob župnikovi pridigi so spali, pa bi ne ob ciganovi? Nikar se ne boj, krčmar Elija: kakor je sojeno, je sojeno.«

Krčmar se je ozrl po svojih gostih in zvedrilo se mu je lice. Nekateri so kričali ter se prepirali, ko sami niso vedeli čemu; drugi so podremavali, Potnik pa je bil glavo položil na mizo in je smrčal.

Elija je podvil svetilko.

»Polnoč bo, ljudje božji!«

Cigan je stopil k Potniku in ga je stresel za roko.

»Hej, oče, vzdignimo se, vzdignimo!«

Z zaspanim očesom se je ozrl Potnik na cigana.

»Ali da bi se vzdignili?«

»Čas je,« se je smejal cigan in se ga je oklenil pod pazduho.

»Tak pa udarimo, tak le po njem,« je vzkliknil Potnik in je zamahnil s pestjo.

Krčmar je osupnil in strah mu je zahladil v lica.

»Močno vino točiš, krčmar, premočno,« se je zasmeljal cigan in zmerom glasneje se je smejal.

»Stavim, da se mu je sanjalo o kralju Matjažu in o vojski njegovi. Ampak, oče, kralj Matjaž se je zmotil, ali pa so ga nalagali; zakaj še zmerom letajo nad goro črne vrane in daleč je še vojske čas.«

Potnik se je vzdramil, pogledal je vse po vrsti in je spoznal obraze.

»Nič se mi ni sanjalo,« je rekel. »Ampak ti, žid, si za devetdeset tistih židov, ki so Kristusa križali; toliko sem preudaril v sanjah!«

Počasi in trudoma je šel do duri, cigan pa je šel za njim. Pred rezkim hladom, ki mu je bušil v lica, bi bil Potnik omahnil, ali cigan ga je držal krepko.

»Pa vendarle se mi je nekaj sanjalo,« je modroval Potnik, napol sebi, napol ciganu.

»Sanjalo se mi je, da sem tiščal v pesti silno gorjačo. Že sem bil skoraj zamahnil, pa si me stresel za ramo in si me vzdramil! Kdo pa si, da imaš tako pravico?«

Cigan ga je vodil pod pazduho in je odgovarjal pohlevno.

»Popotnik sem, ubog popotnik, ki počiva pod tvojo streho. Ne goni me od praga in ne odreci mi postelje; jaz ne jemljem obresti, temveč jih dajem.«

»Nikomur še nisem kratil stelje in strehe, tudi nisem jemal obresti za vbogajme,« je rekel Potnik.

»Bog daj, da bi ti nekoč tako vračevali, kakor daješ,« mu je odgovoril cigan.

Stopala sta počasi v klanec; Potnik je pokimaval z glavo in se je pogovarjal sam s seboj.

»Pa vendarle se mi zdi, da so bile pravične tiste sanje. Zbrali smo se in smo rekli: Kaj bomo čakali, da nam izpije védomec še to zadnjo kapljo krvi? Mahnimo! In nekdo izmed nas je ukazal: Vzdignimo se, čas je! Pa sem zgrabil za to gorjačo — o, da nisem udaril!«

Cigan ga je prijazno tolažil.

»Blede se ti, oče, zato, ker si pijan. Faranom osojniškim se le v spanju in v pijanosti prikažejo sveti trije kralji: moštvo, pravica in Matjaž. Tisti, ki je rekel, da je čas, se je grdo zlagal; zasmehoval te je, ker je videl, da si vinski in da bi še te lahke gorjače ne vzdignil več.«

Pač je slišal Potnikov njegove besede, ali šle so mimo ušes, kakor gre veter: govorile so, rekle pa niso nič.

Nenadoma je zgrabil cigana pod komolcem.

»Potrpi malo, ti, ki greš z menoj! Ali ni tam gori moja hiša?«

»Tam je!«

»Ali sem tako pijan, da se le meni ziblje in maje, ali pa se maje zares?«

Cigan je natanko pogledal in celó njemu se je zdelo, da se hiša maje; veter pa ni bil tako močan, da bi strehe zibal.

»Tudi luč je v hiši,« je rekel Potnik.

»Kaj da žgo čez polnoč?«

Ni se vzdramil iz vinske omotice, ali obšel ga je velik strah.

»Drži me, kdor že si, ne hodi zdaj od mene, grešnika! Še hiša pojde; veter, ki bi vrbovega lista ne splašil, bo vzdignil to streho.«

Vrhu klanca se je prikazala črna senca; človek je hitel nizdol.

Potnik je potegnil cigana v stran.

»Ne zastavi mu poti! Kaj nisem rekel, da pojdejo vsi, vsi, vsi? Ta je moj drugi.«

Z dolgim korakom je šel Potnikov drugi mimo obeh; ni ne pogledal, ne pozdravil. Hrbet mu je bil globoko upognjen, težko culo je nosil.

»Joj meni, samotnemu!« je zavpil stari Potnik in je omahnil preko ceste. Cigan ga je prijel okoli pasu in ga je vodil. —

Dobro je razložil drugi Potnikov svojega očeta in tudi cigana je spoznal. Grenkost je občutil v srcu, ali izpregovoril ni in tudi ni ustavil koraka. Šel je naravnost v dolino, do Martinovih, ki so domovali kraj farovža. Na dvorišče je stopil, vzdignil je lestev in jo je prislonil do okna.

»Francka!« je poklical.

Odprla je okno.

»Dober večer, Francka, lahko noč, z Bogom in na svidenje!«

»Ali si pijan?« je vprašala Francka.

»Če sem pijan, sem kvečjemu od žalosti. To noč pojdem, pa se vrnem čez eno leto, ali pa čez devet let. Napotil sem se ponoči, zato da se še krščansko poslovim od tebe in da pridem zjutraj do mesta. Povej mi zdaj, če boš čakala name, ali ne; da bom vedel.«

»Čakala bom nate, če prideš čez eno leto, ali čez devet let. Tvoj nagelj bo na tem oknu.«

»Adijo, Francka!«

Poslovil se je, ko sta se komaj dobro poljubila.

»Če je srce mehko, so noge zanič!« je rekel. Šel je mimo temne Elijeve krčme in je debelo pljunil; nato pa se je napotil v hrib.

Prelepa je bila noč in zvezde so žarko sijale, ko se je ozrl drugi Potnikov na svojo domačijo. V srcu ni čutil bridkosti, ko je iztegnil roko za pozdrav:

»Le malo potrpi!« je rekel.

»Kolikor bo leh zapuščenih, jih bomo pognojili; kolikor bo streh razmajanih, jih bomo poravnali!«

Tako se je poslovil in je šel. —

Ob svojem oknu je slonel Elija in je ugledal človeka na hribu.

»Kdo je tisti? Drugi Potnikov je, v misli ga poznam. Bog s teboj na dolgo pot. S teboj in s tvojimi bi se ne meril rad. Tisti niso nevarni, ki sedé na zarubljenem pragu in tarnajo, in tistih je več.«

Tako je razsodil krčmar; zadovoljen je zaprl okno in je upihnil luč. —

Naslednji dan navsezgodaj se je razlegla po fari vest, da Grajžarja rubijo, Grajžarja s hriba. In da ga rubi Elija, krčmar.

»Čemu pa je popival in lenobo pasel?« so rekli nekateri.

»Saj je silil v rubežen, kakor živina v ogenj.«

Drugi pa so molčali in so gledali v tla; spreletel jih je strah.

Nikogar ni bilo, da bi se potegoval za Grajžarjevo hišo in domačijo. Upnik sam, krčmar Elija, je spravil hišo, polje in gozd.

Grajžar je prosil, molil, kričal in klet.

»Vsaj hišo mi pusti, vsaj za gostača me vzemi!«

Krčmar ga ni slišal; stal je tam v črni suknji, tih in trd, kakor pravičen sodnik.

Tedaj je vzkriknil Grajžar, da ga je slišala vsa fara:

»Tat nad tatovi! Moja kri na tvojo glavo.«

Krčmar se je ozrl za njim:

»Prej si gledal sam, pa še zdaj sam glej!«

Grajžar je kakor pijan z dolgimi koraki in brez klobuka hitel v dolino, sam ni vedel, kam; kmetje so stali osupli in potrti pred zarubljeno hišo; in tako jim je bilo pri srcu, da bi se odkrili in pokrižali, kakor ob pogrebu.

Krčmar Elija je videl te obraze in je zaslutil te misli, pa je preudaril v svoji pameti:

»Ni zdravo, da so žalostni in preplašeni; iz žalosti in strahu se rodi spoznanje.«

Okrenil se je do sosedov in znancev in je rekel:

»Kaj bi zdaj stali in žalovali? Nihče ga ni gonil od hiše, sam si je izvolil in kazal pot. Njegov greh, njegova pokora. Niti kozarca mu nisem ponujal več, nego je sam ukazal, niti groša mu nisem posodil več, nego je sam podpisal. Če je znal razsipati, naj bi bil znal še računati. Lepih naukov mu nisem delil in jih ne bom nikomur, zato ker nisem župnik; človek hodi v krčmo pit, molit in vest izpraševat pa v cerkev, ne narobe; župnik ne bo točil, krčmar pa ne pridigal.«

Tako je govoril Elija in vsi so rekli, da je govoril prav in po pameti. In še bolj so se jim zvedrili obrazi, ko jih je povabil s prijazno besedo:

»Dovolj smo si ogledali to žalost, zdaj pa se spodobi, da izperemo iz duše vse hude misli.«

Ko je slišal cigan take besede, se je na vse grlo zasmel, in smejal se je ves čas, ko je hodil za procesijo, ki se je napotila naravnost do Elijeve krčme.

»Daleč sem prišel po svetu, ali take procesije še nisem videl,« je rekel.

»Le dobro si jo oglej,« mu je odgovoril Elija in ga je ošvrknil iznad rame s hudobnim pogledom.

Prišli so do krčme, posedli so za dolge mize, Elija je nosil steklenico za steklenico in je točil po vrsti z vajeno roko. Nad vse mere je bil poslužen, gladek in prijazen.

»Bodite danes moji gostje, kakor sosed pri sosedu,« je rekel.

Pili so. V prvo kapljo je utonil strah, v drugo je utonila bridkost, iz tretje že se je vzdignilo sladko veselje. V nobenem srcu več ni bilo misli na Grajžarja in na ru-bežen.

»Kaj pa gledaš in čakaš? Vzemi harmoniko, ali pa usta odpri,« je ukazal krčmar ciganu.

Cigan je zagodel, ali bila je žalostna romarska pesem.

»Ali se ti blede?« je vzkliknil krčmar.

Komaj pa je tako vzkliknil, je ves osupnil; zakaj gostje vsi, kakor so bili že vinski, so zapeli tisto žalostno romarsko pesem. Tudi njih obrazi so bili nenadoma potrti in trudni; obrazi romarjev, ki se mučijo prepevaje po strmem klancu vkreber.

Cigan se je zasmel, mahoma je presekal romarsko na sredi in je zagodel prešerno poskočnico; obrazi so se zvedrili, kakor da bi bil trenil in skozi odprta okna se je razlegla po dolini vesela fantovska pesem.

»To je beseda prava!« se je razveselil krčmar.

Do mraka so pili in prepevali Elijevi gostje. O mraku pa je stopil eden izmed njih pred hišo in se je vrnil v krčmo tako bled, kakor da je bil ugledal samo smrt. Odprl

je usta, da bi govoril, ali beseda ni šla z jezika, le z roko je pokazal proti durim.

»Ej, kaj bi pač bilo,« je rekel drugi, stopil je pred hišo, pa se je vrnil prav tako bled.

Nato so vstali vsi, streznili so se mahoma, kakor s snežnico politi in do mozga jih je spreletel strah. Ko pa so stopili pred hišo, so se razbegnili, kakor da je bila božja roka udarila mednje.

Na tepki pred krčmo je visel Grajžar; truplo se je v vetru narahlo pozibavalo, gola glava je klonila globoko na prsi. Pod tepko je ležala lestev, ki jo je bil pristavil.

Eliju so se zašibila kolena.

»Ljudje! Sosedje! Hlapec!« je klical s hripavim glasom.

Ali nikogar ni bilo. Hlapec se je zaprl v hlev, kmetje pa so bežali v dolino in se niso ozirali.

Stopil je v krčmo, izpil je na dušek poln kozarec vina in se je vrnil pred hišo. Težko sopihaje je vzdignil lestev, prislonil jo na vejo ter stopal počasi in trepetajoč, klin za klinom. Veja se je udajala in zibala. Oklenil se je veje z levico ter je z desnico prerezal vrv; zamolklo je udarilo truplo v travo. Ali v svoji grozi je bil zamahnil tako slepo in krepko, da se je lestev nagnila ter je treščil na tla naravnost na truplo, lice do lica. Planil je in je zakričal tako silno, da so ga slišali v dolini do zadnje hiše. Ko je udaril z glavo ob mrtvi obraz, se mu je zazdelo, da so ga

pogledale bele oči in da so se mrtva ustna hudobno nasmehnila.

Pobegnil je v hišo, zaklenil vse duri in zadelal vsa okna. Svetilko v veliki izbi je privil, da je gorela še svetlejše, v svoji podstrešni izbi pa je prižgal dvoje sveč ter je legel oblečen na posteljo; odel se je z dvema plahtama, ali od glave do nog se je tresel od mraza.

Tisto noč ni spal krčmar Elija in tudi po dolini so bila vsa okna svetla.

IV

Zagreblji so Grajžarja v neblagoslovljeno zemljo in kmalu je prerasel plevel njegov grob. Teden dni so bili osojniški farani hudo potrti in so hodili rajši v cerkev nego v krčmo. Tudi se jim nikoli poprej ni toliko in tako neprijetno sanjalo. Grajžar je pač umrl, ali grešnim dušam ni dal miru in prikazal se je v dolini osojniški vsako noč, včeraj onemu, danes temu. Brez klobuka je bil, ves bled in zelen v obraz, roke pa je imel zatekle.

Tudi stari Potnik ga je videl takega in ves se je tresel od groze, ko je zjutraj oznanil sosedom to zgodbo. Vračal se je domov ob pozni uri, a ker je bila pot dolga, noč pa topla, je legel pod klancem v travo, da bi zadremal. Ali komaj je zatisnil oči, je težko zasoplo in zavzdihnilo deset korakov pod njim in v klanec je stopil Grajžar, prav tako upognjen in betežen, kakor je zme-rom hodil. Potnik se je pokrižal ter je obgovoril ubogo dušo:

»Kaj da hodiš po teh krajih še po svoji hudi smrti?«

»Za svoje grehe delam pokoro,« je rekel Grajžar, »kakor jo boš ti delal za svoje.«

In je šel počasi v klanec, upognjen do pasú, kakor da bi skalo nosil na hrbtu.

»Pijan si bil in sanjalo se ti je,« mu je očital neveren sosed. »Grajžar je mrtev in pokopan, trava mu že raste na grobu.«

Ali drugi sosedje niso bili takih misli.

»Niso babjeverne sanje. Kdo izmed nas ga ni že videl? Bog mu daj večni mir, nas pa obvaruj vsega hudega.«

Kakor slana je ležal strah na srcih. Teden dni ni slišala osojniška fara ne vriskanja, ne prepevanja, ne vesele besede.

Malo gostov je imel ob tistih časih krčmar Elija. Komaj se je mračilo, je pobegnil poslednji pivec kakor iz zaklete hiše. Edini cigan je sedel v svojem temnem kotu samotni in tih; nikogar ni bilo, da bi poslušal njegove pesmi in kvante. Elija mu je točil za vbogajme, ker mu je bilo dolgčas samemu, za plačilo pa ga je cigan vedril in tolažil.

»Nič se ne boj, krčmar Elija; kadar je jabolko zrelo, pade z drevesa prej ali slej. Tudi ta izba bo še polna in glasna in vesela, da se bo razlegalo čez devet fara. Dolgo ne bova več samotarila. Jutri bo sedmina po Grajžarju; le pripravi vina, kruha in mesa, da ne bodo gostje lačni in žejni. Zakaj rečem ti, krčmar Elija: če bi devet Grajžarjev storilo žalostno smrt na tepki, deseti in pos-

lednji Grajžar bi vendarle prišel sedmino praznovat pod tvojo streho in še bratovščino bi pil s teboj.«

Cigan se ni zmotil v svoji bistri pameti. Ko je minilo sedem dni, je bilo faranom dolgčas, pa so rekli:

»Kaj bi se tresli in bali, saj nismo otroci! In kaj bi žalovali za grešnikom, ki še krščanskega groba ni zaslužil. Bog bo že vedel, zakaj ni dodelil miru njegovi duši.«

In so se napotili praznovat sedmino pod Elijevo streho. Krčmar je stal na pragu in jih je pozdravljal z veselim obrazom in prijazno besedo, toliko da ni objel vsakega posebej. Tudi faranom je bilo prijetno pri srcu — kakor človeku, ki je bil teden dni zdoma, pa se vrne v soboto zvečer ter se počitka željan stisne k topli peči.

Elija je točil do pozne noči; do pozne noči se je razlegalo petje po fari.

»Kaj bi povešali glavo, dokler nam hujšega ni,« so moško modrovali.

»Bog daj mrtvim nebesa, živim pa veselja in žejnim vina.«

»To je beseda,« se je razveselil Elija.

»Kimavcu in cmeravcu še nikoli ni rodila zemlja; dobra volja pa je že pol žetve.«

In vse je bilo, kakor je oznanil cigan: noč za nočjo se je razlegala prešerna pesem po dolini; Elijeva krčma je bila ob nedeljah in praznikih tako polna, da se je gostom smilil ubogi krčmar, ki je bil ves pôten in zasoplen; in

čudo prečudno: Grajžarjeva duša je zadobila mir, nihče ga ni več srečal ne podnevi in ne ponoči, izginil je brez sledu kakor njegov spomin. Farani so živeli, kakor so živeli od nekdaj: v nedeljo so plesali, v ponedeljek vzdihovali.

Jeseni, že v oktobru, pa se je nenadoma splašila vsa dolina.

Kovač se je pripeljal iz mesta, spravil je voz in konja ter se je napotil v krčmo kakor je bil, še z bičem v roki.

Elija ga je veselo pozdravil, Kovač pa je rekel:

»Ne bom sedel in ne bom pil. Prišel sem, da se pogovorim s teboj.«

»Tudi sedé se lahko pogovoriva in vino ne škodi jeziku,« je odgovoril krčmar.

Kovač ga je temno pogledal.

»Čuj, žid! V mestu sem bil, da bi vzdignil denar. Drugače sem jeseni nosil denar v mesto, letos pa sem šel ponj. Niso mi ga dali, ker pravijo, da sem do grla zadolžen. Žid, kaj praviš?«

Elija je pomežiknil, kakor da se mu je bilo zableščalo, in je privzdignil rameni.

»Kaj bi rekel! Doslej si gledal sam, še zdaj sam glej.«

»Ne boš tako opravil!« je vzrožil Kovač. »Povej, če sem zadolžen do grla, ali ne!«

»Kaj ne znaš sam računiti in šteti? Če so rekli, da si, torej si!«

»Prav si povedal, žid! Štel bom sam in računil, natančno štel in računil.«

»Pametna beseda. Tudi jaz bom štel.«

»Zdaj pa najprej meni šteje! V mestu niso vedeli, kdo da sem, ti veš.«

Elija ga je lokavo pogledal izpod obrvi in se je umaknil za korak.

»Vem, kdo da si, zato ne dam!«

Kovač je osupnil.

»Doslej si dajal, čeprav si odiral.«

Krčmarjev obraz pa je bil nenadoma ves trd in siv.

»Dokler si bil gospodar, sem dajal; zdaj nisi več gospodar.«

Kovač je planil do njega.

»Kaj si rekel? Reci še enkrat!«

Krčmar se je umaknil, iztegnil je roke proti njemu in je kričal:

»Na pomagáj, ljudje, na pomagáj!«

Kovač je zaobrnil bič in je udaril z okovanim koncem. Ko je udaril prvič, se je ulila krčmarju kri preko lica; udaril je drugič in krčmar se je zgrudil na obraz.

»Ná, živina,« je rekel Kovač in ga je sunil z nogo, da se je zavalil pod mizo.

»Zdaj boš pomnil, da nisem Grajžar!«

Nato je stopil k mizi, natočil si je kozarec vina in ga je izpil na en sam dušek. Zaloputnil je duri za seboj ter se

je napotil proti domu s tako vedrim obrazom in mirnim srcem, kakor da je bil opravil bogoslužno delo.

Doma je poklical ženo in otroke ter jim je rekel:

»Veliko hudega sem vam storil, če mi vi odpustite, mi bo tudi Bog odpustil. Ravnajte boljše, nego sem jaz ravnal in ne spominjajte se me s kletvijo, temveč molite zame!«

Družina je naglas zajokala, ko je slišala take besede. Še tisti večer so prišli orožniki, uklenili so ga in ga gnali skozi vas. Kovač ni bil žalosten in ni klonil glave.

»Ali je mrtev?« je vprašal.

»Molči!« je odgovoril orožnik.

Osupli in prestrašeni so stali sosedje ob poti.

»Ali je izdihnil žid?« jih je vprašal Kovač.

»Premalo si mahnil, preslabo si meril,« je vzkliknil sosed.

In še jih je ogovoril Kovač:

»Ne prestopite njegovega praga, da ne pojdete, kamor grem jaz!«

»Molči!« je ukazal orožnik.

Za njim je šla dolga procesija faranov, vsi so bili potrti in niso govorili naglas, skoraj da se niso odkrili.

Tako so prišli mimo krčme. Ob oknu podstrešne izbe je slonel Elija; bled je bil v lica in glavo je imel obvezano. Vsi so se ozrli nanj, on pa je gledal na cesto in tih smehljaj se je prikazal na njegovih ustnih.

Kolikor dalj je šla procesija, toliko krajša je bila; sosed za sosedom se je vračal, in ko je stal Kovač na hribu, je bilo z njim le troje orožnikov.

»Škoda ga je,« so rekli sosedje in so se tolažili.

»Nagle jeze je bil zmerom, zdaj pa se mu je slabo sponesla ta jeza. Sam si je naložil, sam naj nosi!«

Še tisti večer so sedeli v Elijevi krčmi, točila pa jim je dekla. —

Na zimo, že blizu božiča, je osupnila vdругič dolina osojniška.

Elija se je bil za silo popravil in je prihajal pozdravljat svoje goste. Izpod las se mu je vlekla do obrvi široka rdeča brazgotina, v lica je bil siv in suh.

»Kako je zdravje?« so ga vpraševali.

»Bi že bilo. Ampak za čelom brní, káje ne prenesem in ne pijače.«

»Kaj pa z razbojnikom? Kaj so rekli sodniki?«

»Kaj bi rekli drugače, nego po pravici? Pet let so mu prisodili.«

»Pet let!«

Farani so se spogledali, krčmar pa je razložil:

»Sam si jih je prisodil, tistih pet let. Še vprašali ga niso, pa je rekel: Žal mi je, da ga nisem ubil; ubiti sem ga mislil. — Tako je, ljudje božji, če je človek nagle jeze.«

Ko so se pod večer gostje razšli, je ostal še sam Martinov v krčmi.

»Kaj pa ti?« ga je vprašal Elija in je podvil svetilko.
»Čas je, pozna je že ura.«

Martinov je imel vino v glavi, pa je sedel za mizo in se je smejal.

»Le toči, Elija, le toči. Zato sem še malo posedel, da bova sama. Nikar se ne umikaj, nimam biča s seboj.«

»Kar nakratko povej,« je rekel Elija in je stal za durmi.

»Nakratko bom povedal! Včeraj sem te prosil denarja, ker nam bo huda predla za praznike. Ti pa si rekel, da nečeš.«

»Da nečem, tako sem rekel,« je potrdil krčmar.

»Nato pa si še rekel, da si mi dal že več ko preveč in da še toliko zemlje nimam, kolikor bi je s tolarjem pokril.«

»Tudi to sem rekel, vse si prav povedal.«

»In navsezadnje si še rekel, da tudi tista lepa hiša zraven farovža ni več moja in da sem v nji le gostač od davi do drevi; pa če se ti zazdi, da se tja preseliš.«

»Tako sem govoril. In zdaj sem prav resnično sklenil, da se tja preselim.«

Martinov se je tako veselo zasmel, da ga je krčmar ves začuden pogledal.

»Ali se boš res selil? Kedaj pa se boš selil?«

»Na spomlad že, na spomlad,« je odgovoril Elija.

»Torej na spomlad? Glej ga, kako natanko vé za prihodnje čase in reči. Ker si tak učenjak, pa mi še natoči.«

Krčmar je točil, natihem pa je premišljeval:

»Ali je do dobrega pijan, ali se mu je zmešalo od bridkosti, ali pa kani skrito hudobijo?«

Martinov je pil, pa se je mahoma okrenil do krčmarja.

»Stoj, žid. Hiša, praviš, da je tvoja. Ali je tvoj tudi hlev?«

»Tudi hlev in živina v njem.«

»Pa skedenj?«

»Moj!«

»Pa kozolec?«

»Moj!«

»Glej ga, vse je njegovo! Navsezadnje tudi zidanica v nogradu?«

»Tudi zidanica!«

Martinov si je točil sam, vstal je in je visoko vzdignil kozarec.

»Da naju obadva obvaruje Bog vsega hudega!«

Izpil je, nato pa se je tako smejal, da se mu je tresel ves život.

»Lahko noč, Elija,« je rekel in je šel.

Krčmar je stal na pragu in je gledal za njim, dokler ni senca utonila v noč. Nazadnje je zamahnil z roko in je pljunil.

»Pijan je od vina in od žalosti.«

Pa je šel ter se je zaklenil v svojo podstrešno izbo.

Ni še dobro zadremal, ko je vztrepetal od groze ter planil s postelje. Zazdelo se mu je, da se je okno potihoma odpahnilo in da gleda nanj beli Grajžarjev obraz. Krčmar je stal sredi izbe in se je tresel od mraza, ali ne človeka in ne duha ni bilo.

Takrat pa je ugledal, da je okno svetlejše in da je zunaj luč. Potegnil je zagrinjalo v stran in pred očmi se mu je zazibalo.

V žarki luči se je svetila vsa dolina do hriba in do neba. Krčmarju se je bleščalo od tolike svetlobe; ni razločil, ali gori en sam hlev, ali pa je v plamenu vsa fara. Kakor bliski od zemlje so švigale iskre proti nebu in zvezde so ugasnile.

Krčmar si je ogrnil svojo črno suknjo in je planil na cesto. Privzdignil je suknjo do kolen in je hitel v dolino, kakor ni hitel še nikoli.

Na pol poti ga je zgrabilo za ramo tako krepko, da je omahnil v kolobarju.

»Elija, ali sem te res dočakal? Postoj, Elija!«

»Izpusti!« je kričal krčmar in kolena so se mu šibila od strahu.

»Nikar ne kriči, nimam biča s seboj. — Ampak poglej, ozri se v dolino — tam je tvoj dom, tja se boš selil! Ves svetel je, svetlejši od sonca, celo ponoči! In tudi hlev je

zraven: živina je v njem, ampak ponoči so vrata zaklenjena. — Zbogom, ljuba duša, mudi se mi še dalje.«

Martinov je hitel v noč, Elija pa je stal na poti, tih in trd, kakor od kamna. Ali nenadoma ga je spreletela črna misel in vrnil se je proti domu z jadrnim korakom, trepetajoč od groze in ves zasopljen.

Pred hišo je stal cigan in je gledal v dolino; z dlanjo si je bil zasenčil oči, ker se mu je bleščalo od žarke svetlobe.

»Ali je že bil tukaj, ali je že prišel tod mimo?« je vzkriknil Elija.

»Kdo?« se je začudil cigan.

»Bog bodi zahvaljen, ni ga še bilo in ga ne bo, pozabil je!« si je oddahnil krčmar.

»Kdo je pozabil in kaj?« je izpraševal cigan.

Elija pa se je razsrdil.

»Čemu ne greš gasit? Kaj stojiš in zijaš? Gasit!«

»S tega kraja se lepše vidi,« je mirno odgovoril cigan in se ni ganil.

Elija pa se je vrnil v dolino, dasi je bil ves truden in bolan. Rana na čelu ga je zaskelala in se je odpirala, pred očmi se mu je majalo.

Ko je prišel do farovža, se je s silnim truščem zrušila Martinova hiša in iz črnega tramovja je švignil plamen do neba. Tudi farovška streha se je bila že trikrat vnela in trikrat so jo pogasili. Na cerkveni strehi in v linah

zvonika so čakali kmetje s polnimi škafi; komaj je iskra planila, je bila udušena. Za Martinovo hišo samo se nihče več ni zmenil, tudi ne za hlev in za skedenj.

»Zakaj tukaj ne gasite, ljudje krščanski?« je kričal Elija.

Kmet ga je sunil v stran.

»Daj sam, če boš kaj opravil! Spoti!«

Elija je omahnil tako blizu ognja, da ga je zapeklo v roke in lica.

»Gasite!« je kričal.

»Kaj je hiša tvoja?« ga je vprašala ženska. »Še Bog, da smo rešili, kar se je rešiti dalo, ta pa bi zmerjal in ukazoval.«

Prisopel je kmet s polnim vedrom.

»Kaj pa ta stoji in zijá? Ali pomagaj, ali pa se izgubi!«

Temni pogledi so strmeli nanj, da jih je skoraj na obrazu čutil.

»Žid nam ni prinesel sreče! Kar je med nami, se ljudje obešajo ter pobijajo in požigajo.«

Krčmar ni rekel besede, povetil je glavo in je stopil v senco. Ni jim odgovoril naglas, ali odgovoril jim je v svojem srcu:

»Za vsako besedo boste odrajtali pošteno plačilo in za vsak pogled! Jaz merim z natanko tehtnico in moj spomin je verna knjiga, ki se nikoli ne moti in ničesar ne pozabi.«

Počasi in ves upognjen se je napotil v klanec proti domu. Spotoma se je oziral po dolini in po rebri; od hiše, od hleva in od skednja se je še svetilo, ali plamen je bil zmerom nižji in se je dušil v dimu; kozolec je gorrel na rebri kakor visok kres; nihče ga ni gasil, ker je stal na samem in ker tudi vode ni bilo blizu; celó od zidanice na oni strani doline se je kadilo.

»Ničesar ni pozabil, prav ničesar ne!« je zavzdihnil krčmar in se je z obema rokama zgrabil za glavo. Kaplja krvi se je prikazala iz rane in mu je omočila dlan.

Ko je stopil v izbo, je sedel za mizo cigan in si je točil sam. Tiho je žvižgal in popeval zase; očitno je bil dobre volje, tudi oči so se mu svetile kakor nikoli.

Elija je vzdignil steklenico, dvakrat si je natočil in je obakrat na dušek izpil. Nato je omahnil za mizo.

»Namoči mi cunjo v mrzli vodi, pa jo prinesi,« je prosil cigana.

Cigan je ubogal in krčmar si je ovil cunjo okoli glave. Njegov pogled je bil ves moten in bolan.

»Kaj misliš, cigan, ali sem res tako velik razbojnik?« je vprašal s trudnim glasom.

»O, silen razbojnik si! Ampak kdo bi ti očital in kaj? Najbolj pobožen volk bi se vdal izkušnjavi, če bi ga zaprli med same ovce.«

Krčmar je naslonil v dlani razbolelo glavo.

»Glej, časih pride ura, ko je človeka strah in ko mu je hudo, da je sam. Nocoj je udarila zame taka ura. — Daj, toči mi, cigan!«

Cigan je točil, krčmar je pil.

»Drugače nisem slaboten človek, saj veš, cigan! Nikoli nisem maral vzdihovanja in rajši bi prelil vedro krvi, nego eno samo solzo. Zdaj pa sem ves podoben tej mokri cunji na mojem čelu. Ali se staram, ali pa se mi je v glavi nekaj razmeknilo, ker me je bil lopnil tisti razbojnik.«

Počasi je govoril krčmar, s težkim, tihim glasom; cigan je verno poslušal in se je smehljaj.

»Ne staraš se ne,« je rekel. »Starejši sem od tebe, čeprav je moja brada črna. Tudi lopnil te ni tako hudo, da bi se ti bili možgani razcepili, saj je rana komaj za prst široka. Ampak lahko je, da se je volk tako preobjedel tolstih ovac, da mu je navsezadnje segla v žile njih ovčja kri. Pripetilo se je mnogokdaj, da se je velik harambaša pobabil, ker je živel med babami.«

Elija ga je temno pogledal.

»Ali res tako misliš, ali pa si izkušnjavec?«

Cigan se je zasmel.

»Čemu bi se tebi lagal, ko veš, da te poznam od vrha do tal?«

Točil je sebi in krčmarju. Ko je krčmar izpil, mu je roka omahnila in ozrl se je ves prestrašen.

»Pil sem nocoj, čemu si mi točil, cigan? Glej, vsa vroča je že cunja, izplakni jo!«

Jezik se mu je opletal od slabosti in od vina. Ko si je obvezal glavo, je vzdihovaje vstal.

»Zdaj pa me še podpri, cigan! Tako se mi noge šibe, kakor se mi še nikoli niso.«

»O, kakšna bo ta noč, ta samotna, dolga noč,« je vzdihoval. Ko sta stopila v izbo, je cigan prižgal svečo, krčmar pa je v suknji legel na posteljo.

»Daj, cigan, prinesi mi še vina, polno steklenico prinesi in kozarec, da bom lažje spal.«

Cigan je prinesel vina.

»Zaklenil bom sam!« je rekel krčmar, cigan pa se je vrnil v spodnjo izbo.

Komaj je bil krčmar sam, se je trudoma vzdignil iz postelje in je stopil do okna.

Le malokdaj se je še zaiskrilo iz pogorišča. Krčmar je razločil temne sence kmetov, ki so čuvali, da bi veter ne vzdignil iskre izpod tramovja ter je ne zanesel na sosedovo streho.

Kakor je bil krčmar bolan in omamljen, so mu zaškripali zobje od srda.

»Kako sodite zdaj tam doli? Kaj ste mi privoščili in prisodili? Odrajtni boste bogato plačilo za vsako besedo in tudi za vsako hudo misel.«

Tako je rekel v svojem srcu. Ali srd ga ni potolažil in ne ozdravil. Ko je legel vdruči, je zatisnil oči, spanja pa ni bilo. Natočil si je vina; ali ko je pil, se mu je roka tresla in vino se je razlivalo po vzglavju in po rjuhi. Luč ga je skelela v oči, upihnuti pa je ni maral.

»Da bi že noč minila, da bi se že zarja prikazala! — Glej, steklenica bo že prazna, pa nisem ne pijan in ne zaspan.«

Ali noč je bila dolga, nebo je bilo temno, zarje od nikoder.

»Pravijo, da človek zaspi, če moli. Molil bom — kam, do katerega Boga?«

Vstal je, pot mu je lil od obraza, život pa mu je stresal mraz.

»Družbe je treba! V družbi se bo oko samo zatisnilo, bo glava sama klonila. Odprta je izba, cigan pije, kaj bi drugače?«

Omahnil je do okna in ga je odprl.

»Cigan! Pridi, cigan! Pridi in vina prinesi!«

Od zdolaj ni bilo odgovora. Veter je zapihal, iz doline je švignila iskra in je ugasnila visoko pod nebom, pred hišo pa se je zamajala črna tepka, tako da je dolga veja udarila skoraj do okna.

Krčmar je zaloputnil okno, ugasnil je svečo in se je skril pod odejo. Mraz ga je tresel do jutra in zadremal je šele, ko se je nad hribom zasvetila rumena zarja.

Spodaj v samotni izbi pa je sedel cigan, točil si je kozarec za kozarcem in je tiho popeval vesele pesmi. Šele ob zori je upihnil luč.

V

Ko se je tajal sneg in je pihal od juga toplejši veter, se je Potnikov najmlajši napravljaval v svet. Dolgo in težko se je napravljaval; noga ni hotela prestopiti praga, oko se ni hotelo odvrniti od rodne hiše. Zakaj od nekdaj je bil mehak v svojem srcu, ves materin otrok.

Oziral se je po dolini, po lehah, ki so se mokre in črne, pluga željne, prikazovale izpod zadnjega snega. Oziral se je in od bridkosti so se mu oči zasolzile.

»Tam v razoru sem se igral, ko so naši orači orali; tam pod hrastom sem ležal v senci, ko so naši kosci kosili. Kdo bo zdaj oral na teh njivah; kdo bo kosil na tistih senožetih? Toliko zemlje je bilo naše, da bi je ne premeril z očmi, zdaj bi jo premeril z bolnim korakom in bi se ne upehal! Kam je izginila vsa ta lepota? Kam se je vzdignila, ali kam utopila? Kakor da jo je slana vzela čez noč! Jaz pa pojdem; čas je že in zadnja ura; da bi gledal še dalj, bi mi izkapale oči od same žalosti.«

Ali gledal je in odlašal; težke so mu bile noge, na zemljo prirasle.

Mati mu je strahoma gledala v obraz, ki je bil zmerom bolj bled; in slišala je vse besede, kakor jih je govoril sam v svojem srcu.

Rekel je zvečer:

»Mati, nocoj še bom spal pod to streho, jutri pa pojdem!«

Mati ga je pogledala z žalostnimi očmi.

»Ostani še, ti moj poslednji! Potrpi še! Glej, stara sem, sivi so moji lasje in nikogar nimam na svetu.«

Ostal je še ves dan, zvečer pa je rekel, kakor je rekel vsak večer:

»Jutri pojdem!«

In vsak večer je mati zajokala in je prosila:

»Potrpi še, ti moj poslednji!«

On pa je premišljeval v svojem plahem in žalostnem srcu:

»O, da sem vstal že prvi dan, da nisem vprašal nič in nikogar, da sem povezal culo ter šel, kamor kaže pot! Zdaj pa je moja misel že vsa malodušna in noge so mi tako trudne, kakor da sem priromal iz devete dežele. Le malo dni še, morda en sam večer, pa se napotim v Elijevo krčmo . . .«

Nič ni rekel, tiho je šel pod streho in je povezal svojo culo. Nato je stopil pred hišo in tako hudo mu je bilo, da bi naglas zajokal.

Zvezde so sijale, topla spomladanja noč je bila. Vas je spala, le v Elijevi krčmi so bila okna še svetla.

Sedel je na kamen ob klancu in je oprl glavo ob dlan.

Strmel je v dolino pa se mu je zdelo, da je tam doli zakopana njegova mladost; sto klafter globoko zakopana, da je nobena sila več ne izgrebe na dan. In da je zakopana tam na vekomaj tudi mladost njegovih bratov in tovarišev in mladost vse fare. Kakor otroci so živeli nekoč iz dneva v dan; smejali so se pod svetlim soncem in nikoli niso pomislili, kaj da je bilo poprej in kaj da bo morda pozneje. Vesela svatba je bilo njih življenje. Pa glej, oči so se nenadoma vzdramile in so ugledale temno in trdo skrb.

»Čegava bo nekoč ta dolina, ta lepa zibka naša?« je vprašal v svojem žalostnem srcu.

»Naše roke niso bile preslabe, da bi jo gojile in da bi ji stregle; ali naše srce je bilo preslabo. Malodušno in omahljivo je bilo, še pred vojsko premagano. — O bratje, ki ste šli v daljne kraje moči in poguma iskat, ali je vaše srce že trdno dovolj? Ali še ni ura, da se povrnete? Ali še ni tiste pomladi, ko bo vse to polje preorano za novo setev?«

Tako grenke so bile njegove misli. Zvezde na nebu so sijale zmerom svetlejšje; krčmarjeva okna so ugasnila. Pred najmlajšim se je prikazal cigan, kakor da se je porodil iz noči.

»Ali še ne pojdeš?« ga je vprašal in je legel v mokro travo.

»Jutri rano se napotim!« je odgovoril najmlajši.

»Trava je rosna; ali boljše na travi ob poti, nego pod zarubljeno streho.«

»Saj nočuješ v našem hlevu!« je rekel najmlajši in zažeblo ga je po vsem životu.

»Zato pa sem rekel: pod zarubljeno streho. — Jutri rano se napravi na pot, napravi se brez slovesa, nič se ne múdi in nikar ne odlašaj! Če odložiš le za eno samo uro, boš pod večer Elijev gost. Slab si, ker so pesmi in sanje v tvojem srcu.«

»Žalostne so zdaj moje pesmi in moje sanje so hude!« je vzdihnil najmlajši.

»Hiti, da ne zamudiš! Predzadnji si izmed tistih, ki so šli!«

»Kdo pa je zadnji? Kdo čaka še dalj?« se je čudil najmlajši.

»Zadnji sem jaz, cigan, popotnik brez ceste, brez doma in brez miru. Moja ura je, kadar se ploha že ulije. Tako je bilo zmerom z menoj, že od davnih stoletij!«

Najmlajši je osupnil, na to pa se je zasmel.

»Kako da od zdavnih stoletij? Kaj si zakleti žid?«

Cigan je vzdihnil in je gledal proti svetlim zvezdam.

»Časih sem romal žejen in lačen in truden do smrti, pa vendarle nisem omagal, noge so šle in šle, sam Bog

vedi kako. Takrat se mi je res zazdelo, da sem tisti zakleti žid in večni popotnik, ki sam ne vé, kdo da je in kakšna da mu je sodba.«

»Čemu romaš brez miru? Zakletega žida goni božja sodba, ti pa nisi Krista žalil, da bi delal pokoro do sodnega dne.«

Cigan je pokazal z roko proti nebu.

»Ali vidiš? Bistro glej!«

Najmlajši je srepro strmél v nebo in zdelo se mu je, da vstaja iznad hribov in holmov gosta senca; da vstaja polagoma, počasi, zmerom višje ter pije zvezde.

»Ali so oblaki, ali so črne ptice?« je vzkliknil prestrašen.

Cigan ga je prijel za roko.

»Glej, črna senca je bila v dolini, zdaj pa je še devetkrat bolj črna. — Čas je, da se napotiš, niti zore ne čakaj! — Mnogo sem že doživel takih noči, da bi jih ne bil toliko! Mnogo sem že videl ljudi, ki so omahovali, kakor ti omahuješ; kdor se ni streznil in vzdramil, je bil izgubljen na vekomaj.«

»Kaj se je zgodilo, kadar je bilo nebo črno vse čez in čez?« je vprašal najmlajši.

Cigan je dolgo pomislil, nazadnje je rekel:

»Taka je že postava in zapoved v meni, da me nese korak tja, kjer je žalost in smrt. Skoraj vselej se je zgodilo, da sem se prikazal na fari tisti večer, ko so črne pti-

ce švignile iznad hriba. Prišel sem med vas, ko vam je umrl stari župnik in niste več slišali njegovih pridig in očitanj. Tisto noč so se prikazale črne ptice nad to faro osojniško; prav dobro sem jih razložil. Ampak niso se prikazale zategadelj, ker je župnik umrl in ker ni bilo več njegovih pridig in očitanj; temveč prišle so, ker je bila njih ura. In jaz sem prišel z njimi, zakaj taka je v meni postava.«

Najmlajši Potnikov se je sklonil nižje, da bi pogledal ciganu v obraz in da bi videl, če se norčuje, ali če je resnično žalosten; videl pa je le črno brado in črne oči.

»Kdo si?« je vprašal.

»O, da bi jaz sam vedel!« je vzdihnil cigan. »Na cesti sem se pač rodil, na cesti sem bil vzgojen in na cesti bom umrl. — Prvo spoznanje, ki so mi ga vtepli, je bilo: da sem manjši od drugih, slabejši od drugih, neumnejši od drugih. Vtepli so mi to črno vero s tako silo in tako zgodaj, da sem časih v mraku upognil glavo ter snel klobuk pred črnim drevesom ob poti, zato ker sem mislil, da je človek. Tolika je bila moja ponižnost in plašljivost. Klatil sem se po vsem prostranem svetu; ni ga pač kraja, kjer še ni stala moja noga. In koder sem hodil in kjer sem bil, zmerom sem mislil le eno: manjši si od drugih, slabejši od drugih, neumnejši od drugih — kaj bi se pehal in gonil, počemu bi delal, ko se ti nikoli in nič ne more posrečiti! Pa sem se potikal tod in ondod, brez ci-

lja in brez misli, kakor megla ob hribu, kadar vetra ni. — O fant, kako grdo so me nalagali, kako nemarno so me osleparili! Zdaj vem, da nisem bil slabejši od drugih, ne manjši in tudi neumnější ne. Tam doli je krčmar Elija; zdaj ima troje hiš, pa bo kmalu imel vso faro. Ali je njegova pamet bistrejša od moje? Mislim da ni, le večji slepar je. Ampak on nikoli ni rekel in ne mislil: majhen sem, slab in neumen — temveč je šel in je pograbil, kar so dosegli dolgi prsti. — Kaj bi mi, siromaku, to pozno spoznanje? Star sem in privadil sem se romanju; nazadnje bo smrt prijetnejša pod zvezdami, nego pod črnim stropom. — Kmalu pojdem dalje, na tisto stran se namerim, odkoder bo dišalo po trohnobi. Vran duha mrhovino čez hribe in doline in peroti ga nesejo, ne da bi ugibal. Moje noge so kakor vranje peroti — tja mi velevalo, kjer je malodušnost in trohnoba. Tam šele si odpočijem, tam sem kakor svoj med svojimi . . .«

Najmlajšemu je bilo mraz ob tej čudni zgodbi.

»Zato si prišel k nam in si ostal med nami! Joj domovini!«

»Predolgo sva vedrila. Še tri ure morda, pa bo zarja nad hribom. Zadremaj in počivaj, da boš imel lahke noge na poti.«

»Kako bi imel lahke noge in veselo srce!« je vzkliknil najmlajši. »Sam si rekel, da si prišel v deželo trohnobe

in smrti, kakor da si pokazal na posteljo: Glej, sin, tvoja mati umira! Jaz pa bi se ne razjokal?»

»Počivaj in Bog ti daj dobre sanje! Zakaj premisli: trohnobe je treba, da bo imelo zdravje prostora; smrti je treba, da se življenje razmahne. — Zapiši si in dobro hrani, kar sem rekel starejšemu: ne vzdihuj in ne vriskaj! Zdaj bom zadremal; lahko noč!«

Cigan si je potisnil klobuk na oči in je molčal.

Najmlajši je šel, legel je na seno in je takoj zaspal. Vzdramil pa se je, še preden je zasijala zarja nad hribom. Omočil si je obraz in oči z mrzlo vodo; nato je stopil v izbo, kjer je spala mati. V kotu pod razpelom je gorela lučka v olju.

Tiho se je najmlajši približal postelji in se je sklonil nad materin obraz. V spanju so bila njena lica bela in mlada, na čelo pa so viseli sivi lasje.

Ko se je sklonil, je narahlo zavzdihnila; vzdramila se ni.

»Zbogom, mati!« je rekel tako tiho, da bi ga bdeče uho ne slišalo.

Ali ona ga je slišala v svojem srcu in njena ustna so odgovorila v spanju.

»Zbogom, ti moj zadnji, najljubši!«

Šel je narahlo, kakor je bil prišel. Zunaj je bila še noč, ni se še belilo na vzhodu; ali pihal je že hladni jutranji veter in na licih je čutil roso.

Z urnim korakom je hitel v dolino in na oni strani v klanec. Lahke so bile njegove noge in njegovo srce je bilo veselo. Ko je hitel mimo krčmarjeve hiše, se mu je zdelo, da strmi za oknom bled obraz, mrtvaški lobanji podoben. Črna tepka se je zamajala v vetru in dolga veja je udarila ob zid.

Najmlajši je stopil na hrib, tam se je še ozrl v dolino in je zaukal.

Krčmar Elija je videl človeka, ki je z dolgim korakom in s culo na hrbtu stopal mimo krčme; tudi je slišal prešerno ukanje s hriba. Omahovaje je stopil od okna in se je prijel za glavo.

»Da bi le spati mogel, le spati! Kdo mi je dal strupa, da je glava kakor lonec, do vrha poln žerjavice? Ti si mi dal strupa, cigan! Ali čuvaj se me — nisi prvi in ne boš zadnji, ki bo izkusil, kdo je Elija!«

Stopil je k mizi in si je točil s tresočo roko.

»Pijem, ko bi piti ne smel. Še ta kozarec, pa bom na kolenih. Ali hujše bi bilo, da ga ne izpijem. Tisto vejo bom odžagal, sam s temi rokami jo bom odžagal — nato pa bój, Grajžar, s svojo dolgo roko!«

Izpil je, stal je ob mizi in je gledal v tla s topim očesom.

»Kar precej, kar precej jo grem odžagat, to dolgo vejo!«

Rekel je, ali stopil ni, temveč je omahnil z životom na vzglavje.

»Kdo mi je dal strupa, kdo me je ukanil?«

Trudoma je splezal na posteljo, obrnil se je k steni in je pritisnil pesti na oči.

»Da bi spati mogel in da bi sanj ne bilo! Ti, cigan, ti si mi prvi točil, sedel si tukaj, dobro te še vidim, in si točil! Tudi vidim tvoj obraz, slišim tvoj smeh. Kaj si rekel takrat v svojem srcu? Rekel si: S tistim bičem ga bom tepel, s katerim jih tepe sam. Nalijem mu strupa, zapojem mu kvanto in sad bo vzrastle iz semena . . . Ampak, cigan, vprašal nisi, kdo da je krčmar Elija!«

Belo se je zasvetilo na steni; okrenil je glavo in se je prestrašen ozrl proti oknu.

»Nazaj, odkoder si! Kdo te je klical?«

Ob oknu ni bilo belega obraza, ki ga je videl Elija; zarja se je bila zasvetila nad hribom. —

Ponoči ni spal Elija in bal se je noči; podnevi je dremal; upala in siva so bila njegova lica, njegova ustna se niso nikoli več nasmehnila, vesele besede ni bilo več iz njegovih ust. Njegovo srce je gledalo, koga bi ranilo, kam bi izlilo strup; ali komaj je ranilo, je bilo strupa v njem še več in še grenkejšega. Kar je bilo prej skrito za prijazno besedo, se je razodevalo očitno in brez strahu. Rekel je staremu Potniku naglas, da ga je slišala vsa fara:

»Za hlapca sem te hotel napraviti, pa sem te res napravil za hlapca! Zdaj glej sam!«

Stari Potnik je stal na pragu, odprl je usta nastežaj in ni vedel, kaj bi odgovoril.

»Če si žejen, stopi v krčmo in položi srebrnik na mizo. Drugače ti ne točim.«

Potnik je dolgo stal, nazadnje se je počasi okrenil in je šel.

Elija pa se je ozrl po svojih gostih in vsi, kakor so bili pijani, so vedeli, kaj so rekle njegove bele oči.

»Vi vsi ste za hlapce rojeni in napravil vas bom za hlapce, kolikor vas še nisem!«

Cigan se mu je hudobno nasmehnil.

»Ali se ti ne zdi, Elija, da prezgodaj gospodariš?«

Elija je bil kakor v omotici; ni več štel in meril besed — bušile so iz ust, kakor so prišle iz zastrupljenega srca; cigan edini je bil deležen prijazne besede.

Razšli so se gostje že ob zgodnjem mraku, krčmar pa je prisedel k ciganu.

»Zapoj mi, cigan, ali pripoveduj vesele kvante; spati ne morem, ogenj je v moji glavi!«

Cigan se mu je v lica smejal.

»Neče se mi več pesmi, ne kvant! Obojega bo kmalu konec, Elija! Že predolgo, se mi zdi, da sem počival; treba bo spet na pot, že štejem dni.«

Dolgo mu je gledal Elija v obraz in je molčal; njegove oči so bile ob robu zakrvavele. Nazadnje pa je rekel počasi in tiho:

»Zadnje čase sem mnogokrat pijan, posebno ponoči, ko spanja ni. Kadar sem pijan, pomislim: Kdo mi je strupa dal? In pravim: Cigan mi ga je dal.«

Cigan je bil ob teh besedah tako vesel, da se je ves tresel od smeha.

»Tako, da si uganil? Zmerom sem rekel, da si bister človek, in glej — resnično si bister! — Kaj praviš, ali bi izpraznila steklenico najboljšega, takorekoč za likof?«

Elija ga je pogledal, zategnil je ustna, ali smejal se ni.

»Pa pijva!«

Prinesel je steklenico, točil je najprej njemu, nato sebi in je vzdignil kozarec.

»Pij, cigan! Na tvoje zdravje najpoprej!«

Cigan je nesel kozarec do usten, pa je čakal; videl je, da je vino motno.

»Zakaj ne piješ, Elija? Pij!«

Krčmar je postavil kozarec na mizo, cigan pa se je zakrohotal, da je okno zaklenketalo.

»O krčmar, o Elija, kam si razsul svojo pamet? Po pravici ti povem, da se mi smiliš! Prišel si, kakor zmagosladen vojskovodja, pogledal si v dolino pa si rekel: To vse bo moje, še preden bo petelin trikrat zapel. Zakaj vedel si, da si prišel med slabiče in cágavce! Zdaj imaš na dlani

že vse, kar si hotel; le pest stisni, pa bo tvoje! — Ampak glej, nazadnje si se ustrašil in si omahnil. Južina je bila že pred teboj, pa ti je padla žlica na mizo. Koga si se ustrašil, ti, ki se nikoli nisi bal ne Boga, ne greha? Ubo-gega popotnika te je strah, cigana, ki se je bil priklatil pod tvojo streho lačen, žejen in razcapan in ki pije tvoje vino vbogajme! — Daleč si jo zavozil, krčmar Elija: smejal si se malodušnim, zdaj si sam malodušen; rubil si razsipnike, zdaj si sam razsipnik in goniš goste od praga; pljuval si pred pijance, zdaj si sam pijanec! In še dalj si zabredel: prej si ubijal močne ljudi, zdaj pa si se spravil na popotnega berača! Ali te nič ni sram?»

Elija je poslušal vso dolgo pridigo z mirnim licem; le siva, koščena roka, ki je ležala na mizi, se mu je tresla.

»Bistre si pameti, cigan! Izkusiti sem te mislil, pa si izkušnjo dobro napravil!«

Šel je, pa je prinesel drugo steklenico in drug kozarec. Cigan si je točil sam in je takoj pil; zadovoljen je poki-mal.

»Hudo je močno to vino, ampak vino je! Še sebi nalij, drugače ne pijem več! Če je pijanosti treba, bodiva oba-dva pijana.«

Krčmar si je natočil; komaj je pil, so mu lica zardela.

»Praviš torej, da sem malodušen in da sem slab?»

»Kakor sem rekel. Glej, še kozarca nisi izpraznil, pa se ti že na licih pozna!«

»Kaj da se mi pozna?« je vzrožil krčmar. »Ali veš, koliko pijem ponoči? — Cigan, povej: ali si imel že kdaj hude sanje?«

»Imel sem jih.«

»Povej, kako da si jih pregnal! Kadar me ozdraviš, ti nasujem cekinov polno perišče; kakor pravim: nastavi obedve dlani, pa nasujem do vrha!«

Cigan je odmaknil zagrinjalo in je pogledal skozi okno. Zazéhalo se mu je in vstal je počasi.

»Kam se ti mudi?« se je prestrašil krčmar.

»K drugim ljudem, k bolj veselim!« je odgovoril cigan. »Dokler si bil še harambaša brez usmiljenja in oderuh brez solza, je človek za silo živel v tvoji družbi; ampak odkar si sanjava in jokava cunja, je dolgčas pod tvojo streho.«

Elija mu je položil roko na ramo.

»Le malo še ostani. Izprazniva to steklenico — in še drugo, če bo treba. Tako si vstal, kakor da bi se poslavljaj za zmerom! Čemu bi si prijazno ne segla v roko, če je ura slovesa?«

Sedela sta obadva, ali obadva sta sedela na robu stola.

»Pij!« je rekel krčmar, sam pa si je komaj omočil ustnice.

Cigan je krepko pil, nato pa se je smejal.

»Predpust je že pri kraju, krčmar Elija, ne uganjaj burk! Prinesi še drugo in še tretjo steklenico, pa ti bom še zapel veselo pesem, ko boš ti že pod mizo smrčal. Mnogo in premnogo je bilo dni, ko bi se ti bil zahvalil za pijačo in za smrt; ampak nocoj, glej, nocoj imam še opravila in zategadelj nečem, da bi bil pokopan v mlaki pod tvojim hlevom. Lahko noč, krčmar Elija!«

Tudi krčmar je vstal; smehljal se je in ves blede bil.

»Ali se ti je sanjalo, cigan? Kako da v mlaki pod hlevom? Nisem razumel tvojih besed!«

»Ne misli, da sem Grajžar, ali Martinov, ali Potnik! Bojiš se me, ker te poznam; od tedaj se me bojiš, ko sem ti povedal zgodbo o vrvi in o cekinih. Zato si mi v svojem srcu namenil prezgodnji paradiž. Upijanim ga, si rekel, zaspal bo pod mizo in bo spal vse večne čase. — Lahko noč, Elija, pozdravi Grajžarja!«

Cigan je stopil proti durim; tedaj pa je nenadoma omahnil, okoli vratu so se ga oklenili Elijevi prsti kakor železni kremplji. Cigan je sunil z glavo nazaj, objel je krčmarja z obema rokama in ga je pritisnil na prsi s toliko silo, da je krčmar izbuljil oči, izpustil ciganov vrat ter telebnil na tla.

Težko je zasopel cigan in kri mu je bušila v lica.

Sunil je krčmarja z nogo in je rekel:

»V mojih pestéh si, ali umrl ne boš! Trpi in kolni se sam!«

Elija je vstal; siv in ves zabrekel je bil v obraz. Sédel je za mizo in je globoko povесil glavo.

»Ali so bile le sanje, ali sem res tako storil? Razgalil sem se, pljuval sem si v lice, jokal sem kakor pijanec in nazadnje — joj meni, kaj sem storil nazadnje! Zakaj sem storil?«

Obedve pesti je tiščal na senca in je premišljeval.

»Kdo me je zastrupil? Saj nisem babjeveren. Na uroke ne verujem in ne na coprnice. Cigan je le spoznal, da sem zastrupljen in slab. Ali me je zastrupil Grajžar, ko sem udaril ob njegov obraz? Grajžar je bil mrtev . . . O, prišel sem, da bi svetle cekine koval iz te gnilobe in trohnobe, pa je gniloba segla še v moje srce in v mojo kri. Med slabiče, sanjače, razsipnike in pijance sem prišel, da bi jih zasušnjil, pa so me samega zasušnjili.«

Udaril je s pestmi ob mizo.

»Ali če vam je cigan zapel veselo pesem, ste jo zapeli prezgodaj. Kdor sam pravi, da je zastrupljen, ni še zastrupljen do konca in ozdravel bo.«

Tako je rekel in je posegel po kozarcu. —

Cigan se je napotil v dolino, tja, odkoder je svetila luč. Pri Mlinarju so bili zbrani farani.

»Dolgo ste čakali!« jim je očital stari Mlinar.

»Tri dolga leta sem sam pil svoje vino. Da bi me polje ne redilo, krčma bi me ne!«

Farani niso nič več premišljevali, odkod da je prišla v dolino nesreča, kedaj in čemu.

Rekli so drug za drugim:

»Pred tremi leti sem bil bogat, danes sem berač in pojdem za hlapca.«

»Pred tremi leti sem imel hišo in hlev in deset oralov zemlje; letos še krompirja ne bom sadil.«

»Pred tremi leti sem gostil popotnike, letos bom prosil vbogajme!«

In vsi so rekli:

»Kdo nam je pamet zmešal? Kdo nas je gonil, da smo lenarili in razsipali ter zaupali v božjo milost in v Matjaževo kraljevanje?«

Prišel je v izbo cigan.

»Kaj iščete zapeljivca!« je rekel. »Kaj povprašujete po njem, ko ga nosi s seboj vsaki izmed vas! Ob nedeljah ste vriskali, ko ni bilo potrebe, ob ponedeljkih ste vzdihovali, ko je bilo potrebe še manj! Ampak vriskanje in vzdihovanje se je porodilo iz hlapčevske malodušnosti. V svojem srcu ste bili hlapci in zdaj ste resnično hlapci!«

»Kaj je župnik vstal od mrtvih?« je vzkliknil kmet.

Stari Potnik pa se je zamajal do cigana.

»Ni vstal župnik; tovariš in hlapec satanov je. Naj prejme plačilo še pred svojim gospodarjem!«

Zamahnil je z okovano palico, ali cigan je zgrabil zanjo in Potnik se je opotekel preko izbe.

»Kaj se ti je zbledlo, siromak nebogljenci!« je vzkliknil cigan. »Ne puntaj se, ko nimaš puntarske krvi!«

Kmetje so planili.

»Bog se vas usmili!« je rekel cigan in ni ga več bilo; vzela ga je noč.

»Do gospodarja, do antikrista!« je vzkriknili Potnik.

In vsi so vzkriknili za njim:

»Do antikrista!«

»Grajžarju v spomin!«

»Kovaču v spomin!«

»Martinovemu v spomin!«

»Otrokom našim za dediščino!«

Še preden se je Mlinar ozrl, je bila izba prazna. Zaklenil je vrata, zadela je okna, trepetal je od strahu in šklepetal z zobmi.

»Bog ne daj hudega tej fari!«

Črna procesija se je valila v klanec jadrno kakor povodenj.

»Ognja! Prižgimo trske!«

Na klancu se je zasvetilo deset in dvajset tenkih, visokih belih plamenov, ki so omahovaje in plapolaje hiteli v hrib, zmerom višje. —

Krčmar Elija se je ozrl skozi okno in šel mu je mrz od lic do nog.

»Take procesije nisem še videl — kam ta procesija?«

Ni še dobro premislil, ni se še dobro vzdramil iz strahu, pa je planil v hrib že prvi beli plamen in je obžaril okno. Takrat je krčmar Elija vedel, odkod ta svetla procesija in kam. Odprl je usta in nagnil glavo, kakor da ga je težka pest zgrabila za vrat.

»Kaj? Kam?« je klical in je begal po izbi. V omotici ga je spreletelo: upihni luč! — Upihnil je luč in je pobegnil v vežo ter mimo gnojnice za hišo natanko v tistem hipu, ko je prvi plamen skočil na streho.

»Ne žgite!« so kričali zunaj.

»Poiščimo ga najprej, antikrista!«

»Do antikrista!«

Udrli so v hišo, prebredli so vse izbe, izbice in hrame, potolkli, pobili in razdejali so vse, kar ni držalo; razsuli so denar po tleh, ali nihče se ga ni dotaknil. Vse kote so prebrskali, vsako mizo in vsako posteljo preobrnili; svetili so v hlev in v shrambo in v kaščo, ali antikrista ni bilo.

Potnik je stal pred hišo.

»Kdor je še v antikristovi hiši, naj se prikaže, da zažgemo!«

Prišli so poslednji raziskovalci, pod črno tepko so stopili, ki se je narahlo stresala v vetru, kakor da bi jo zibala človeška roka.

Gledali so in so rekli:

»Kako bi ga našli, ko je satan, ne človek!«

Nato je vrgel prvi svojo gorečo tresko v izbo, drugi jo je zalučil v podstrešno izbo, tretji na streho. Šli so in so tako storili tudi na hlevu, na kašči in na skednju.

Nebo je bilo rdeče, goreče in tako nizko, da se je skoraj za troje klafter približalo zemlji; kakor da bi rado videlo, če je greh, ali ne greh . . .

Farani so stali, temni in črni, in so gledali v plamen.

Pa je rekel eden izmed njih:

»Zgorel ni, zdaj je razodeto. Če bi gorel, bi bil plamen bolj črn od noči.«

»Tudi glasu ni bilo,« je rekel drugi.

Potnik pa je vzkriknil:

»Pobegnil nam je! Od daleč nas je videla njegova huda vest, pa je pobegnil, kakor je bil!«

»Za njim!« so vzkliknili.

Elijeva krčma je gorela svetlo, široko in visoko, kakor večna bakla. Vsenaokoli do pol ure hoda pa so švigale goreče treske in so iskale; našle niso.

»V zemljo se je udril, saj ni bil človek!« je rekel eden izmed njih.

»Ostal je v ognju, pa ni zgorel, saj je zlodej sam,« je rekel drugi.

»Joj se nam, če je živ!« je vzdihnil tretji.

Blizu jutra se je ogenj vdal; švignilo je še iz črnega tramovja, črn dim se je mešal z jutranjo meglo.

Pod grmom je ležal Elija, v tri gube zvit. Hodili so mimo njega, goreče treske je videl, črne besede je slišal; ni se ganil, zobje pa so mu šklepetali od strahu in od zlobe.

»To si ti, Potnik! To si ti, Pankračev! To si ti, Andrejčev . . . Vsi ste zapisani in priporočeni!«

Puntarji so se razšli, bakle so ugasnile in ugasnile so že tudi zvezde na nebu.

Tiho se je vzdignil krčmar Elija. Silen črn dim se je vil iz pogorišča in je šel z vetrom proti severu. Pod hišo pa se je zibala črna tepka; kakor je bil ogenj vroč in velik, ni se je bil dotaknil.

Ob tisti uri, ko je krčmar Elija ogledaval pogorišče, je stal cigan na hribu in je gledal v dolino z žalostnimi očmi.

»Boljših ljudi si vredna in Bog daj, da boš boljših deležna!«

Zatonil je za hribom, ugasnil, kakor da ga je bila popila jutranja zarja; človeško oko ga ni videlo več . . .

VI

Težka in trda noč je legla na osojniško faro. Kakor da je bila kuga pograbila ljudi ter povodenj opustošila njive.

Ni se še dobro ohladilo črno tramovje na pogorišču, ko se je vlekla ob rebri žalostna procesija v hrib. Do pasú upognjeni, roke na hrbtu uklenjene so romali farani osojniški proti mestu. Posvetna pravica jih je sodila, in sodila jih je brez usmiljenja. Železna vrata so se zaprla za njimi; in Bog sam ve, če jim bo še kdaj sijalo sonce.

*

Krčmar Elija ni več premišljeval in izpraševal, kdo da ga je bil zastrupil; tudi glava ga ni več bolela in strahov se ni več bal. Ne v srce, ne v obraz ni bil več podoben tistemu Eliju, ki je prišel nekoč pohleven in siromašen v dolino osojniško; tudi tistemu ni bil podoben, ki je prijazno točil svojim gostom ter poslušal ciganove kvante in zabavljice.

Njegova lica niso bila več blede; rdečica je gorela iz njih, posebno kadar je čez mero pil; njegov glas je bil

rezek in ošaben, njegov smeh prešeren. Hujše je ravnal s svojimi podložniki, nego svoje dni valpet s tlačani. Hlapci in podložniki pa so mu bili vsi farani osojniški, nekda j kmetje in gospodarji.

Na pogorišču je postavil Elija gosposko hišo; košata kakor grad se je razgledavala po dolini. Črna tepka je stala pred njo in se je z dolgimi vejami dotikala belega zidu. Elija je ni dal posekati in skrbno je pazil, da ji zidarji niso ranili korenin.

»Stoj na vse večne čase in v izbo mi glej!« je rekel. »Oznanjaj, da se jaz, krčmar Elija, nikogar ne bojim, ne ljudi in ne duhov!«

Prostran vrt je nasadil za hišo in ga je ogradil z visokim plotom. Smreke in hoje so hlapci izkopali s koreninami in s prstjô ter so jih presadili na vrt. Pod temnim zelenjem si je zgradil lopo, ki je bila kapelici podobna; ko je bila dozidana, je rekel:

»Tukaj bomo brali črne maše za uboge duše puntarjev!«

Kmalu so ljudje slišali in spoznali, kakšne sorte so bile tiste črne maše, ki jih je bral Elija. Ob toplih nočeh se je izza plota luč svetila in kvante so se razlegale v dolino; ubiti, hripavi glas Elijev je šel do zadnje hiše v hribu. Kadar je bila pesem pri kraju, pa je zažvenketalo kakor trkanje s kozarci. Ljudje so poslušali in so se križali.

»Z vragom samim pije in trka. Bog nas varuj vsega hudega!«

Komaj se je znočilo, se je krčmar Elija zaklenil v kapelico. Od stropa je visel srebrn lestenec, na njem pa je bilo do trideset sveč; vse je Elija prižgal.

Ko je bilo v izbi svetlo, kakor pod samim soncem, je legel Elija na mehki divan in si je točil in je pil, dokler mu roka ni omahnila. Dolenjska in štajerska vina so mu bila na jeziku in v grlu že kakor dežnica; točil si je drago špansko vino, ki je že ob prvem požirku planilo v kri in v glavo kakor ogenj.

Ko je izpraznil prvi kozarec, ni bilo nobene hude misli več v njegovem srcu; in če bi se bila oglasila, bi se ji zasmejal naglas. Ko je izpraznil drugi kozarec, je prepeval. Ko pa je tretji kozarec izpraznil in se mu je prelival ogenj po žilah, je rekel:

»Jaz sem krčmar Elija, ki se nikogar ne boji! Komur se hoče, naj pride v goste, ali iznad zemlje, ali izpod zemlje!«

Z rdečimi, pijanimi očmi je gledal in je videl pred seboj Grajžarja, tako zabreklega in bledega v obraz, kakor je bil tedaj, ko je z veje telebnil na tla.

Elija je postavil kozarec na mizo in ga je natočil do roba.

»Kaj si že tukaj, bratec? Pozdravljen! Ná, pij! Nočeš? Zakaj ne zgrabiš? Ali te je strah? Zmerom si bil mevža in

še po smrti si mevža! Na tepki si me iskal, pa si me tukaj našel; tako se časi spreminjajo! Lansko leto si pogledal časih skozi okno, pa sem se od groze skril pod odejo! Zdaj pa lepo pijančujeva in se pogovarjava, kakor stara znanca! Vzdigni kozarec in trči, nevšečnost!»

Trčil je ob kozarec, ki je stal na mizi in vino se je v črnem curku izlilo na tla.

Elija se je pogladil z roko preko čela in se je ozrl po izbi. Grajžarja ni bilo nikjer, duri so bile zaklenjene, sveče so žarko sijale od stropa.

»Pijan sem — ali čemu bi ne bil pijan? Če bi zdajle mrzel in trezen ležal v pusti izbi, bi ne bilo spanja na oči, v srcu pa bi bila groza in malodušnost. Ali tako imam goste, čeprav molčé, kakor lipovi svetniki!«

Ni mu sedel več Grajžar nasproti, temveč moški in plečati Kovač. Z velikim veseljem ga je pozdravil Elija.

»Ti vsaj mevža nisi! Ti vsaj veš, kam da je treba udariti, čeprav si preslabo udaril. Kako se ti godi? Ali boš kmalu dopolnil svoja leta, ali pa si prezgodaj izdihnil od sramu in žalosti? Tako ali tako — potolaži se in pij!«

Tudi Kovač ni pil; Elija pa je trčil in drugi kozarec se je žvenketaje zvrnil na tla.

Elija je pil sam ter je izlival vino po bradi in za vrat; zakaj pil je ležé in prelen je bil, da bi vzdignil glavo.

Ko si je oddahnil ter se ozrl, je ugledal za mizo Martinovega. Ves blaten, kuštrav in ciganski je bil Martinov, kakor da je bil peš prehodil pol sveta.

»Nate sem čakal!« se je razveselil Elija. »Ti si me ukanil, edini izmed vseh si me ukanil! Kod se klatiš, da te je izgrešila posvetna pravica? Ali si šel med razbojnike in rokovnjače, da odiraš kristjane očitno, ko jih mi drugi le naskrivaj in takorekoč po postavi? Kakor si že bodi, odpočij si pod mojo streho ter oplakni si žejno grlo!«

Ali tudi Martinov ni pil; strmel je dolgo na krčmarja z belimi očmi ter je molče izginil.

Tako so prihajali vsi po vrsti, noč za nočjo; Elija jim je nazdravljaj in napijal, pripovedoval jim je kvante ter jim prepeval fantovske pesmi. Tudi Potnik je prihajal in z njim se je Elija najrajši pošalil.

»Kako ti je za železnimi durmi, puntar moj? Ali boš še kdaj videl beli dan? Nikoli, o, nikoli več ga ne boš gledal! Deset let — trenotek fantu, smrt in večnost starcu! Kakšen je kruh in kakšna je pijača? Ne pitajo te, siromak, in tudi vina že dolgo nisi okusil! Ná, pij, špansko vino je, žlahtni heres! Trči z mano, dobrotnikom, ki ti je dodelil kot in žlico do smrti! Na tvoje zdravje in na zdravje tvojih sinov!«

Potnik ni trčil; kakor vešča v grmu je izginil v noč njegov sivi obraz . . .

Ko so sveče dogorevale in se je belilo jutro skozi okno, je Elija zaspal ter je spal do svetlega poldneva.

Nazadnje pa se je privadil ponočnih gostov in kmalu mu je bilo dolgčas.

»Preveč sem sam!« je pomislil. »Sit sem teh klavrnih gostov; duh je duh, zijá in molči, še ne pije ne! Kje si, cigan, grešna duša? Zdaj pridi in prinesi harmoniko s seboj! Pobotala se bova! Kaj se mi je bledlo, da si me zastrupil? Ti šele si mi povedal in pokazal, kako je treba živeti: pij, človek, dokler je vino v kozarcu; veseli se in razsiplji na vse štiri strani, dokler je čas!«

Ali cigana ni bilo; ob puntarski noči je izginil in se ni več prikazal.

»Vsega sem si kupil v izobilju, zakaj bi si še prijetne družbe ne kupil?« je rekel Elija. »Hlapci delajo; če so mi pridelali vse drugo, naj mi nazadnje še veselje pridelajo!«

Dal je napreči in se je peljal v mesto. Tam si je izbral žensko ter jo je vso našarjeno pripeljal na svoj dom.

Nedelja je bila, kmetje-tlačani so stali na cesti in so se izgledovali.

»Kralja imate, zdaj pa pozdravite še kraljico!« se jim je smejal Elija.

In kjer se je prikazala in kamor je šla, so jo tlačani ponižno pozdravljali; še za njenim hrbtom nihče ni pljunil.

Tudi njeno ime ni bilo krščansko; Elija jo je bil krstil za Izis.

Odkar je imel Elija živo človeško družbo, ni bilo več duhov in prikazni, niti Grajžarja ne. Do polnoči in časih celo do belega jutra sta popivala in prepevala Elija in Izis.

Ko se mu je že opletal jezik, je izpraševal Elija:

»Kaj bi rada, Izis?«

»Židano obleko in plašč od hermelina!«

»Pa kaj še?«

»Ovratnico od samih biserov!«

»Kaj še?«

»Zlatih zapestnic imam preveč; za noge mi kupi zlate zagleznjice!«

Elija je pijan zaspal, drugi dan pa se je domislil svojih obljub in se je peljal v mesto.

Ni še minilo pol leta, ko je Elija čudoma in strahoma opazil, da je vreča cekinov tako prazna, kakor beraška malha. Streznil se je, kakor da se mu je mrzel curek izlil za vrat.

»Kam je šlo? Kedaj je šlo?«

Pa je stopil k ženski.

»Izis, glej, jaz nisem več bogat! Kakor nespametna otroka sva živela in trosila, zdaj pa sem izpregledal; da bi bil prej! Hraniti bo treba, da se nama ne podere streha nad glavo!«

»Čemu pa mi take reči pripoveduješ?« je vprašala Izis. »Rekel si, da si bogat; rekel si, da boš storil vse po vrsti, kakor bom ukazala; rekel si, da bom živela kakor kraljica. Zdaj izpolni in stori vse tako, kakor si rekel, drugače pojdem še ta večer!«

Elija je obstrmel in prebledel.

»Izis, kaj o ljubezni in o zvestobi še besede ni?«

Izis se mu je v lice zasmejala.

»Saj o ljubezni in o zvestobi nikoli nisva govorila!«

Takrat je stisnil Elija obedve pesti in je planil; mirno je stala Izis pred njim in se je smehljala.

»Ali bi udaril? Udari! Ná, tukaj je lice!«

Elija ni udaril.

Še tisti večer je pospravila in povezala Izis vso svojo dragoceno balo in se je odpeljala v mesto. Elija je pil tako neznansko, da so se do zgodnjega jutra razlegale po dolini njegove hripave kvante.

Kakor je bil sam, so se vrnili njegovi ponočni gostje. Ali Elija jih ni vabil, tudi jih ni prijazno pozdravljal, temveč obmetaval jih je s steklenicami in kozarci.

»Stran, kanalje! Kdo vas je klical?«

Gostje so se mu smehljali in so ga obgovarjali.

»Kako je, krčmar Elija?« ga je vprašal Grajžar. »Dolgačas mi je bilo na tepki, pa sem prišel na vrt pogledat. Toči mi!«

»Vrag ti bo točil!« je vzrožil Elija in je zalučil kozarec proti njemu; Grajžar se niti umaknil ni in kozarec je padel na tla, kakor da je bil v zraku zadel ob trdo steno.

Po vrsti so prihajali vsi in so ga pozdravljali: Kovač, Martinov, Potnik in puntarji od prvega do zadnjega; vsa izba jih je bila polna. Elija je metal steklenice in kozarce ter je kričal, da so ga slišali onkraj hriba.

»Obseden je!« so rekli in so se križali.

Takrat je šlo po dolini kakor spomladanski veter. Farani, kolikor jih je bilo, so se spogledali in v njih očeh je bilo tiho upanje.

Tam, kjer je bila nekoč Potnikova domačija, je stala mati, sivolasa, upognjena, in si je senčila z dlanjo stare oči.

»Kod se mudite tako dolgo, otroci moji? S težkim srcem vas čaka dolina!«

Tam, kjer je bila nekoč domačija Kovačevih, je stala Mana na pragu.

»Kje si, moj dragi? Rekel si, da se povrneš. Vrni se, zakaj moje srce je do vrha polno bridkosti!«

Tam, kjer je bila nekoč domačija Martinovih, je stalo dekle pred vrtom.

»Pridi, če si mi zvest! Vse rdeče in bolne so že moje oči od samih solza, moje srce vse grenko od koprnjenja!«

Na vrtu je ležal krčmar Elija, ko so ga prvičrat pozdravili rubežniki.

V izbi je ležal, ko so ga pozdravili drugikrat.

Ali ko so ga pozdravili tretjikrat, je ležal v kleti, ni izpregovoril besede in ni spoznal nikogar.

Popil je vse špansko vino in se je vzdramil šele čez teden dni.

»Kdo sem in kje sem?« je vprašal hlapca.

»Klada pijana! Krčmar Elija si, ubog popotnik, in v kleti ležiš, ki ni več tvoja!«

»Nalij mi!«

»Kdo plača?«

Počasi in mukoma se je dramil Elija.

»Ali se mi je le sanjalo? Ali ni bila to le predpustna burka?«

»Ni predpustna burka! Tri leta si kradel in ubijal, v četrtem letu pa si znorel, hvala Bogu! — Poglej mi v obraz! Ali me ne poznaš?«

Elija je vztrepetal.

»Saj nisi Grajžar! Mrtev je!«

»Njegov sin pa živi! — Pojdi zdaj, poberi se, prostran je svet!«

»Le kozarec vina mi še daj!« je prosil Elija.

Hlapec je nalil do vrha.

»Pij, zato ker si prosil!«

Elija je bil že pristavil k ustnicam, pa je zalučil kozarec na tla.

»Nikoli nisem prosil, nikoli ne bom!«

Opotekel se je po stopnicah, stopil je na cesto. Dolgo že ni videl svetlega dne in pred očmi se mu je bleščalo; noge so mu bile okorne in slabotne, kakor od testa.

»Kam bi?« je premišljeval v pijani glavi.

»Na tepko ne pojdem, nisem Grajžar! . . . Dalje pojdem, kamor bo noga ukazala; saj ni na svetu le ena dolina osojniška — še bom stal na hribu!«

Premišljeval je, pa ni ne videl in ne slišal. Prah se je vzdigal na cesti pod hribom in se je jadrno bližal; voz je planil s hriba v dolino kakor ptica od neba; uho ni slišalo ne kopit in ne vriskanja.

Elija je omahnil na desno in na levo, pa se je zgrudil in je obležal v prahu. Vsa kopita in vsa kolesa so šla preko njega, črna kri je lila v prah. —

»Sinovi!« je vzkliknila mati. »Čakala sem vas in sem vedela, da se povrnete. Pozdravljeni, sinovi!«

»Kakor smo rekli, tako smo storili. Prišli smo, da si vzamemo domovino, ki je naša od vekomaj!«

Tako so rekli Potnikovi fantje.

»Dragi moj!« je rekla Mana.

»Vedela sem, da se povrneš; štiri leta sem čakala in čakala bi še deset let!«

Starejši je bil zagorel v obraz, njegove roke so bile težke, resne njegove oči.

»Jeseni bo stala na hribu najina domačija!«

»Vedela sem, da prideš!« je rekla Martinova.

»Na tem golem pragu sem čakala nate in bi čakala še leto in dan!«

»Jeseni bo zraven farovža najina domačija!« je rekel srednji.

Najmlajši pa je šel in se je sklonil na cesti nad črno truplo Elijevo. Objel ga je okoli pasú in ga je nesel v hišo. Tam mu je umil krvavi obraz in tudi suknjo mu je očistil. Gledal je na tista bleda, upala, ranjena lica in oči so se mu zasolzile.

»Milostna ti bodi sodba! Ne birič in ne sodnik: odrešenik si nam bil!«

Zgodba o Šimnu Sirotniku

I

Ta zgodba, ki vam jo pripovedujem, se je pričela ob tistem času, ko je dopolnil Šimen petdeseto leto svojega življenja. V mestu pa se ljudje hitreje starajo, nego na polju. Komaj je človeku trideset let, se mu hrbet krivi, mu upadajo lica. Tudi meni se je tako zgodilo. Črni mestni prah pije kri kakor vodo.

Petdeset let je bilo Šimnu, pa je bil betežen starec. Kováč je bil, svojih polnih trideset let je služil enemu gospodarju; stal je na enem prostoru od začetka do konca, tako da se je zemlja že za ped globoko usedla pod njegovimi nogami. Ko je doslužil trideset let, so mu roke odpovedale, niso več vzdignile kladiva. In gospodar mu je rekel:

»Zvesto si mi služil, oj Šimen, dolgih trideset let. Zdaj pa so ti roke odpovedale, oj Šimen; na tla položi kladivo in pojdi z Bogom, kamor ti srce veleval!«

Tako je rekel gospodar. Zakaj postava delavcem je taka: drugim boš točil vino mladosti, pelin starosti boš sam popil.

Šimen se ni prerekal ne z Bogom, ne z ljudmi. Dejal je:

»V posteljo pojdem, počakam smrti.« Tako je storil, ampak smrti ni bilo. Lačen je bil, truden in bolan. Pa je pomislil:

»Velikokrat že so rekli, da je pravica na svetu; pojdi-mo torej ter spoznajmo, kje je pravica in kaj da je!«

Res se je Šimen napotil ter se je močno čudil, ko je spoznaval pravico. Kadar je izpregovoril besedo o pravi-ci, so se mu smejali v obraz. Pa je preudaril:

»Izpremenili so se časi; tista stvar, ki smo ji rekli pra-vica, ali je umrla, ali pa so jo drugače krstili. Ker skoraj bi dejal: če psu privoščijo kost, kako da ne bi starcu suhe skorje?«

Dolgo ni premišljeval. Zakaj prišel je gospodar tiste hiše, kjer je Šimen gostaril. Prišel je in je rekel:

»Trideset let si domoval v tej izbi, oj Šimen, in zme-rom si bil zvest. Zakaj ne plačaš gостаščine?«

Šimen se je začudil.

»Kako bi, ko ni dela? Star sem, dajte, da v miru umr-jem!«

»Ne boš, oj Šimen, zastonj umiral! Pojdi, kamor ti srce veleval!«

Šimen je povezal svojo culo in je šel. Zmerom bolj se je čudil, majal je z glavo in je rekel, da pravica ni živa stvar, ki jo človek lahko zgrabi in vpraša, kadar je treba, temveč da je izmišljena in abotna povest za otroke.

Prerekal pa se ni z Bogom in ne z ljudmi, temveč je sklenil v svojem srcu:

»Če v izbi ne, če ne v postelji, pa umrjem kraj ceste. Bliže bom grobu in duša bo že našla svojo pot!«

Res je legel kraj ceste in si je položil culo pod glavo, da bi v miru zaspal. Ampak prišli so ljudje in so rekli:

»Glejte ga, razbojnika, ob belem dnevu bi kraj ceste umiral!«

Vzdihnil je Šimen in je vstal.

»Saj sem rekel, oj ljudje, da bi rajši v izbi umrl!«

Še poslušali ga niso; gnali so ga pred sodnika. In tam so ga obtožili, da je hotel umirati kraj ceste.

»Čemu pa se potepaš, čemu pa ne delaš?« se je razsrdil sodnik.

»Saj bi!« se je branil Šimen. »Ampak roke nočejo, ne vzdignejo več kladiva!«

Odkod da je doma, ga je vprašal sodnik.

Ob tej besedi se je Šimnu čudno storilo. Molčal je in je premišljeval, pri srcu pa mu je bilo nadvse grenko.

»Odkod da si!« je vprašal sodnik.

»Daleč je, daleč; zdavnaj je, zdavnaj!« je rekel Šimen. »Koliko je — oj, petintrideset let in dalje, da niso videle tistih krajev moje oči . . . oj, ne spoznale bi jih več!«

»Kaj bi tisto!« je rekel sodnik in je bil jezen. Ker oči sodnikove so take, da gledajo na papir, ne v srce.

»Kaj bi tisto! Na odgovor te kličem, ne k molitvi! Po-
vej, odkod da si, zato da te poženemo tja, ker se brez
posla potepaš po tujih krajih!«

Šimen se je čudil.

»Na Prisojah sem rojen, pravi pismo; ali spomin ne
vidi več tistega kraja, ne spoznal bi ga več, še v sanjah
ne . . .«

Nič ga niso več izpraševali; prijeli so ga in so ga gna-
li kakor tatu. Šimen je prigovarjal biričem, poizkušal je,
da bi jih izmodril.

»Saj nič drugega ne maram, nego da v miru umrjem
kraj ceste. Čemu bi me zdaj še po svetu vlačili, ko je pot
dolga in vožnja draga?«

Biriči ga niso poslušali, temveč so ga zaklenili v tesno,
nepriljudno izbo z visokim omreženim okencem.

»Čuden je svet dandanašnji!« je pomislil Šimen, ko je
bil sam. »Ko sem bil še mlad in močan, dvajset dolgih let
sem koprnel, da bi videl tiste kraje, kjer sta umrla oče in
mati, Bog jima daj nebesa. Dvajset let sem koprnel, dok-
ler ni umrlo navsezadnje še koprnenje samo. In zdaj,
glej, ko sem star in slab, zdaj, ko bi rad v miru zaspal, me
gonijo, kamor mi srce nič več ne vелеva. Preveč je moja
pamet trudna, da bi razbistrila to modrost!«

Ko se je vzdramil in se je komaj danilo, so odprli duri
in so ga poklicali. Šimen je vstal, vzel je culo in je šel
brez godrnjanja, kamor so ukazali.

»Če nočejo, da bi kraj ceste umiral, pa naj mi posteljejo, kjer se jim zdi!«

Tako je preudaril in se ni prepiral z nikomer.

Gnali so ga križem po ulicah, naposled pa so ga potisnili v železni voz. Šimen je zavzdihnil in se je pokrižal.

»Če je ukaz tak, da potujemo, pa potujmo! Morda bo dal Bog, da se duša spotoma naveliča teh starih kosti!«

Ali Bog ni dal. Železni voz je vozil počasi, kakor polomljen koleselj. Vsako uro se je ustavil in je stal pod milim nebom po cele tri do štiri ure. Zakaj take ljudi, ki so drugim v spotiko in nadlego, ne nalagajo na gosposke vozove, temveč med vreče, sodove in razbojnike. Časih je Šimen odvezal culo in si je privoščil kos kruha in skrbno odmerjen grižljaj slanine; kakor je hranil, je bila cula zmerom bolj ohlapna in beraška. Šimen pa si ni delal hudih skrbi.

»Treba je, da človek kosi, kadar je čas kosila, in da večerja, kadar je čas večerje; vse drugo se bo že naredilo, kakor je božja volja!«

Gledal je skozi okno in je videl temne goré in zelene doline, pusto skalovje, bogate njive, gozdove in pašnike, samotne romarske cerkve, vasi in mesta; vse se je čudežno vrstilo in izpreminjalo pred njegovimi očmi; pokrajina je bila zmerom drugačna, ali zmerom mu je bila tuja.

»Daleč je pač še do tistih krajev, ki pravijo, da so moja domovina. Če ne z očmi, spoznal bi jih morda vsaj s

spominom. Bo že Bog dal, da se biriči ne zmotijo in da me odlože tam, kjer je treba!«

Ko se je vozil tretjo noč, se mu je storilo bridko pri srcu in zato je spoznal, da so že blizu tisti kraji.

»Kako je pač tam?« je premišljeval. »Kakšni kraji so in kakšni ljudje? Ali bom še spoznal rodno kočo, ali bom razumel govorico ljudi? Kako me bodo pozdravili, ko me ne poznajo ne po obrazu, ne po imenu, kakor jih jaz ne poznam?«

Tako je premišljeval, klonil je glavo globoko do kolen in je zadremal. Komaj je še dobro zadremal, ga je vzdramil birič; zunaj se je danilo.

»Kaj boš na vekomaj spal? Voz stoji že pol ure, ti pa smrčiš! Vstani in pojdi, zakaj doma si!«

Šimen je vzel culo, stopil je z voza in se je ozrl naokoli.

»Kaj to je moja domovina, pravite?«

Tudi spomin ni več spoznal teh lepih krajev. Zeleni, valoviti holmi, v daljavi temni gozdovi, bele vasi ob položnih rebrih.

Stopil je k njemu droben, sključen, čemereren starec, ki je držal v roki debelo gorjačo.

»Kaj ti si tisti?« je vprašal Šimna. »Tisti, ki ga bomo redili?«

»Ne vem, če sem tisti,« je rekel Šimen. »Ampak če iščete Šimna iz Prisojnice, sem jaz tisti Šimen!«

Z zlovoljnim očesom ga je premeril starec od glave do nog.

»Jaz sem pa občinski pisar in birič iz Prisojnice. Le z menoj, da bomo spoznali, kdo da si in čemu nam delaš sitnosti, ko imamo drugih preveč!«

Sredi njiv in travnikov je stala železniška postaja. Birič in Šimen sta se napotila v dolino.

»Kaj je še daleč do Prisojnice?« je vprašal Šimen, ker ni poznal kraja in pa tudi zato, da bi se malo porazgovoril.

»Glej ga!« je skoraj srdit odvrnil birič. »Na občinske stroške se vozari sem, jedel bi občinski kruh, pa še poti ne vé!«

»Kako bi vedel pot, ljuba duša!« ga je tolažil Šimen. »Pač je res, da sem bil rojen v teh krajih, vsaj pismo priča, ampak videl jih nisem blizu do štirideset let!«

»Kaj?« je planil birič. »Štirideset let? — Štirideset let se je potepal, sam Bog vedi kod, in zdaj, ko je nadložen, prihaja, da bi ga pitali! — Ali te nič ni sram?«

»Čemu bi me bilo sram?« je odgovoril Šimen ves miren in brez srda. »Umreti sem kanil v postelji, pa so me pregnali; legel sem kraj ceste, pa so me vzdignili; prosil jih nisem, pa so me naložili na voz. Če je kaj škode in sramote, njim očitaj oboje, ne meni!«

»Gospoda piše postave, zato jih piše zase!« je rekel birič in je umolknil.

Od sončnega jutra obžarjena se je zasvetila v dolini bela vas. Šimen je zasenčil oči z dlanjo; bleščalo se mu je od sonca in od lepote in zazdelo se mu je nenadoma, da je nekoč, kakor v davnih, že pozabljenih sanjah, videl ta kraj.

Birič je iztegnil roko in je pokazal v dolino.

»Tam doli je Prisojnica!« —

Tako se je pričela ta zgodba.

II

Birič in Šimen sta se napotila k županu. Prav nič prijazno ni gledal župan, tudi ni prav nič prijazno pozdravil.

»Torej si pripeljal to nadlogo!« je rekel in je premeril Šimna s tako pazljivim in srepim očesom, kakor kupec vola.

»Pripeljal sem jo!« je potrdil birič in je tudi sam pogledal Šimna tako zlovoljno, kakor da bi mu v srcu očital: »Še meni delaš sitnost in zamero, nadloga!«

Šimen pa se ni zmenil za take oči in za take besede in je izpregovoril:

»Saj sem rekel, da bi rajši umrl kraj ceste, nego da bi v nadlego bil ljudem, ko jim nisem bil nikoli. Ampak kdo bi se prerekal, če je postava taka, da nalože človeka na voz, če mara ali če ne mara!«

Župan je malo pomislil.

»Iz Prisojnice, praviš, da si?« je vprašal.

»Pravijo, da sem!«

»Kakšna beseda pa je to: pravijo, da sem? Če si, ali če nisi, sem vprašal!«

»Kako bi odgovoril?« se je blagodušno nasmehnil Šimen. »Gosposka je zaukazala, da sem iz Prisojnice, pa tudi pismo tako izpričuje. Kdo bi se prerekal?«

Župan je strmel in je dolgo molčal.

»Kaj nikoli nisi bil v teh krajih?«

Mirno in prijazno je odgovarjal Šimen.

»Da sem bil rojen v teh krajih, pravi pismo. Jaz pa jih nisem spoznal z očmi in še spomin jih je komaj spoznal. Kako bi? Deset let mi je bilo morda, ali še ne deset let, ko sem šel, sirota, kakor me je vodila božja roka po tem samotnem svetu. Nekaj let kasneje, ko nisem vedel, kam da bi položil glavo, sem romal nekoč skozi to dolino, se mi zdi; nisem je spoznal natanko, noč je bila in dež je lil, moje oči pa so bile objokane . . . Pa kaj bi tisto! Reč je taka, da nisem videl teh krajev, kar je dozorela moja pamet.«

Župan je strmel zmerom bolj.

»Sam ne veš, če si rojen v teh krajih, ali če nisi rojen! Sam praviš, da ne poznaš ne krajev in ne ljudi. Pa prideš v to našo revščino kakor huda ura! — Kod si hodil doslej, komu si služil in kdo te je redil?«

»Ne srdi se, župan!« mu je prigovarjal Šimen. »Saj sem rekel, da nisem koprnel ne po tebi, ne po teh krajih, že zdavnaj ne! — Služil pa sem v mestu, dolgih trideset let sem služil enega samega gospodarja, sem stal do konca na enem prostoru, tako da so se mi noge za

ped globoko udrle v tla. Zdaj pa moje roke ne vzdignejo več kladiva, tudi noge se mi že tresejo. In tako je ukazal gospodar: dodelal si, pojdi, kamor ti srce velewa! Kaj bi se prerekal s svetom, ki piše postave, da se človek ravna po njih? Šel sem, da bi umrl kraj ceste, pa so razsodili, da se tako ne spodobi. Naložili so me, kakor vrečo ovsu in so me poslali v te lepe kraje: tam je tvoja domovina, so rekli, tam umri! — Zdaj, župan, pa sam presodi, čegav je greh!«

Župan je udaril tako močno s pestjo po mizi, da sta vztrepetala obadva, birič in Šimen.

»Trideset let služil, pa si ne prislužil kruha za stare dni, ne kota za krščansko smrt! Ali si vse sproti zapil, razbojnik?«

Šimen se je nasmehnil.

»Ni treba delavcu, da bi hranil, pa ima vendarle postnih dni v izobilju! Svetnika postavi pred naklo, samega svetega Janeza Krstnika, ki je živel ob kobilicah; pa pride gospodar in mu poreče: Sveti Janez Krstnik, ki živiš ob kobilicah, kaj je treba tebi srebra in zlata? Delaj mi zas-tonj! — Nisem popival sproti, o župan, temveč sproti sem kri prelival — tam je zdaj, v tistem črnem prahu, tista razhojena tla so jo popila. Ko sem dal poslednjo kapljo, so rekli: Pojdi! — in so me naložili. Zakaj taka je pač postava na tem svetu.«

Temno je pogledal župan, čudna se mu je zdela postava. Navsezadnje pa je zavzdihnil in je rekel:

»Zares je nadvse čudna ta postava, ali kdo bi se prekal s postavami? Gospôda jih je napravila, pa jih je napravila zase! Zapisano je, da umri človek tam, kjer ni živel in da uživaj miloščino tam, kjer je ni dajal! — Svet stoji na glavi, mi ga ne bomo na noge postavili. — Pokaži, kar imaš pisanja, da bomo vedeli, kako je s teboj!«

Šimen je položil na mizo rumen papir.

»To je, kar je!«

Le malo besed je bilo na papirju, župan pa je dolgo bral.

»Torej da si rojen na Prisojnici . . . številka devetindevetdeseta . . .«

Župan se je zamislil.

»Saj sem tudi sam rojen na Prisojnici, poznam vso faro kakor svojo dlan . . . ali številke devetindevetdesete ne poznam!«

Premišljeval je dolgo, nato pa se je obrnil do biriča.

»Ali jo ti poznaš, Martinec, to številko devetindevetdeseto?«

Zamislil se je tudi birič, visoko je privzdignil obrvi in je majal z glavo.

»Kako bi jo poznal, ko ne vem, kje stoji in čegava da je? Nadloga bo pač sama vedela, kje se je rodila!«

Šimen, nadloga imenovan, ga je prijazno pogledal.

»Če kraja ne poznam, kako bi poznal številko?«

Spogledali so se vsi trije in niso vedeli, ne kod ne kam.

Takrat pa je prešinila župana misel, ki je bila tako prijetna, da se mu je takoj izjasnil zlovoljni obraz.

»Šimen, praviš, da ti je ime in za Sirotnika da se pišeš?«

»Je že res!«

Župan je pogledal biriča.

»Zdaj pa ti povej, Martinec, če živi v prisojniški fari še kakšen Sirotnik!«

»Sirot je veliko, Sirotnika nobenega!« je modro odgovoril birič.

Zmerom vedrejši je bil županov obraz.

»Vse se mi zdi, sirotni Šimen, da se tvoji pravici opletajo noge kakor tebi. — Odgovori, Martinec, čegava je številka osemindvetdeseta?«

»Mejačeva je.«

»Mejačeva! — In čegava je številka stota?«

»Tista je Prunkova.«

Takrat se je zasvetilo tudi biriču, in tudi njemu se je izjasnil obraz; župan pa se je veselo zasmel.

»Bojim se, sirotni Šimen, da ne boš grizel prisojniškega kruha, ne tlačil prisojniške slame! Postave so narejene, da bi človeka ukanile, pa so ukanjene same, zahvaljen Bog! — Le z menoj, Šimen, in tudi ti, Martinec, pojdi z nama, da bo pravica po pravici razodeta!«

»Pa pojdemo,« je rekel Šimen, ki je bil vajan vsega hudega in se nikoli ni prerekal. Še povedati se mu ni zdelo potrebno, da je truden od poti, od lakote in od starosti.

»Nekam že pridemo,« si je mislil, »in zla beseda nikoli ne zaleže!«

Tako so se napotili vsi trije skozi vas: Šimen na sredi, župan na eni strani, birič na drugi. Pridružil se jim je kmet, da bi si ogledal občinsko nadlogo; pridružila se je kmetica, nato še kmet, pa še kmetica — in šli so, kakor rešnja procesija; največ pa je bilo otrok, ki so vreščaje spremljali nadlogo in njene biriče.

Župan se je ustavil pred Mejačevo hišo.

»Ta je številka osemindesetdeseta!« je rekel. Nato je pokazal s palico preko polja.

»Tam je kolovoz, meja med Prisojnico in Osojnico. Kaj pa je onstran kolovoza, ljudje božji?«

Vsi so pogledali na ono stran.

»Na oni strani, na osojniški zemlji, je kup kamenja; béli se v soncu, vsi ga vidite. Tam, kjer leži tisto kamenje, je bila nekoč prisojniška številka devetindesetdeseta!«

»Še prav zares!« je podkrižal star kmet, ki je stal za biričem.

Župan pa je govoril še nadalje.

»Tista številka devetindesetdeseta ni bila na svetu božjem drugega nič, nego lesena bajta, na kamen

postavljena. Čegava je bila, to naj dandanašnji sam Bog razsodi. Tam so gostovali vsi tisti, ki niso imeli svoje strehe, pa tudi ne lehe za krompir in fižol. In gostovali so tam tudi Sirotnikovi; če so pomrli tam od vsega hudega, jim Bog daj večni mir in pokoj! Poslednji od tistih Sirotnikovih pa je zdajle med nami, ime mu je Šimen, oblastnija nam ga je poslala za občinsko nadlogo!«

Vsi, kolikor jih je bilo, so se temno ozrli na Šimna. Šimen se je blagodušno smehljaj in je rekel:

»Taka je postava, kdo bi se prerekal?«

Župan pa je govoril še do konca.

»Zdaj pa premislimo in preudarimo, občani prisojniški! Kje leži tisto kamenje: ali leži na prisojniški, ali na osojniški zemlji? Ni razmaknjeno, ne premaknjeno; kakor je ležalo, tako leži. Kolibo je ogenj pobral, ožgano kamenje je ostalo; ni se ga človek dotaknil: osat in trnje pričata!«

Vse je župan po pravici povedal in razložil. Ko so pred zdavnimi leti po dolgih tožbah in zmotnjavah ustanavljali mejo med osojniško in prisojniško občino, se je naredilo, da je pogorišče, ta nekdanja številka devetindevetdeseta, pripadlo Osojnici. Nihče se ni zmenil za tisto kamenje in nihče bi ne bil mogel povedati, čegavo da je, zato ker ni bilo vredno prepira. Le najstarejši občani so se še od daleč spominjali Sirotnikov, poslednjih gostačev; nikomur pa ni bilo več v spominu, če so

pomrli, ali če so se bili pogubili v svet. Nekoč, ob hudem vetru, je priletela iskra od Mejačeve strehe in je zapalila bajto, ki je pogorela do tal kakor slama. Nihče ni gasil; počemú? Pepel je odnesel veter, ožgane hlode so pokurili kajžarji, kamenje pa je ostalo tam na vse večne čase in se je prepreglo s trnjem in osatom.

Župan je pokazal na Šimna.

»Glejte, občani,« je rekel, »tega človeka, ki tukaj med nami stoji, kakor grešnik za cerkvenimi vratmi, so nam poslale oblastnije, da bi ga redili! Ta človek pa je Sirotnikov, poslednji izmed tistih, ki so gostačili v številki devetindevetdeseti. Kam sodi v rejo in ámožno, vas vprašam, ali v občino prisojniško ali v osojniško?«

»V osojniško!« so vzkliknili vsi, kolikor jih je bilo.

»Pa v osojniško!« se je dobrovoljno nasmehnil Šimen in si je mislil:

»Saj v Osojnici pač ne pečejo drugačnega kruha nego v Prisojnici!« Zakaj lačen je bil.

Župan pa je tedaj ukazal biriču:

»Ženi ga v Osojnico, k županu ga ženi in tam razloži, kakor je! Kar je rodila Osojnica, naj še Osojnica pokoplje! Kruha zase ima dovolj prisojniška fara, ampak nima ga preveč, da bi ga metala še sosedom in njih nadlogam!«

Tako je razsodil župan in vsi so hvalili njegovo modrost.

Župan je ostal s svojo dolgo procesijo ob meji, da bi počakal oznanila biričevega. Birič in Šimen pa sta se napotila v Osojnico.

III

Pot ni bila dolga in tudi ne strma; romala sta pičlo uro po zložni okrajni cesti. Šimen pa je težko sôpel, postajal je ter si odpočival; in počival bi bil pač do večera in morda na vekomaj, da ga ni priganjal birič.

»Stopi! Saj je cesta kakor žamet; plesal bi človek, ti pa stokaš!«

»Star sem, star!« je vzdihnil Šimen.

»Tudi jaz sem star, pa se ne cmerim!« ga je zavrnil birič; postrani se je ozrl na Šimna, ki je stopal mukoma, z omahujočimi nogami, ves zgrbljen, upognjen in nadložen, kakor osemdesetleten starec.

»Koliko križev pa že nosiš, da si tako betežen?« ga je vprašal.

»Pet jih nosim in težki so!« je odgovoril Šimen.

Birič pa se je tako začudil, da je odprl usta nastežaj. Široko je stopil pred Šimna in ga je ogledaval z debelimi očmi od glave do nog, kakor da ga je bil šele v tistem trenutku prvikrat ugledal. Ko je bil pri kraju z ogledovanjem, je tako močno stresel z glavo, da se mu je klobuk na stran pomaknil.

»Petdeset let! Pa že popotna smrt, pa že občinska nadloga! — Meni jih je sedemdeset, glej, pa me ne tare starost in za stavo ti grem dvanajst debelih ur! — Če ni zmote v krstnem pismu, kaj si počel, da se ti je kri posušila?«

Blagodušno ga je pogledal Šimen.

»Mene vidiš, nisi pa še videl tridesetletnih starcev, kakor sem jih videl jaz. Petnajst let mu je, ko se zapiše delu z dušo in s telesom, kakor grešnik zlodeju samemu; trideset let mu je, pa je doživel do konca, ko še ni živel. Kjer sem delal jaz, nas je bilo vpreženih tisoč in več; otroci so bili med nami, pa tudi zgodnji starci; prah in ogenj smo dihali od jutra do mraka; nobeno oko ne vidi tam krvi, pa se preliva v korcih in vedrih in žile, še tako polne, so kmalu izsušene . . . Junak sem bil med njimi in sem doživel pet križev!«

Dolgo je premišljeval birič, nazadnje pa je vprašal:

»Ali je postava taka?«

»Postava je taka, kdo bi se prerekal! Ni ji treba, postavi, skrbeti za starost, ker starcev ni. Le jaz edini delam sitnost in nadlogo, Bog se me usmili!«

»Za grob ima človek zmerom zemlje dovolj!« ga je tolažil birič.

Šimen pa je zavzdihnil:

»Še tiste mi niso dali!«

Ob takih razgovorih sta dospela v Osojnico.

Župan se je bil povrnil s polja, stal je na pragu in čakal kosila. Pa sta se ustavila pred njim birič in Šimen.

»Nadlogo sem pripeljal!« je oznanil birič.

»Kakšno nadlogo?« se je začudil župan; takoj ga je spreletela huda misel in ozrl se je z zlohotnim očesom na Šimna.

»Osojniško!« je razlagal birič. »Oblastnija nam je poslala tega nadložnega človeka, da bi ga redili. Pismo pravi, da je doma iz Prisojnice; ampak izkazalo se je, da ni doma iz Prisojnice, temveč iz Osojnice. Zato ga pošilja naš župan občini osojniški v rejo in skrb!«

»Kako da je iz Osojnice!« je vzrožil župan. »Nikoli ga nisem videl, tega človeka, ne vem, kako mu je ime in kdo da je! Le kar ženi ga nazaj, odkoder si ga prignal, pa Bog z vama!«

Birič pa se ni vdal, temveč je razlagal nadalje:

»Porodil se je namreč na tistem kraju, kjer je stala nekoč prisojniška številka devetindevetdeseta in kjer je dandanašnji kup kamenja na zemlji osojniški. Očitno je torej pred Bogom in pred ljudmi, da se je rodil v osojniški občini in ne v prisojniški. Tu ga imate, redite ga in skrbite zanj po vesti, da umrje v miru!«

Nad toliko hinavščino se je silno razsrdil osojniški župan.

»Glej jo, lakot prisojniško! Nima, da bi redila svoje reže, pa bi jih naprtila sosedom! Če je zapisano v krst-

nih bukvah, da je rojen v Prisojnici, je tam rojen in prisojniška občina ga bo redila na stare dni! Otrok bi to razumel — vi pa, ne le da ste lakomni, ste še bebasti povrhu! — Kar poberita se, odkoder sta se vzela!»

Ker je župan tako srdito kričal, se je nabralo na cesti obilo ljudi, osojniških faranov. Ko so čuli, kdo da je Šimen in kako da je z njim, se jih je polastila pravična jeza; biriču pa se je zazdelo, da ni prijetno prerekati se na zemlji sosedomi.

»Ljudje božji, kaj bi se ljutili?« je tolažil s prijazno besedo. »Razodelo se bo, kje je pravica in kje je zmota. Vseh zmešnjav začetek pa je ta dolgi in jokavi nadložnik, ki nam ga je vsem Bog poslal zaradi naših grehov!«

Osojničani pa tudi teh lepih besed niso bili veseli.

»Ne nam,« ga je zavrnil župan, »in ne zaradi naših grehov, temveč vam ga je Bog poslal, je že vedel zakaj! Pa tudi ni krščansko, da govoriš o betežnem starcu, kakor o razbojniku; ali se v Prisojnici niste učili katekizma? Le lepo in zložno se napravita obadva v svojo domačijo; tam pa glejte, da ga boste pošteno redili in mu mehko postiljali!«

Osojniški birič, ki je bil prekanjen človek, pa je izpregovoril:

»Je že prav, da gresta, ampak kolikor poznam tega Martinca, ni bil nikoli nič prida. Lahko se nameri, da nam spotoma nalašč izgubi to nadlogo, da jo odloži ka-

kor prazno malho ter poreče: Tu ga imate, zdaj pa glejte!»

»Pametno si govoril, Andrejec!» ga je pohvalil župan. »Le pojdi z njima in bistro glej, da se ne odsmoli ta biriška smola prisojniška ter ne pusti nadloge same na naši zemlji!»

Spet je izpregovoril birič Andrejec.

»Z njima pojdem, kakor si ukazal, župan, in bistro bom gledal! Ali kje je zapisano, da ne čaka na meji velika prisojniška vojska? Poslali so nam nadlogo v sramoto in zasmeh, pa ji bodo, mislim, zagradili pot na svojo zemljo. Zakaj iblajtarji so vsi!»

»Tudi zdaj si pametno povedal, Andrejec! Napotimo se torej, kolikor nas je, da pogledamo, če je vse po pravici in postavi!»

Tako se je napravila dolga procesija na pot proti Prisojnici. Spredaj Šimen in obadva biriča, za njimi župan in za županom pol občine osojniške.

»Kakor je božja volja!» je rekel Šimen v svojem srcu. »Oblast je oblast in človek je preslaboten, da bi se prekal z njo!» Truden pa je bil hudó in noge so se mu opletale.

»Hej, nadloga, kaj se maješ?» ga je posvaril birič osojniški.

»Star sem, počival bi!» je rekel Šimen.

»Boš počival, kmalu boš počival; tam, kjer je tvoja postelja in tvoj kruh! Ampak tukaj, na tej zemlji osojniški, ni počitka zate!«

»Morda le pridem!« si je mislil Šimen. »Stojé ne bom umrl!«

In je šel. Ker se je močno opotekal, sta ga prijela pod pazduho obadva biriča. Župan je videl dolgo, v dve gubé sključeno teló in noge, ki so ob vsakem koraku odpovedávale, ter je zaklical:

»Le dobro ga primita ter varno ga držita! Če se mu na tej naši zemlji kaj prigodi, kar Bog ne daj, bo sitnost in nadloga naša!«

Kakor je bil Šimen truden, se je ozrl ter se nasmehnil.

»Brez zamere, župan; postava je naredila!«

Tako so šli in so prišli skoraj do meje.

»Prav nič se nisi zmotil, Andrejec!« je vzkliknil župan.

»Glej jih tam, razbojnike!«

Onstran kolovoza je čakala občina prisojniška, da bi videla, če se je zgodilo po pravici in postavi.

Ko sta se vojski ugledali, se je vzdignil na obeh straneh silen vrišč in trušč, tako da spočetka ni bilo mogoče razločiti nobene besede. Osojniški birič je porival Šimna preko meje, prisojniški birič pa ga je odrival. Šimen se ni branil in tudi ni zinil besede.

»Pa vendarle kaže, da bom stojé umrl!« si je mislil.

Obadva župana pa sta vsak zase preudarila, da bi vesoljni tepež ne obrodil drugega nič, nego senen voz nadlog in sitnosti. Zato sta ukazala obadva hkrati:

»Mirujte, ljudje božji; naj razsodi pametna beseda!«

Občani so verno poslušali od obeh strani, župana pa sta se pomenila takole:

Najprej je povzdignil svoj glas osojniški župan in je rekel:

»Ali se ti je zmešalo, da uganjaš take reči, kakor bi jih paglavec ne uganjal? Če postav ne poznaš, čemu županíš?«

Prisojniški župan pa mu je takoj odgovoril:

»Zato, ker postave poznam, sem to nadlogo tjakaj poslal, kamor sodi! Odpri oči nastežaj, poglej tisto kamenje tam in reci, na čegavi zemlji da leži!«

»Tisto kamenje si vtakni v suknjo, če se ti zdi! Kar je pisano in potrjeno, ne izbriše tvoj jezik; pisano pa je, da se je nadloga rodila v Prisojnici. Oblastnija ti je nadlogo izročila; ravnaj se, kakor ti je ukazano!«

»Kako bi se nadloga rodila v Prisojnici, če je stala bajta v Osojnici in stoji tam še dandanašnji njen spomin? Oblastnija pa ne ravna po božji pameti, temveč po človeški, in človeška pamet je zmotam podvržena! Zatorej le vdano sprejmi to nadlogo, kakor ti jo je Bog poslal!«

Osojniški župan pa se je tedaj hudobno zasmejal in je vprašal:

»Kaj pa bi storil ti, da se je bil pripeljal v zlati kočiji s štirimi konji in s srebrno vprego: ali bi ga suval čez mejo, če mu je prijetneje na oni strani? Ali ne bi rekel: naj plačuje davke in doklade, kjer ga je volja? Siromaka pa rineš preko praga, ne privoščiš mu suhe skorje!«

Takrat se je obrnil prisojniški župan do svojih občanov.

»Slišali ste! Ni mu do pravice, do tiste suhe skorje mu je, ki sodi siromaku na stare dni!«

Ampak tudi osojniški župan se je obrnil do svojih občanov.

»Pravica mu je izročila žejnega, da bi ga napojil, lačnega, da bi ga nasitil, pa ga suje čez mejo! In tak bi drugim očital lakomnost?«

Spet se je vzdignil od obeh strani silen vrišč in trušč; spet sta se prerivala obadva biriča sredi kolovoza; Šimen je visel med njima in se ni branil ne z besedo, ne z rokó.

Moški so gledali temno in so si vihali rokave, ženske so kričale, otroci so pobirali kamenje; vse je kazalo, da je huda ura blizu. Tedaj pa sta se spomnila obadva župana, da bi tepež ne bil koristen, že zategadelj ne, ker bi sirotni Šimen vendarle ostal na meji in bi pravica ne bila dognana. In obadva hkrati sta vzkliknila:

»Mirujte, ljudje božji!«

Nato pa je izpregovoril osojniški župan:

»Tukaj na tem kraju ne bomo dognali pravice, ker je beseda proti besedi. Oblastnije so zmešnjavo spletle, oblastnije naj jo razpletejo! Potrpite, občani, ne rogovilite in nikar ne stopajte na ta lakomni prisojniški svet, dokler ni zadnja sodba izrečena!«

Izpregovoril pa je tudi prisojniški župan in je rekel svojim občanom:

»Nikar se ne jezite ob takih besedah, temveč pomislite, da pes laja, kakor mu je od narave dano! Zatorej potrpite, da se pravica izkaže!«

Takrat pa sta se oglasila obadva biriča, ki sta bila že vsa potna in zasopla:

»Kam z nadlogo?«

Župana sta se spogledala in sta pomislila.

»Kaj bi reševali!« se je zasvetilo prisojniškemu. »Tja ga položimo, kjer je prava njegova domačija, in tam naj ostane, dokler ne bo pravica potrjena!«

In je s palico pokazal na golo kamenje.

Osojniškemu županu pa se je zdelo, da je hinavščina za plotom; in zato je rekel:

»Na osojniški svet bi ga položil? Da bi se sklical: tam je ležal, tam naj leži! — Iblajtar modruje po iblajtarski pameti, mi pa smo kristjani!«

»Naj oblastnija reče svojo besedo!« je odvrnil prisojniški. »Motila se je, naj zmoto popravi; dajmo ji prilike in časa, da bo naša pravica slavno razodeta! Ampak do-

tistihdob naj ta nadloga, Šimen imenovana, čaka na tistem belem kamenju, ker viseti ne more do konca dni!«

»Viseti ne more!« je spoznal tudi osojniški. »Naj torej leže na tisto kamenje, le da se ne gane! Z životom in obrazom pa naj bo obrnjen na prisojniško stran!«

Tako sta sklenila in določila župana. Biriča pa sta podprla Šimna pod pazduho in sta ga položila na kamenje, ki je bilo vse vroče v opoldanskem soncu. Šimen je zavzdihnil in komaj da je dobro ležal, je zadremal. Obraz je imel obrnjen proti Prisojnici, naravnost v sonce.

Ko je bilo to poglavitno delo opravljeno, sta se napotila župana vsak do svojega doma; in obedve procesiji sta se napotili za njima. Koj po kosilu sta župana napregla ter pognala proti mestu. Obadva koleslja sta divjala tako neznansko, da se ni polegel prah pol ure za njima.

Šimen je spal na vročem kamenju; na eni strani je ležal v travi prisojniški birič, na drugi osojniški.

IV

Šimen je spal in sanjalo se mu je tole:
Bog ga je blagoslovil z neizmernim bogastvom. Ali zlato ni omamilo njegovega srca in ni ga navdalo z napuhom. V svoji sreči se je domislil domovine in je zahrepenel po nji, kakor otrok po materi. Takoj je ukazal služabnikom, da naj mu vprežejo dvanajstero belcev pred zlato kočijo. V jadrnem diru se je napotil proti domovini in je še pred mrakom dospel v Prisojnico. Tam so ga pozdravili kakor kralja in gospodarja. S hriba so grmeli možnarji, pred farno cerkvijo so stali visoki mlaji, preko ceste pa se je bočil veličasten lok, z zelenim smrečjem ovit; in na loku je bilo z velikimi rdečimi črkami napisano: »Pozdravljen nam bodi — tukaj in povsod!« Milo se je storilo Šimnu ob toliki ljubezni. Skoraj je bil že pozabil na domovino, a glej, domovina ni pozabila nanj, spoznala ga je z materinskimi očmi, sprejela ga je z razprostrtimi rokami. Iz takih sladkih misli pa ga je vzdramil silen vik in vek. Prikazal se je župan osojniški z vsemi svojimi občani.

»Kakšne predpustne burke pa uganjate?« je kričal.
»Stavite mlaje in loke svojim občanom, ne pa našim!« —

In je kratkomalo zgrabil za uzde prvi par belcev, pred zlato kočijo vpreženih. Tedaj pa je priskočil župan prisojniški, da bi mu iztrgal uzde. In je kričal, da se je do neba razlegalo:

»Ali ne boš takoj izpustil, Judež Iškarijot? Poglej pismo, če znaš brati! V Prisojnici je rojen, v Prisojnico pristojen, tako pravi postava! Izpusti!« — Osojniški pa ni izpustil, temveč je kričal še glasneje, nego prisojniški:

»Ti izpusti, colnar goljufni! Ali vidiš tisto kamenje tam? Čegavo je, na čegavem svetu leži?« — —

»Tisto kamenje si vtakni v suknjo, če se ti zdi! Kar je pisano, je pisano; s postavo in pravico se ne boš prerekal!« — —

»Tam na tistem kamenju je stal njegov dom! Tam je rojen, tja pristojen!« — —

»Nič me ne briga tisto kamenje; naj leži v miru, kakor je ležalo od vekomaj! Moja pravica je pisana in potrjena — izpusti!« —

Tedaj pa se je osojniški hudobno nasmejal in je rekel:

»Kaj pa bi ti storil, oj colnar, in kako bi sodil, da se ni pripeljal v zlato kočiji, temveč da so ga prignali biriči, starca nadložnega, siromaka nebogljenega? Ali bi ga podil preko praga?« — —

Prisojniški pa ga je zavrnil:

»Kakor bi postava ukazala in kakor bi pismo velevalo, tako bi storil!« — —

Tako sta se brez konca in kraja prepirala in prerivala obadva župana; na pomagáj sta jima prišla še obadva biriča in navsezadnje so se spopadli še občani. Huda vojska se je vnela, strašna tepežen je divjala po dolini od hriba do hriba. Moški so kleli, ženske so jokale, otroci so kričali. Ura za uro je minila, Šimen je sedel v zlati kočiji in je bil lačen in žejen. Lačni in žejni pa so bili tudi belci, naveličali so se pustega prepira in so potegnili. Občani prisojniški in osojniški so nastežaj odprli usta, ko se je zlata kočija nenadoma zamajala ter se v jadrnem diru spustila v dolino. Prah se je vzdignil, sonce je žgalo, da se Bog usmili; Šimen pa je sedel na žametni blazini, v svoji zlati kočiji, in je bil lačen in žejen. Ustna so mu pokala, pred očmi se mu je meglilo, v glavi mu je kovalo stotero težkih kladiv. Pa je pomislil:

»Kdo bi se prerekal, če mu je sojeno, da umrje od vsega hudega v zlati kočiji in zavoljo same prevelike prijaznosti svojih rojakov?« Nagnil je glavo in se je zvrnil na cesto . . .

Take so bile Šimnove sanje. Ko se je vzdramil, ni ležal več na hrbtu, temveč na obrazu. Sonce je bilo zatonilo za hrib; pol doline je bilo že v senci. Biriča sta ležala v travi in sta obadva spala. Osojniški je ležal na hrbtu, roke in noge razprostrte, kakor pribit na svetega Andreja križ; prisojniški pa je z obrazom, s komolci in s koleno tiščal v travo.

Šimen se je trudoma vzdignil; tako slab je bil, kakor da je bil prespal deset dolgih let. Stopiti je hotel na noge, noge pa ga niso več nosile, le kamenje je zahreščalo pod njimi; in preplašena sta se vzdramila obadva biriča.

»Kam?« sta vzkliknila hkrati in sta planila.

»Nikamor ne!« se je prijazno nasmehnil Šimen. »Če bi me te uboge noge še nosile, ne bi vaju vprašal za pot! Le v miru spita, tudi jaz bom spal!«

Biriča sta zadremala, Šimen pa je sedel na kamenju, oklenil je kolena z rokama in je premišljeval.

»Dolga je pač pot do mesta in tudi pravica nima mladih nog! Napoti se krščevat, pa pride k pogrebu. Noč bo že in morda bo že jutro, ko se povrne posvetna oblast s pisanim oznanilom. Jaz, Šimen Sirotnikov, sem lačen in kdo mi bo dal kruha? Žejen sem in kdo mi ponudi korec? Vse, kar je, je pravica in postava, človek pa je prah!«

Take misli so obšle Šimna, zato ker je bil lačen in žejen. Videl je obadva biriča, ki sta prijetno dremala v travi, in je mislil še nadalje:

»Glej, pravica spi pravično spanje, zato ker je opravila svoje opravilo, kakor je bilo treba. Če bi zdajle rekel pravici: Lačen sem in žejen, tudi moja postelja je trda — kaj bi odgovorila pravica? Odgovorila bi: Nič me ne briga, če si lačen in žejen in tudi tvoja postelja me nič ne briga, zakaj jaz sem pravica, sama sebi mati in hči, sama

svoj začetek in konec; če si kristjan, ne prerekaj se z menoj, zakaj postava je sveta kakor evangelij: kdor jo ogleduje z nezaupnim očesom, je grešnik v svojem srcu in hude kazni vreden. Kar je napisano, to beri, pa nič ne premišluj; če je napisano, da bodi lačen in žejen, blagruj postavo ter bodi lačen in žejen; če je pa napisano, da umri od vsega hudega na tem golem kamenju, spoznaj pravico ter hvali Boga, da si jo izpolnil!«

Njegove misli so se napotile iz te bridkosti na daljne ceste, koder niso hodile še nikoli.

»Kaj je bilo tvoje življenje, o Šimen Sirotnik?«

In kakor je sedel na golem kamenju, klonil život v dve gubé ter oklepal kolena z rokama, je pregledal v svojem srcu, kar je gledal nekoč z očmi:

»Zdaj sediš na tem golem kamenju, Šimen Sirotnik, in siroten si hujše, nego ob rojstvu! Takrat so bile še roke na svetu, ki so te v plenice zavijale in na posteljo polagale; tudi tepen nisi bil preveč, če si kričal. Nikogar ni zdaj, da bi ti postiljal, nihče te ne vpraša, če bi jedel in pil, tudi kričati ne smeš, zato ker ti velja pravica, ki otroku ni veljala! Pa kaj je bilo vmes, pa kaj je bilo tistih štirideset let od začetka tega dolgega romanja pa do bridkostnega današnjega dne? Da bi spravil ves vroči pot, kolikor sem ga potočil, vso kri, kolikor sem je pretil — bogastvo, zdi se mi, da bi bilo. Ali kam je lil pot, kam je lila kri? Moje roke so prazne; nakopičil in nabasal sem

bogastva do strehe; in ko sem bil s tem opravičilo pri kraju in je bila ura, da bi užival, ni bilo bogastva nikjer. Tako se je zgodilo tistemu, ki si je bil v potu svojega obraza natlačil svetlih cekinov, pa je prišel domov in je tiščal suho listje v pesteh. Stara bajka za otroke — to je bilo tvoje življenje, Šimen Sirotnik! Čudno pa je dvoje: da je toliko ljudi na svetu — kdo bi jih preštel? — ki živé to pusto staro bajko in se ne spametujejo: in pa je čudno, kje da navsezadnje ostanejo tisti cekini, za katere so bili ogoljufani tisočeri Sirotniki . . .«

Tako daleč je mislil Šimen, ker je bil lačen in žejen in pa ker ni imel drugačnega opravičila.

Kmalu je bila v senci vsa dolina; le hribi so se še svetili in nad njimi beli oblaki, ki so se zložno izprehajali po nebu. Biriča sta se vzdramila; zehaje sta se ozrla na Šimna.

»Kakor smrt sediš tam in čepiš!« ga je pokaral prisojniški.

»Stresi ga, če je živ; saj še ne bevske!« je svetoval osojniški.

In res ga je stresel prisojniški tako krepko za ramo, da je Šimen omahnil. Nič ni rekel, ker mu je bil jezik pretežak; le nasmehnil se je in je posvaril biriča z veselimi očmi; oči so rekle:

»To kamenje je moje, zapisano mi je, ne stresaj me na mojem kamenju!«

Birič pa ga je osorno pogledal in mu je ukazal:

»Če misliš umreti, kakor vse kaže, preloži smrt, dokler se pravica ne razodene. Če si čakal do mraka, boš počakal še do noči. Kajti zapomni si, da zdaj nisi ne tukaj in ne tam in da tvoja duša nima pravice, pobegniti iz tega kraja brez dovoljenja in povelja! Postava je postava, ustanovljena od Boga, ti pa si človek, iz ženske rojen!«

Ko je slišal Šimen take modre besede, je molčal in je povetil glavo.

Birič prisojniški pa ni maral, da bi le sosed njegov razodeval modrost; razodel jo je tudi sam in je rekel:

»Nikar se tako ne drži, kakor da bi užival krivico! Zaradi tebe in zaradi tvoje pravice se je danes ta dan pol sveta zamajalo! Če je grešnik še tako nedolžen, bodi vesel, da se potí pravica ob njegovem grehu, ki ga ni!«

Take modrosti je poslušal Šimen in je molčal; pa si je mislil:

»Obešenjak roma pod vislice, pa zaokrene oči proti nebu in moli: Zahvaljen bodi, o Bog, da se je na ubogem mojem telesu razodela tvoja pravica! Da bi zdajle ne stale tam te visoke vislice, da bi pod njimi ne stal ta pobožni rabelj, kaj bi bilo s tvojo pravico, o Gospod? — Najpoprej je bila beseda in so bile bukve, nato šele je bil človek in je bila živa kri. Kar je pisano, velja, kar je govorjeno, je prazna sapa. Blagoslovljen sok je tinta

sodnikova, a ničvredna dežnica je solza in je kri. Najpoprej je imel človek ime in je imel številko, nato šele želodec in pamet. Kdo bi se prerekal?»

Tako so se na stara leta in ob pozni uri čudežno razmikale Šimnove misli. Njegovo srce je bilo čisto od nekdaj in se je slavno ubranilo mnogoterim izkušnjam; ni se bila zalezla vanj setev dvoma in prešernosti, pa vendar se je izkazala žetev, ko bi nobeden svetnik ne razbistril, kako in kedaj.

Kakor se je bližala noč, tako so prihajali občani, da bi slišali pravico in njen evangelij. Na obeh straneh kolo voza so polegli v travo; tudi vina, kruha in svinjine so prinesli s seboj. Pili so in jedli, kričali in kvantali, dokler se ni do dobrega znočilo.

Šimen je vzdignil glavo, povohal je v zrak, ker mu je bilo zadišalo nadvse prijetno. Ali sladki vonj ga je ohamil, zazibalo in zatemnilo se mu je pred očmi in omahnil je z vsem životom na kamenje.

»Lačen sem!« je rekel; nato pa ni izpregovoril več, le ustna so se prijazno nasmehnila.

V

Zvonilo je angelsko češčenje, ko sta se vračala župana iz mesta. Podila sta, da sta se konja pénila. Ko sta se peljala v mesto, je bil prisojniški spredaj in prijetno mu je bilo pri srcu, kadar je pomislil, da osojniški razbojnik požira prah za njim. Ko pa sta se vračala, je prvi napregel osojniški in še nalašč neusmiljeno švrkal, zato da bi napravil razbojniku prisojniškemu vrhano skledo prašne večerje.

»Le kolni,« si je mislil, »tudi jaz sem klel!« Obadva pa sta gonila kakor dvoje pijanih furmanov.

»Čakaj!« je kričal prisojniški zadaj.

»Goni!« je odgovarjal osojniški spredaj, smejal se je hudobno in je švrkal na vso moč.

Župana pa se nista vozila sama, temveč pravica, kakor je bila razodeta, se je vozila z njima. Nič se nista ustavila, ne pred krčmo, ne pred domom; gonila sta naravnost do meje. Ljudstvo pa je slišalo peket kopit, videlo je prašni oblak, ki se je jadrno bližal, in je vzkliknilo:

»Razodela se je pravica!«

»Pravica je izkazana!« je vzkliknil osojniški ves zasopljén in je skočil z voza.

»Ni še izkazana!« je odgovoril prisojniški in je ustavil.

»Naj razložita po vrsti!« so rekli občani.

Nato je izpregovoril osojniški:

»Razodelo se je, da je še pravica na svetu! Ta razbojnik prisojniški se je zvijal in pretvarjal, lagal je in vrtovičil, ampak postava ga je spoznala že po obrazu in je slekla do golega njegovo hinavščino. Še pol ure ni minilo, pa je razglasila: Nadloga je njegova, Bog z njo in z njim!«

Strašno se je ob takih besedah razsrdil prisojniški župan.

»Tisti iblajtar, ki stoji na oni strani in ki pravi, da je osojniški župan, se ne boji greha ter laže Bogu in njegovi pravici v obraz! Nič ni razodeto, ne izkazano in ne sojeno, dokler ne izpregovori vrhovna pravica, ki sem jo poklical na pomagaj!«

Kakor je rekel prisojniški, tako je bilo: pravica se je pomišljala. Z levim ušesom je poslušala na osojniško stran, z desnim na prisojniško, pa ni pokimala ne na desno in ne na levo. Človeška pravica je namreč taka, da rada premišluje. Ne sme se prerekati grešnik, če se mu dozdeva, da je zaradi pravice in njenih besed v črno tinto utopljen, na rjasto pero nasajen; hvali naj Boga, da je pravica na svetu in da se zmeni zanj, nehvaležnega razbojnika.

Šimen je poslušal kakor v sanjah besede županov; ni se mu hotelo, da bi odprl trudne oči; tako se je bil privadil trdemu kamenju, da ni čutil bolečine, tudi glad se je bil za silo vdal, le žeja ga je žgala v ustih. Poslušal je besede o pravici in je premišljeval v svojem srcu:

»Skorajda bi se lotil siromaka napuh, če pogleda in preudari, koliko besed, pisanja, časa in truda zapravlja pravica z njim! Blagi ljudje, ki se zdaj prerekajo preko meje, so opustili vsako nujno opravilo zaradi mene in zaradi pravice. Stojé so použili kosilo, večerje si ne privoščijo, njih hiše in bajte so tatovom odprte. In ta dva župana se potita od zgodnjega jutra, da bi dognala pravico; vozila sta se v mesto, tam sta romala od postave do postave, od gosposke do gosposke; učenjaki so reševali nad menoj, krhala so se peresa, črna tinta se je prelivala, služabniki pravice so v potu obraza kopičili besedo nad besedo. Sirotnik Šimen, kako si zaslužil toliko skrbi in kedaj boš povrnil toliko dobrot?«

Ko je Šimen tako premišljeval o svoji nevrednosti, sta se župana prerekala nadalje in bi se bila morda prerekala do polnoči, da se ni oglasil osojniški birič. Stresel je Šimna za ramo, Šimen pa se ni ganil, še zastokal ni.

»Ali se je potuhnil, ali pa je mrtev!«

Prisojniški birič ga je stresel za drugo ramo, pa tudi nič ni opravil.

»Zini, če si živ!«

Pristopila sta župana, obadva sta se močno prestrašila. Osojniški je pokleknil in se je sklonil nad Šimna, zato da bi videl, če nadloga diha ali ne.

»Saj diha, saj mu žila bije!« je vzkliknil ves srdit. »Potuhnil se je, nič dobrega nima v mislih!«

»Popihal bi jo, še preden se izkaže pravica!« je uganil prisojniški.

»Biriča, verno pazita, vajinim rokam je izročen!«

»Da je lačen, je dejal!«

Tedaj sta se župana spogledala in nista vedela, kaj bi; ker pravica je zato na svetu, da sodi človeka, ne pa, da bi ga pitala in napajala. Zato sta se župana najpoprej razjezila nad Šimnom, ki je pravico vpraševal za kruh, namesto za besedo.

»Nalašč, iz same čiste hudobije bi nam delal sitnosti! Zdaj, ko je pravica na poti in se bo slavno razodela, bi nam zavozljal, kar je že napol razvozlano! Kaj nimaš ne vesti, ne poštenja?«

Šimen je narahlo odprl eno oko, da bi videl, čemu toliko jeze in odkod; tudi izpregovoriti je nameraval, jezik pa je odpovedal in tudi ustna se niso genila.

»Kdo mu bo stregel, kdo ga bo nasitil in napojil?« sta vprašala župana. »Zakaj nevarnost je, da nam ta nadloga v svoji hudobiji in hinavščini dušo pusti, preden se razodene pravica. Res bi to bilo zoper vsako postavo in

bi obrodilo mnogoštevilne sitnosti, ampak kaj se razbojnik meni za postavo!«

Modrovala sta na to in na ono stran, izmodrovala pa nista ničesar. Zatorej je spet izpregovoril osojniški birič, ki je bil bistra glava in nikoli ni brez potrebe zapravljal besed.

»Občinske svetovalce skličimo od obeh strani, pa naj preudarijo in razsodijo!«

Zgodilo se je po biričevih besedah. In na svetu ni še bilo tako imenitnega in slovesnega posvetovanja, kakor se je vršilo tisto noč. Večerna zarja je bila že ugasnila, zvezde so sijale, hladnejši veter je zapihal od hribov. Na meji so se zbrali občinski možje iz Prisojnice in iz Osojnice, da bi po resnem preudarku sklenili, kdo da naj Šimna napoji in nasiti. V širokem kolobarju so posedli v travo, za lučaj daleč od Šimna in njegovih biričev. Temno so gledali in dolgo so molčali, zakaj čutili so vsi, da je ura slovesna in resnobe vredna.

Župan prisojniški je izpregovoril:

»Če bi se zdajle prerekali o pravici in postavi, bi gluheč pridigal gluhecu in temu posvetovanju bi ne bilo konca na vekomaj. Zatorej ne o pravici, temveč o krščanskem usmiljenju govorimo ter o ljubezni do bližnjega! Če vidi človek, da strada njegov brat, kaj bo storil? Odrezal mu bo dobršen kos kruha in bo dejal: Ne vprašam te, odkod da si, kje da je tvoja pravica in kakšna

da je, temveč režem ti kruh, kakor me je katekizem učil. — Tako bi storil veren kristjan; kako pa si ti naredil, župan osojniški?»

Osojniški mu je takoj odgovoril:

»Lepa reč je krščansko usmiljenje in še lepša reč je ljubezen do bližnjega. Ampak zdaj povej očitno, župan prisojniški, kdo je zatajil oboje? Tvojega brata, ki je stradal, so prignali v Prisojnico. Ti pa ga nisi vprašal, če je lačen in žejen, nisi mu rezal kruha, ne točil vode, temveč trudnega, lačnega in žejnega, kakor je bil, si izročil biriču, da ga požene v Osojnico! Lepo si razkladal krščanske čednosti; ravnaj se po njih!«

Župana sta kmalu spoznala, da se tako kakor cesta pravice tudi cesta krščanskega usmiljenja vleče v dolgem kolobarju brez začetka in brez konca. Besedovala sta, da so se zvezde tresle, ali besede niso obrodile niti piškavega sadú. Občinski možje so verno poslušali: njih modrost pa tudi ni imela daljših nog od županje modrosti; zato so molčali. Že je minila ena ura, že je minila druga; tiha dremotnost je legla na dolino; nebo je bilo zmerom temneje, zvezde so se vzpenjale višje in so žarko svetile.

V tisti lepi noči pa je nenadoma obsenčila modrost Andrejaza, moža osojniškega, ki drugače nikoli ni govoril.

»Dajmo vsak pol!« je rekel. »Če je krivica, jo bomo enako nosili, če pa je pravica, jo bomo enako uživali!«

Brž sta poslala župana po kruha in vina; eden v Prisojnico, drugi v Osojnico. Sla sta na vso moč brusila noge, ali prešla je debela ura, preden sta se vrnila. Možje so čakali vdano, podremavali so in pokimavali in so bili zadovoljni s seboj in s svojo modrostjo. Ko so dočakali, so prižgali tresko, da jim je svetila ob resnobnem opraviilu. Nato so tehtali in merili z natanko skrbljivostjo, da bi nobena stran ne izgubila ne trohice pravice, ne kapljice postave. Res se jim je navsezadnje posrečilo, da so iztehtali in izmerili dvoje popolnoma enakih kosov kruha ter dvoje meric vina. Župana sta zahvalila Boga, da se je vse tako lepo in v miru dovršilo, nato pa sta se napotila do Šimna.

Najprvi je povzdignil svoj glas prisojniški župan in je rekel:

»Po dolgem in resnobnem preudarku smo sklenili mi občinski možje prisojniški in osojniški, da ti poplačamo hudo z dobrim, kakor se kristjanom spodobi. Pritepel si se bil, Bog vedi odkod, dvema farama za nadlego in šibo božjo. Tu ležiš, ne črhneš besede, ne izkazuješ hvaležnosti za našo previdnost in modrost. Mi pa ne čakamo tvoje hvale, ker je tudi brez nje videl Bog naša dela. Vzemij, jej in pij ter ne gani se s tega kamenja, dokler se pravica ne izkaže!«

Nato pa ga je posvaril, sirotnega Šimna, na kamenju ležečega, še osojniški župan:

»Vzemi, kar ti prinašamo z blagim srcem, jej in pij ter natanko premisli naše besede! Popotnik si, razbojnik morda, po zmoti nam v hišo poslan. Mi pa ti strežemo, pitamo te in napajamo, namesto da bi te pognali, odkoder si prišel. To si zapomni, da ne boš tožil in lagal, kadar boš za svoje grehe odgovarjal pred Bogom!«

Tako sta govorila obadva župana, ko sta prinesla Šimnu kruha in vina. Zvezde so prijazno sijale, rahel polnočni veter je pihal od hriba; biriča sta ležala v travi in sta smrčala naglas; osojniški je ležal na hrbtu, pri-sojniški na obrazu; od daleč se je glasilo zamolklo smrčanje občinskih mož in pošepetavanje visokih črnih jag-nedi, ob cesti trepetajočih.

Župana sta stala in sta čakala, odgovora pa ni bilo; Šimen se ni ganil, prijazno se je smehljajal pod zvezdami njegov obraz.

VI

Velik greh zoper postavo in pravico je storil Šimen. Hudobna misel se je porodila v njegovem srcu prav ob tistem času, ko so se občinski možje posvetovali v kolobarju o krščanskem usmiljenju in o ljubezni do bližnjega. Čudna so pota človeškega življenja: do te pozne ure se Šimen ni prerekal, če ga je udarila pravica; in udarila ga je mnogokdaj; ni se pritoževal, če je bil lačen in žejen; in bil je lačen in žejen mnogokdaj; ni godrnjal, če ga je pestila tuja oblast, tudi ni izpraševal, odkod da je ta oblast in kdo da jo je ustanovil; in pestila ga je mnogokdaj. Ali glej, ob tisti uri, ko so sklenili, da je vreden krščanskega usmiljenja in bratovske ljubezni, se je Šimen spuntal. Ležal je na kamenju, pa ga ni več čutil; še vedel ni več, kje da leži in čemu. Napol je odprl oči in je gledal v nebo, ki mu je mežikalo s tisočerimi svetlimi očmi.

»Lepo bi bilo tam!« je pomislil najprej; nato pa se mu je nenadoma zvedrilo v pameti in spoznal je, da je na kamenju in da je nadloga. Ali zaradi tega spoznanja ni bil prav nič žalosten; celo nasmehnil se je. Zakaj hkrati se je domislil, da modrujejo občinski možje nad njim in

da se pravica tega sveta poti zaradi njega. Take so bile njegove misli:

»Petdeset let si živel, oj Šimen, pa nikoli nisi doživel, da bi te bila postava drugače pogledala nego postrani. Človek je postavi le ovira in sitnost, zato ker ni iz papirja. Ampak kdo bi se prerekal? Dajal sem ji, kar je terjala in sem bil vesel, da je jemala brez godrnjanja. Glej, zdaj pa se je spomnila name, v teh kasnih dneh, v teh večernih urah; in tako se ji godi, kakor da me je čudoma prvikrat ugledala. Ne smem ne piti, ne jesti, dokler ne zapiše, odkod bodi pijača in jed in v koliki meri. Prej ni vprašala, ne pisala. Tudi se ne smem ganiti s tega kamenja, ki nima gospodarja, temveč počakati je treba, da postava razsodi in zapiše, kje bodi moj hlev. In naposled je tudi prepovedano, da umrjem na tem kamenju; zakaj postava ima stare noge in išče dolgo, da mi poišče smrtno posteljo; preden je ne najde, bi bilo umiranje hudodelsko početje . . . Kaj pa, Šimen, če bi se ti zasmejal postavi, kakor se je ona tebi smejala?«

Tako se je porodila v njegovem srcu puntarska misel.

»Da bi noge ubogale, šel bi! Sladko dremljeta biriča, lepa je noč. Zakaj bi se malo ne izprehodil, sebi v radost, postavi za nalašč?«

Poizkusil je, da bi se vzdignil na komolcih; roke pa niso ubogale in noge se še ganile niso.

»Zdi se mi, da se nikoli ne bom izprehajal!« je pomislil Šimen. »Prej čas ni dal, zdaj noge ne dadó. Postava je taka, da vidi Šimen svet le tedaj, kadar je vanj pognan; če bi ga šel radovoljno gledat, bi ga postava ozmerjala. Ampak če mi to veselje ni dovoljeno, pa si izberimo drugo, najvišje. Pripravi se, Šimen!«

In Šimen, ki se nikoli ni prerekal, je sklenil roke in je pogledal v zvezde. Brez greha ni bilo njegovo srce, ali bilo je polno veselja.

»Kogar sem žalil v svojem življenju, naj se spomni name ob tej uri in naj nikar nič ne zameri! Tudi vi drugi, ki ste me žalili, in mnogo vas je bilo, nič vam ne zamerim; kdo bi se prerekal, če se iz besede ne rodi nič drugega nego sitnost? In tudi vam, zbrani svetovalci in modrijani, nič ne zamerim; še zamere vas prosim zaradi te hudobije, ki jo bom zdajle napravil. Vidva pa, biriča, zvesta spremljevalca in varuha moja, bodita od srca pozdravljena in blagoslovljena; sladko spanje vama Bog dodeli, meni pa krščansko smrt!«

Gledal je v zvezde, molil je očenaš in češčenomarijo, nato je zatisnil oči in je umrl . . .

Stala sta župana in sta čakala besede iz Šimnovih ust; dočakala nista. Zazeblo ju je od vrha do tal, napol zaradi hladne noči, napol od čudnega strahu, ki je prešinil srce kakor slutnja pred hudo uro.

»Ali spiš, nadloga?«

Šimen je molčal.

Županoma je upadlo srce; tresel se jima je glas, ves prijazen je bil in ljubezniv.

»Ali spiš, kristjan? Če spiš, se vzdrami in reci besedo, če pa se pretvarjaš, ti Bog odpusti!«

Šimen je molčal.

»Zapali tresko!« je svetoval osojniški.

»Poglejva mu v obraz, kaj da je!«

Prisojniški je zapalil tresko, nemiren plamen je obžaril kamenje.

»Ali spi, ali se le dela?«

»Primi ga za roko, stresi ga za ramo!«

»Ti ga primi in stresi!«

Osojniški se je sklonil nad Šimna, potipal ga je rahlo po rokah, na prsih sklenjenih; roke pa so bile trde in mrzle. Hitro se je umaknil župan, mraz ga je spreletel do srca.

Obadva sta spoznala, kaj da se je zgodilo; spogledala sta se z osuplimi očmi, obema se je prikazal mrzel pot na čelu. Tako sta si strmela iz obličja v obličje in sta dolgo molčala. Neprijazno tišino je motilo edinole smrčanje biričev in občinskih mož.

Strah se je vdal, pot na čelu se je posušil, vzdihnila sta globoko. In iz strahu in hude slutnje se je porodil velik srd, ki se je naperil najprej proti biričema. Obadva župana sta se okrenila do spečih varuhov in sta vzkrikni-

la obadva hkrati in tako ljuto, da sta biriča strahoma planila iz sanj.

»Iblajtarja! Razbojnika! Kaj zato smo vaju postavili za varuha tej nadlogi, da spita in smrčita in se ne zmenita za svojo službo?«

Iblajtarja sta bila še zaspana in vsa meglena; strmela sta osupla na župana in na Šimna; čez dolgo šele se jima je razbistrilo v glavi, kje da sta, ob kateri uri in čemú.

»Saj ni pobegnil, saj leži tam!« je rekel malodušno prisojniški birič.

»Ne pobegnil!« ga je srdit zavrnil njegov župan. »Da je pobegnil, bi te z bičem nagnal loviti ga. Tam leži telo, ali kje je duša, vprašam vaju obadva?«

Osojniški birič, ki je bil razumen, pa ni odgovoril prav nič prijazno:

»Telo je bilo najino, telo sva čuvala, tam leži, kjer je ležalo! Duša pa ni bila v najini oblasti, tudi ne v vajini, župana, temveč v božjih rokah je bila!«

Kdo bi se puntal zoper take besede? Jeza županja se je obrnila od biričev in se je namerila na Šimna.

»Tam leži in še smeje se, kakor da je brez greha. Prišel je, ko ga nihče ni klical, prinesel nam je s seboj vrhan koš nesreče, skrbi in sitnosti; pa namesto da bi pohlevno počenil ter sprejemal s hvaležnostjo nezaslužene dobrote, se nam zdaj še roga in posmehuje! Iskali smo pravice v potu svojega obraza, tudi pravica sama se je

potila, on pa ni čakal, kakor se je spodobilo zanj, temveč mudilo se mu je Bog vedi kam in šel je! Komu naj zdaj pravica razodene svojo sodbo?»

Celo biriča sta se razjezila, ko sta gledala na mirnega, smehljajočega Šimna. In osojniški je rekel:

»Lahko je držati telo, ampak kdo bi uklepal dušo? Ne vidi je človek; razbojnik je zatisnil oči, široko se je nasmehnul in duša se je izmuznila natihoma in ponevedoma, kakor tat iz kehe. Vedel sem, da namerava nekaj zlega, ali kaj da namerava, nisem vedel!«

Župan prisojniški je zalučil tlečo tresko na tla, ker si je bil opalil roko; plamen je ugasnil v mokri travi; pozna noč jim je dihnila v obraz; zvezde so zasijale še svetleje, z bistrimi očmi so gledale na zemljo. Kamenje, Šimnova postelja, je bilo kakor z apnom pobeljeno.

»Vendarle je treba pogledati, če je res, ali če ni res, da nam je tako nekrščansko pobegnil. Z obtipanjem rok samih še ni povedano, da se duša več ne skriva pod kožo. Pošljimo po oglednike!«

»Opolnoči da bi ponje pošiljali?«

Spogledali so se vsi štirje in vsem štirim je bilo hudo pri srcu. Nato pa je izpregovoril osojniški birič:

»Če nosi križ en sam, pada pod njim; če ga nosita dva, stočeta; če ga nosijo štirje, se poté; ampak če jih je dvajset in več, ne čutijo bremena! Velika je sitnost, ki nam jo je napravil ta razbojnik, ko je šel po svojih potih in nič

ni vprašal. Če bi odgovarjali sami za to reč, bi nam bil odgovor težak in neroden. Skličimo torej občinske može, ki smrčé tam v travi, da se pomenimo ter sklենemo, kakor je potreba. Zakaj lažje bo nosilo ta križ dvoje občin nego dvoje županov!«

Občutili so vsi modrost teh besed in so se napotili do mož, spečih v travi.

Povzdignil je svoj glas prisojniški župan in je rekel:

»Vzdramite se, vstanite ter poslušajte, možjé iz občin prisojniške in osojniške! Sladko ste spali, med spanjem pravičnih pa je razbojnik opravil svoje opravilo! Nadloga, ki nam je bila vsem skupaj od Boga poslana, se je razščeperila in razrasla, da je zdaj hujša od povodnji in slabe letine. Prav ponižna je prišla, samo za pravico je vprašala, zdaj pa nam je natovorila tovor, da ga štirje ne zmoremo. Kaj namreč je storil tisti razbojnik? Namesto da bi potrpel, kako rzsodi postava nam in njemu, je pustil dušo in se nam smeje! Zatorej vzdramite se in vstanite, možje iz teh kaznovanih občin, da pretehtamo, kako bi zavrli kolo tem nadlogam.«

Tako lepo je govoril prisojniški župan, občinski možje pa se niso genili, temveč smrčali so še glasneje. Osojniški župan se je hudo razljutil ob taki zakrknjenosti; tudi biriča, sama zaspana in počitka željna, sta bila zlovoljna, napol zaradi pravice, napol iz nevoščljivosti. Vsi štirje so dramili občinske može, klicali so in prigovarjali,

odgovarjalo pa jim je le nehvaležno godrnjanje, celo preklinjali so nekateri in Andrejaz je prisojniškega birača grdo stresel za ušesa.

Ob takem ravnanju so se utrudili tudi pravičniki sami in obšla jih je tista sladka lenoba, ki obide človeka po zaslužnem delu. Noč je bila vsa svetla in prazniška, dihala je spanje na oči, sanje v dušo. Od hriba do hriba je počivala vsa prostrana dolina. Tedaj pa je nenadoma zaklical čuk od bogvedikje s svojim bridkostnim, pretresljivim glasom.

»Nič dobrega ne kaže!« je plaho zašepetnil prisojniški župan.

»Bog se nas usmili!« je odgovoril osojniški in se je pokrižal.

»Odpočijmo si še mi; jutro bo že dalo, kar bo dalo!«

Polegli so v travo, zaspali so pod milim nebom in so grenko vzdihovali v sanjah.

Komaj so zaspali, se je vzdignil mesec izza hriba in je obžaril belo kamenje, da se je svetilo iz noči kakor sama nebeška glorijska.

VII

Lepo jutro je zasvetilo nad Prisojnico. Navsezgodaj že so se bleščali vsi prisojni holmi v žarki luči. V dolini so se dramile sence, rosa je puhtela v višave. Polagoma in počasi je mežikalo sonce tudi na osojniško stran, kakor bele rjuhe so se vile megle pod hribom.

Pravičniki so spali trdno spanje. Rosa jim je bila že omočila lica, ali utrujenost je ležala kakor kamen na prsih, opletala se je okoli udov kakor močna vrv. Najprvi, ki se je pretegnil, je bil osojniški birič. Še preden je odprl oči, je široko zazehal in je ukazal:

»Ne kuhaj mi kofeta danes, temveč merico slivovke mi daj pa slanine dober kos!«

Ker ni bilo odgovora od nikoder, je odprl oči in se je ozrl. Tako kakor v tistem trenutku se še nikoli ni prestrašil osojniški birič. Mahoma je stal na obehdveh nogah in se je razgledaval po spečih pravičnikih, ki so ležali vsekrižem po travi, kakor premagani vojščaki.

»Lepo reč smo ugenili, lepo in čedno reč!« je pomislil. »Ljudje pa spe in sanja se jim o nebesih, kakor da smo spravili najobilnejšo letino. Glej tam našega župana: nastežaj ima odprta usta, z očmi pa se smeje in celo meži-

ka, se mi zdi! Prisojniški se je zvil kakor jež, še nos se komaj kaže iznad rokava! Mirno počivata in vendarle sta grešnika nad vsemi grešniki. In še tisti tam, prisojniški birič: reži se, med zobmi pa je pozabil pipo; da bi se bil le zapalil! Poglejmo zdaj tisto ubogo nadlogo, če je vsaj kosti tam pustil, ko jo je z dušo popihal. Da bi se le vse krščansko naredilo, brez križev in težav!«

Napotil se je do Šimna, ostal pa je tri korake pred njim, ker se mu je v kolenih tako močno zazibalo, da se noga ni več prestopila. Biriča je spreletel mraz in srce mu je upadlo.

»Kaj ni ležal prej na desni strani? Zdaj pa leži na levi! Kaj niso bile roke na prsih sklenjene? Zdaj pa ležé ob životu! Kaj ni imel zatisnjenih oči? Zdaj je desno napol odprto in gleda čisto belo! O vsi svetniki — še po smrti uganja hinavščino in ne privošči miru krščanskim ljudem!«

Ni si upal birič, da bi stopil bliže in da bi si dodobrega ogledal nadlogo, kaj šele, da bi jo potipal. Noge so mu bile kakor ukovane, in ko je stopil, da bi se vrnil k spečim pravičnikom, je šel počasi in trudoma, kakor v klanec. Dospel je do lenuhov; ko je klical, da bi jih vzdramil, mu je šel glas težko in hripavo iz grla.

»Vstanite, neverniki, na grehu speči!«

Vzdramila sta se župana, vzdramil se je birič, polagoma so se dramili tudi občinski možje. Strmeli so vsi na

osojniškega biriča, ki je stal pred njimi ves preplašen, kakor prikazen iz grobov. Oči so se jim vzdramile, ampak le počasi in trudoma se je dramila pamet. Spogledavali so se in so premišljevali; ko jim je kakor iznad hriba zamigljalo spoznanje, so molčali osramočeni; in prav natihoma, prav naskrivoma je lezel v srce temen strah.

Zakaj ura gospoduje pameti in besedi; kar je bilo veselo, svetlo in razumno opolnoči, je ob belem dnevu temno, bridkostno in nespametno. Opolnoči še komaj huda slutnja, ob rani zori črna skrb. Vsi pravičniki, tudi Andrejaz med njimi, so bili trudni in potrti.

Birič osojniški jih je vzdramil dodobrega in je oznanil:

»Vstanite, izpregovorite, in če je še kaj modrosti v vas, jo razpečajte! Kar smo videli sinoči, smo gledali s slepi mi očmi. Nevernik, ki nam je bil poslan za nadlogo, se je klatil po dolini, ko smo spali. Bog sam vedi, če ni temu ali onemu med vami natočil strupa v odprta usta; ti, župan, si jih imel nastežaj odprta!«

Župana osojniškega je spreletelo, kakor da se mu je bila belouška previla po hrbtu nizdol. Birič pa je govoril brez usmiljenja:

»Prej je ležal nevernik na desni strani, obrnjen proti Prisojnici; zdaj leži na levi in gleda z belim očesom v Osojnico! Očitno je, da je ponoči kolovratil in da je navsezadnje pozabil, kako je ležal. Nič bi ne bilo čudnega, če je sedel sinoči med nami, ko smo sodili njega in

njegovo dušo. In tudi bi nič ne bilo čudnega, če ta nadloga ni bila nadloga in ta Šimen ne Šimen, temveč Bog vedi kdo in od Bog vedi koga za pokoro nam poslan!«

Tako je oznanil birič; vsi so povесili glavo in nikomur ni hotela beseda z jezika.

»Poglejmo vsaj; pojdimo in poglejmo, kako da je; če se ta prekanjenec ni lagal!« je rekel prisojniški birič; ampak osojniški ga je ošvrknil s hudobnim pogledom:

»Le pojdimo, ti pa nas vodi!«

Vsa procesija se je napravila do belega kamenja. Spredaj je šel birič prisojniški; noge so se mu hudo tresle, oziral se je na desno in na levo, kakor da bi ne vedel poti, in žal mu je bilo ošabnih besed. Tudi občinskim možem so nikamor ni mudilo; postajali so in premišljevali, pobegniti pa ni bilo mogoče nikamor, zakaj polje je bilo na tej in polje na oni strani in nikjer nobenega grma; od daleč se je svetilo belo kamenje, od daleč so razločile oči temno in dolgo senco na njem.

»Tam leži!« je rekel prisojniški birič in je iztegnil desnico.

»Je že res, da je tam!« ga je zavrnil osojniški.

»Vsi ga vidimo, ker imamo vsak po dveje oči. Ali ti si rekel, da si naš vodnik, pa bodi!«

Kolikor bližja je bila kamenju, toliko bolj je bila trudna procesija; vsa pot pa ni bila daljša za zdrave noge, nego kvečjemu dober lučaj. Ko se je procesija približa-

la kamenju za deset korakov, se je ustavila. Hrbet se je skrival za hrbet, vse oči so plaho strmele; gledale so, pa si niso upale pogledati.

Župan prisojniški je sunil svojega biriča.

»Tak ozri se in poglej, kaj da si storil! Tvoj greh je bil, bodi še pokora tvoja!«

Tudi osojniški je sunil svojega.

»Ponoči si gledal, podnevi ne bi! Stopi koj, da boš vedel, čemu si birič!«

In obadva biriča sta pogumno stopila do kamenja.

»Ne gane se!«

»Trd je; mraz gre od njega!«

»Drugače je ležal sinoči!«

»Drugače je ležal in drugače gledal; še smeje se bolj hudobno, nego se je smejal!«

»Roke je imel sklenjene za molitev!«

»Ko je dorogovilil, je na molitev pozabil!«

»Ali je duša v njem, ali je ni?«

»Bog razsodi!«

Tako sta modrovala biriča, možje pa so čakali in so poslušali.

»Primi ga!« je ukazal osojniški župan.

»Stresi ga!« je potrdil prisojniški.

Zagomazila jima je po krvi ledena zima, toda prijala sta in stresla.

»Ni duše več v njem — njega in nas se Bog usmili!«

Tedaj so pristopili vsi do kamenja in vsi so modrovali.

»Sanjalo se ti je, birič osojniški!« se je smejal Andrejaz. »Na očeh in na ustnih se pozna temu človeku, da je izdihnil že zdavnaj in da ni prav nič kolovratil; pač si sam kolovratil, o birič!«

Birič pa je bil prekanjen in hudoben, zato je odgovoril:

»Primi ga za ramo, učenjak, okreni ga malo, pa glej, če se ti ne zasmee v obraz!«

Andrejaz je umolknil.

V vseh srcih je bila malodušnost; najprvi pa jo je slavno premagal župan osojniški.

»Kaj bi zdaj stali ter se spogledavali! Kar je, je! Če je mrtev, ga naša bridkost ne bo oživila; pokopljimo ga, njegovo malopridno dušo pa naj sodi Bog!«

»Brez oglednikov da bi ga za mrtvega spoznali?« je vprašal previdni župan prisojniški. »Kar pravita ta dva iblajtarja, je morda prazna beseda, iz pijanosti in strahopetnosti porojena, ampak beseda je le! Da ga zagrebe mo kakor nekrščeno žival, bi bil velik greh, posebno pa, če je morda le še košček duše v njem; zakaj človek je človek in oblastnije bi nam delale sitnosti!«

»Napoti se po oglednika, pa naglo stopi!« je ukazal osojniški svojemu biriču.

»Tudi ti se napoti, pa ogibaj se krčem!« je ukazal prisojniški svojemu.

Minila je debela ura, ko sta se vrnila biriča; obadva pa sta prinesla enako oznanilo.

»Prišel sem do oglednika; še v postelji je ležal, pa je bil že pijan. Ko sem mu razložil kaj in kako, me je napodil. Kar zagrebemo da naj ga, kjer leži, je rekel. Ker da je popotnikom in beračem, če so živi ali mrtvi, še zmerom boljše pod zemljo nego na zemlji. Tako je rekel in je dalje pil.«

»Ni slabo sodil, čeprav je bil pijan!« sta potrdila župana.

Ampak spet je ponepotrebne izpregovoril Andrejaz:

»Morda se pa duša le še usten drži! Ali bi ne poslali po zdravnika?«

»Še po cesarja in papeža!« ga je zavrnil birič.

Osojniški župan se je obrnil do vseh, ki so bili blizu, in je rekel s slovesnim glasom:

»Štiriindvajset dolgih, skrbi in žalosti polnih ur je minilo, ko nas je obiskala ta nadloga. Prepир se je vnel od fare do fare, biriči, župani in sodniki so reševali pravico, pa je niso izreševali. Jed nam ni teknila, pijača nam je presedala, počitek nam ni bil dan. Ali kakor je nadloga sama zavozlala voz, tako ga je tudi sama razvozlala. Zakaj mrtvim ne piše pravice človek, piše jim jo Bog.

Zdaj je le vprašanje, kdo da je poklican in dolžan, da zagrebe to nadlogo in kam da naj jo zagrebe!«

Izkazalo se je, da je Šimen celó po svoji smrti zdražbo sejal med ljudi. Prisojniški župan je rekel:

»Kamor je legel, tam naj počiva! Na čegar svetu leži, tisti naj ga pokoplje. In pokoplje naj ga krščansko, ker dasi je bil malopridnež, dušo je le imel!«

Takrat je vzrožil osojniški župan in je vzkliknil na ves glas:

»Razbojnik! Saj sem vedel že od začetka, da te je sama hinavščina in zloba! Porinil mi ga je čez mejo, da bi ga redil, pokopal in morda še za maše dajal! Ampak če se nikoli nisi, zdajle si se ukanil. Naj leži tam na vekomaj, pa če mi pošlje gosposka vse biriče tega sveta na glavo! Zakaj jaz pravim: tista občina, ki ga je krstila, naj ga še pokoplje!«

»Katera občina pa ga je krstila?« je hinavsko vprašal prisojniški.

»Krstila ga je občina prisojniška, tako je povedano v pismu!«

»Postava še ni govorila zadnje besede, kako je s tistim rojstvom in pismom! Tam je tekla zibel njegova, na tistem kamenju, na osojniškem svetu!«

»Če postava še ni govorila, pa naj v božjem imenu leži tam, kjer leži, dokler se pravica ne izkaže!«

Tako je rekel osojniški župan, nato pa se je obrnil do svojih občanov in jim je ukazal:

»Občani osojniški, opravili smo! Časa in besed bi bilo škoda, če bi se prerekali še nadalje s temi rokomavhi! Napotimo se v miru domov; ti, birič, pa ostani kjer si, da ne odnesejo te nadloge ter da je ne zagrebejo v našo zemljo!«

Tudi župan prisojniški se je obrnil do svojih občanov in do svojega biriča:

»Zadosti smo se nagledali teh nevernikov in škoda je vseh besed, ki smo jih potrosili zanje! Ker imamo čisto vest, čakajmo v miru, kaj poreče pravica ter pojdemo! Ti, birič, pa stoj na straži, da nam ne prenesó nadloge na našo stran!«

Tako je napravil Šimen zdražbo še po smrti; njegov obraz se je svetil v dopoldanskem soncu in se je mirno smehljajal.

VIII

Sporočilo o iznenadni Šimnovi smrti se je razleglo po obeh dveh farah. Župnik prisojniški je poklical župana in mu je rekel:

»Kaj tako počenjaš s krščanskimi ljudmi? Namesto da bi ga nasitil in napojil ter ga navsezadnje pokopal, kakor se spodobi, mu postelješ na trdem kamenju in mu še po smrti ne privoščiš počitka?«

Župan pa se je izgovarjal:

»Saj ni potrjeno, da je iz naše fare in tudi nikjer ni zapisano, da je bil veren kristjan!«

Ali župnik ga je zavrnil:

»Kristus ni vprašal bolnika, iz katere fare da je; in če bi le samim vernim kristjanom dodeljen bil blagoslovljen grob, vedi Bog, ali bi bil tebi dodeljen! Zato pojdi, naprezi in pripelji siromaka, da ga pokopljemo, kakor se človeku spodobi!« —

Tudi župnik osojniški je poklical župana in mu je rekel:

»Ali si se v mladosti tako malo katekizma učil, da ne veš, kaj so telesna dela usmiljenja? Tolaži žalostne, napoji žejne, nasiti lačne, pokoplji mrtve! Zatorej napravi

se, naprezi ter pripelji tistega siromaka, da ga pokopljemo, kakor se spodobi kristjanu!»

»Če je taka,« sta pomislila obadva župana, »pa dajmo ter pokažimo tem sosedom razbojnikom, kaj se pravi krščansko usmiljenje!«

Šla sta in sta sklicala občane; pa sta jim oznanila obadva:

»Saj ste jih slišali, nevernike sosedne, kako so lakomili s kosom kruha, s kapljo vode za popotnega siromaka in da mu zdaj, ko je izdihnil od vsega hudega, še krščanskega groba ne privoščijo! Mi jim pokažimo, da smo ljudje in ne živina! Napravimo se vsi, prepeljimo v svojo faro sirotnega popotnika ter mu zvonimo z vsemi tremi, da zadobi njegova duša mir, mi pa da bomo deležni zasluženja!«

Ko se je vse tako sklenilo in naredilo, se je nagnil že mrak na Prisojnico in na Osojnico. Na hribih se je še svetilo, tudi nebo je bilo še jasno, dolina pa je tonila v večerne sence.

Ko sta se procesiji približali meji, se jim je vsem stemnilo pred očmi in skoraj da bi bili popadali od strahu.

Sladko sta spala biriča pod kamenjem; osojniški je ležal na hrbtu, prisojniški na obrazu; kamenje pa je bilo prazno, nadloge ni bilo na njem.

Nihče se ni upal blizu; od daleč sta kričala župana:

»Vstani, Andrejec!«

»Martinec, vstani!«

Biriča sta se vzdramila, pogledala sta enkrat, pogledala sta vdruči, planila sta ter pobegnili vsak na svojo stran.

»Ali nisi nikogar videl, nikogar slišal?«

»Nikogar!« se je tresel Andrejec.

Prav tako je odgovoril in prav tako se je tresel tudi Martinec.

Kolikor jih je bilo, vsi so se pokrižali, nato pa so pobegnili s strahotnega kraja ter so bežali brez sape in nihče izmed njih se ni ozrl.

*

Zdaj pa ni konec te zgodbe, temveč po pravici se šele začenja.

Župan prisojniški se je čez teden dni peljal v mesto, da bi opravil vesoljno izpoved. Preden se je vračal, je večerjal in pil, nato pa je napregel. Ves vesel je bil in dobre volje; vest je bila očiščena, srce je bilo mirno.

Ko je zavil proti dolini, je bila že pozna noč in hotelo se mu je zadremati. Ali v tistem hipu ga je nekdo potrkal po rami.

»Malo bi se vozil s teboj; saj nazadnje si me le spoznal za prisojniškega!«

Zazeblo je župana tako močno, da so mu zašklepetali zobje.

»Pojdi v božjem imenu! Saj vidiš, da koleselj ni za dva!«

»Se bom že stisnil, se bom že stisnil!«

Župan ni pogledal nikamor, ali podil je, da se je koleselj majal in se zaletaval ob kantone.

Tisti, ki je prisedel, pa je prav prijazno govoril nadalje:

»Glej, kako blagodušen sem bil: da bi se telo na tistem kamenju ne cvrlo v soncu, sem si ga naprtil sam in sem ga pokopal. Ampak kaj pomaga, da telo počiva, če pa duša ne more počivati? Zakaj čakati mi je treba, dokler posvetna postava ne razsodi moje pravice; in to čakanje, o župan, je pusto in dolgo; kajti naglo jemlje pravica, a počasi daje! — Glej, že sva v dolini! Adijo, pa da se kmalu srečava!«

Ko je župan skočil z voza, je izpil na dušek polno majolko vina, nato pa je od strahu in pijanosti omahnil v posteljo.

Ne še teden kasneje je kolovratil župan osojniški preko doline in vinski je bil. Ne meje ni videl in ne strahotnega kamenja ob kolovozu; noge so bile vajene in so mu same kazale pot. Komaj pa se je približal meji, ga je nekdo potrkal po rami ter ga zelo prijazno pozdravil.

»Dolgo že te nisem videl, o župan, in hudó sem vesel, da te srečam! Saj si me navsezadnje vendarle spoznal za osojniškega! Malo te spremim!«

Župan je napol počenil od groze in se je branil:

»Kaj bi spremljal, kaj bi spremljal! Sam najdem pot in daleč ni več!«

»Pa je prijetneje, če je človek samodrug! Ena beseda je za devet korakov! — Ali še zmerom nič ni z mojo pravico? Seveda ni še nič in čakal bom pač še leto in dan! Ali časih je le prijazno, da se človek malo izprehodi, čeprav šele po smrti! Postava mi ni dala počitka v življenju, zdaj pa mi ga je dodelila v obilni meri. Kdo bi se prerekal z njo?«

Ko je prišel župan osojniški tisto noč domov, je bil popolnoma trezen in tako poten, kakor da se je bil okopal. —

Godile pa so se še druge reči, mnogo strahotneje. Po noči so se prikazovali ob oknih beli obrazi, tako svetli, kakor da jim je gorelo pod kožo . . . Prisojniški birič se je nekoč, ko se je pozno vračal iz krčme, zmotil v temni veži in je namesto v svojo izbo stopil v občinsko pisarno. Tam pa je sedel za mizo Šimen in je bral postave iz debelih bukev. Ko so se vrata odprla, se je ozrl in je rekel: »Dober večer!« — birič pa je pobegnil . . . Do kamenja samega se nihče ni upal; ogibali so se ga v dolgih kolobarjih, ali vendar se je glasilo od tam vsak večer bridko stokanje in vzdihovanje, ki so ga slišali ljudje celó v postelji, če je bilo okno odprto. Vzdihovalo pa je:

»Ali na desno, ali na levo? Ali na to stran, ali na ono?«
Nato se je umirilo, pa je spet začelo: »Počakajmo na tem

kamenju!« Pomolčalo je, pa je zagodrnjalo: »Da pride pravica, da pride pravica, da pride pravica! . . .«

Občinski možje iz Prisojnice in iz Osojnice so sklicali veliko posvetovanje. Potrti so bili vsi in žalostni, zakaj nadloga je bila velika in nihče ni vedel, kaj da pomenijo ta huda znamenja. Po dolgem preudarku so sklenili, da postavita obedve občini na svoje stroške svetemu Šimnu kapelico na tistem strahotnem kamenju.

»Morda,« so rekli, »da ga potolaži ta čast, izkazana njegovemu patronu!«

Kakor so rekli, tako so storili. Le enkrat še se je prikazal sirotni Šimen; na večer tistega dne, ko je bila kapelica blagoslovljena. Potrkal je na okno prisojniškega župana, zažugal mu je s prstom in je rekel:

»Zahvali Boga, da se ne prerekam rad in da sem se naveličal tega potikanja! Ampak še se bova srečala nekoč in takrat se pripravi na mojo besedo!«

Tako se je zvršila ta zgodba. Devet let kasneje pa je prišlo od vrhovne oblastnije debelo pismo, v katerem je bilo zapovedano, da naj redi sirotnega Šimna prisojniška občina in ne osojniška. Ljudje niso dognali, kaj da bi s pismom in kaj da pomeni, zakaj obadva župana sta bila že v grobu.